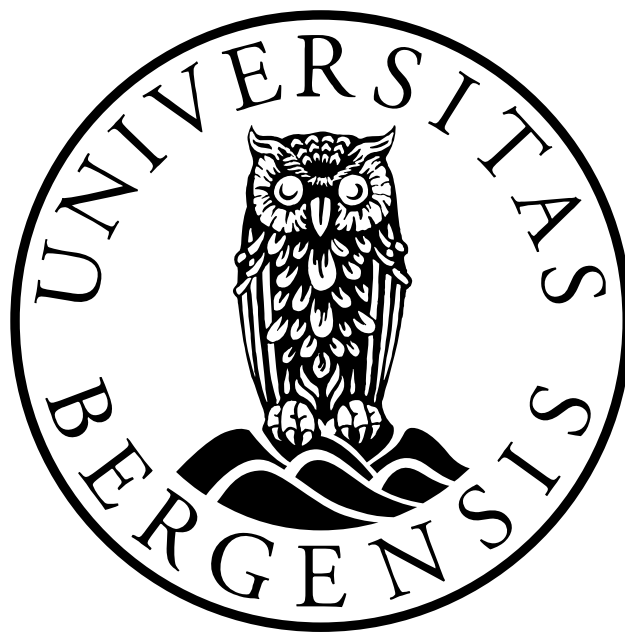

«Som civilisationen og humaniteten kræver»

En studie av hustuktdebatten på andre halvdel

av 1800-tallet.

Aslak Gundhus

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

UNIVERSITETET I BERGEN

Våren 2018

© Aslak Gundhus

2018

«Som civilisationen og humaniteten kræver»

Aslak Gundhus

<https://bora.uib.no>

Abstract:

This master thesis has its focus on the debate in the Norwegian parliament about corporal punishment in the second half of the 19th century. The parent's right to use physical punishment upon children and servants was first authorized in the Norwegian legislation in 1687. This right was later expanded to also include sailors, apprentices, prisoners and schoolchildren. In 1866, critics started to question this custom. In the next 26 years, three debates followed in the Norwegian parliament in 1881, 1884 and 1891.

My aim in this thesis is to find out why and in which way corporal punishment became a topic of discussion in the Norwegian parliament. My sources are mainly parliamentary debates. The debate did not aim to abolish corporal punishment, but primarily restrict it. This included for example introducing age restrictions and restrictions for legal methods of physical punishment.

The essence of the debate is two opposing views on physical punishment. Many critics in the second half of the 19th century considered the right to use physical punishment upon children and other groups as an inhumane custom that was in conflict with the *spirit of the age*. Many considered it to be a part of an old, patriarchal society and unfit for the modern, more civilized Norwegian society. It also seems like corporal punishment was not as widely used as it had been the previous decades, which made it even more disputable. On the other hand, many members of the parliament claimed that physical punishment was a necessary tool for enforcing discipline in for example the home or in the classroom. These conflicting views are also closely related to the historical context of Norwegian politics in the 19th century. It was a time when a liberal, democratic left wing fought to abolish the old patriarchal, three estates society, which the conservative right wing were fighting to preserve. In this context, the left wing wished to restrict the use of corporal punishment while the right wing wanted to maintain it.

This thesis studies the 26 year long process towards the restriction of physical punishment in 1891. This law abolished the right to use physical punishment on servants, sailors and apprentices. The right to punish children was also restricted to be used in moderation and for upbringing purposes only. The 1891 law was an important step towards the abolishment of parent's right to use physical punishment upon children in 1972.

Forord:

Først og fremst vil jeg takke veilederen min, Frode Ulvund, for god oppfølging og veiledning gjennom arbeidet med denne oppgaven. Han har alltid vært tilgjengelig og har stilt opp med høy faglig kompetanse på fagfeltet.

Videre vil jeg også takke medstudenter og professorer på masterseminaret *Individ, kultur og samfunn i Europa etter 1800* for gode råd, diskusjoner og tilbakemeldinger gjennom hele masterstudiet. Mine medstudenter på lesesal 314 på Sydneshaugen skole fortjener også en stor takk. Dere har gjort masterstudiet til to uforglemmelige år.

Jeg vil også takke mine foreldre, Jorunn og Gunnar, for oppmuntring og viktig støtte gjennom hele studietiden. Til slutt vil jeg også takke samboeren min Guro som hele tiden har hatt troen på meg og som har vist stor tålmodighet gjennom mine to år som masterstudent.

Bergen, 15. mai 2018

Aslak Gundhus

Innhold

Kapittel 1: Innledning	1
1.1 Introduksjon:	1
1.2 Utviklingen i lovgivningen fra 1687 til 1891:	2
1.3 Problemstilling og avgrensning:	4
1.4 Kilder og metode:	5
1.5 Forskningsstatus:	7
1.6 Disposisjon:	10
Kapittel 2: 1865-66: Starten av hustuktdebatten	11
2.1 Lovforslaget:	11
2.2 Saksgangen:	13
2.3 Stortingsforhandlingene 6. april 1866:	13
2.4 Hustukt som diskusjonstema på 1860-tallet:	13
2.4.1 Ble hustuktretten brukt?	17
2.5 Hvilke typer hustukt ble diskutert og ble de diskutert på ulike måter?	18
2.6 Konklusjon:	19
Kapittel 3: 1881-84: Lærernes debatt om refselsesretten i skolen	21
3.1 Gjeldende reglement for refselsesretten i 1881:	21
3.2 Lovforslaget:	22
3.3 Videre saksgang:	24
3.4 Hustukt/refselsesretten som diskusjonstema på 1880-tallet:	26
3.4.1 «En byll Ole Vollan hadde stukket hull på»:	27
3.4.2 Ble refselsesretten i skolen brukt?	28
3.4.3 Begrepene tidsånden, ånden og humanisme:	30
3.4.4 Det religiøse aspektet ved hustukten/refselsesretten:	32
3.5 Hvilke typer hustukt ble diskutert og ble de diskutert på ulike måter?	35
3.6 Konklusjon:	38
Kapittel 4: 1884- En lang hustuktdebatt i et turbulent politisk år	40
4.1 Lovforslaget:	40
4.2 Saksgangen:	41
4.3 Sanksjon nektet:	43
4.4 Partipolitiske holdninger i hustuktsaken:	44

4.5 Hustukt som diskusjonstema på 1880-tallet:	46
4.5.1 Begrepene tidsånden, tidsalderen og humanitet:	46
4.5.2 Slag mot hodet under tukten:.....	48
4.6 Hvilke typer hustukt ble diskutert og ble de diskutert på ulike måter?	51
4.6.1 Tjenere:.....	51
4.6.2 Matroser:	53
4.6.3 Straffanger og innsatte ved tvangsarbeidsanstalter:	55
4.6.4 Foreldres hustukt av barn:	58
4.7 Konklusjon:	59
Kapittel 5: 1891: Den fjerde og avgjørende hustuktdebatten	61
5.1 Endringer i refselsesretten siden 1884:.....	61
5.2 Bernhard Getz som lovkonsipist:	62
5.2.1 Lovforslaget:	63
5.3 Saksgangen:.....	66
5.4 Tverrpolitisk enighet om hustuktssaken:	67
5.5 Hustukt som diskusjonstema på 1890-tallet:	68
5.5.1 Ble hustukten brukt?.....	68
5.5.2 Begrepene tidsånden, skamplott og humanitet:	71
5.6 Hvilke typer hustukt ble diskutert og ble de diskutert på ulike måter?	74
5.6.1 Matroser:	74
5.6.2 Hustukt av kvinner:	76
5.6.3 Hustukt i hjemmet og på skolen:	77
5.7 Konklusjon:	78
Kapittel 6: Konklusjon.....	80
Kilder og litteratur:.....	85

Kapittel 1: Innledning

1.1 Introduksjon:

«Husbond maa refse sine Børn og Tyende med Kæp, eller Vond, og ej med Vaaben; Men gjør hand dem Saar, med Aad, eller Æg, eller slaar dem Lemmer sønder, eller skader dem paa deris Helbred, da straffis hand saa som hand en fremmet hafde giort Skade».¹

Slik lyder Christian Vs norske lov av 1687, sjette bok, femte kapittel, §5² som hjemlet hustukt ved lov i Norge for første gang i nyere tid. Paragraf 6 i loven påpekte at den samme retten tilhørte hustruen. Fysisk avstraffelse av barn hadde riktignok pågått i hundrevis av år før dette. Hustuktretten ble nevnt allerede i Gulatingsloven som fastslo at husfaren kunne refse egne barn som han ville så lenge barnet ikke døde.³

Hustukt var i utgangspunktet en rett husfaren eller husmoren hadde til å bruke fysisk straff i husholdet for å opprettholde orden og disiplin. I løpet av 1800-tallet ble denne retten utvidet til å også gjelde blant annet elever, lærlinger, matroser og straffanger. Ifølge historikeren Sølvi Sogner kan opp imot halvparten av Norges befolkning ha vært underlagt hustuktretten mellom 1687 og 1891.⁴ Dette anslaget er basert på at barn under 16 år kan ha utgjort så mye som en tredjedel av befolkningen. I tillegg til dette var alle tjenere uansett alder underlagt hustuktretten. Sogner regner ikke med andre grupper enn barn og lærlinger i anslaget sitt. Tallet blir derfor enda høyere om man regner med matroser, lærlinger, straffanger og innsatte ved straffarbeidsanstalter.

Hustuktretten ble innført under eneveldet i Danmark-Norge. Et sentralt trekk ved eneveldet var at husbonden ble gitt stor lovregulert makt. Ved å gi husbonden som familieoverhode stor makt, ble familien på mange måter som et enevelde i miniatyr. Husbonden

¹ Kong Christian Den Femtes Norske Lov, 15de April 1687 , Sjette bok, kapittel 5, §5.

² Fra nå av vil denne loven omtales som Christian Vs norske lov 6-5-5.

³ Hødnebo, Finn. (1962) *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder Fra Vikingtid Til Reformasjonstid*. Oslo: Gyldendal. 102.

⁴ Sogner, Sølvi. (1990) *Far Sjøl I Stua Og Familien Hans: Trekk Fra Norsk Familiehistorie Før Og Nå*. Oslo: Universitetsforlaget. 70.

hadde ansvaret for å oppdra nye undersåtter til samfunnet og var derfor viktig for eneveldet som samfunnsorden. Innad i husstanden var hustruens posisjon over barna og tjenere, men under husbonden. I en samfunnsmessig kontekst var dette et slags samarbeid mellom alle foreldrepar og den eneveldige kongen. Hustukten spilte her en viktig rolle for å oppdra og disiplinere barn og tjenere til å respektere enhver høyere autoritet.⁵

Tema for denne masteroppgaven er debattene som fulgte forslagene om å innskrenke hustuktretten mellom 1866 og 1891. Hustuktretten hadde vært uendret siden 1687, men ble forsøkt innskrenket i 1866, 1881, 1884 og 1891. Jeg vil i denne oppgaven undersøke hvorfor og på hvilken måte hustukt ble et diskusjonstema på andre halvdel av 1800-tallet.

1.2 Utviklingen i lovgivningen fra 1687 til 1891:

Som nevnt ga Christian Vs 6-5-5 husbonden og hustruen retten til å tukte sine barn og tjenere. Selv om paragrafen lød «husbond maa refse» er det her viktig å påpeke at det ikke var en rett husbonden var pliktig til å bruke, men *kunne* bruke.⁶ Loven regulerte også hvilke straffemidler som kunne brukes og ga barn og tjenere med dette en viss rettsikkerhet. *Kæp* eller *vond*⁷ var lovlig, mens *aad* eller *æg*⁸ var ulovlig. Trolig var ikke *kæp* og *vond* de eneste tillatte strafferedskapene. Ifølge juristen og litteraturkritikeren Peter Jonas Collett kunne også andre redskaper som lignet på disse brukes, for eksempel hånd og tamp.⁹ Barn og tjenere hadde også en viss rettsikkerhet i siste del av paragrafen. Der ble det påpekt at den som overskred tukten eller påførte offeret varige mén skulle straffes som om en fremmed hadde utført tukten. Ifølge høyesterettsjustitiarius Peder Carl Lasson var foreldres hustuktrett trolig gjeldende til barna kunne forsørge seg selv.¹⁰

Mot midten av 1800-tallet ble også andre grupper enn barn og tjenere underlagt hustuktretten. Gjennom Lov om Haandværksdriften av 15de Juli 1839 § 76 gjaldt hustuktretten overfor lærlinger, men ikke svenner.¹¹ Lov om Søfarten av 24de Marts 1860 § 13 hjemlet også

⁵ Sandmo, Erling, "Patriarkatets Tidsalder" i *Norgeshistorie.no*, 2015,

<https://www.norgeshistorie.no/kirkestat/hus-og-hjem/1103-patriarkatets-tidsalder.html>.

⁶ «Maa» er ifølge ordnet.dk sin historiske danske ordbok en arkaisk betydning av verbet «Kan».

⁷ «Kæp» betyr kjepp. «Vond» er ifølge ordnet.dk sin historiske danske ordbok en tynn, bøyelig gren, for eksempel spanskrør.

⁸ «Aad» eller «æg» er ifølge ordnet.dk sin historiske danske ordbok den spisse enden av et stikkvåpen eller eggen på en kniv eller en øks.

⁹ Collett, P. J. (1859) *Den Norske Familieret*. 3. Udg. ed. Christiania: Chr. Tønsberg. 272.

¹⁰ Lasson, P. C., Tønsberg, Chr, og Fabritius, W. C. (1848) *Haandbog I Criminalretten*. Christiania: Trykt hos W.C. Fabritius. 288.

¹¹ Lov Om Haandværksdriften Av 15de Juli 1839.

skipperens hustukttrett overfor matroser.¹² Begge disse lovene henviste til Christian Vs 6-5-5 og ga derfor håndverksmesteren og skipperen samme rett som en vanlig husbond til å utøve hustukt innenfor rammene av loven av 1687.

Hustukttretten andre steder var hjemlet i ulike lover som ikke henviste til Christian Vs 6-5-5. Refselsesretten i skolen hadde blant annet få lovbestemmelser, men var en komplisert sammensetning av diverse regelverk og instruksjoner, noe jeg vil komme tilbake til i kapittel 3. I tillegg til dette ble hustukttretten i fengsler hjemlet i botsfengselsloven av 1848 for botsfengsler og i fengselsloven av 1857 for distriktsfengslene. Hustukttretten i straffarbeidsanstaltene ble hjemlet i straffeloven av 1842¹³ og i tvangsarbeidsanstalter i fattigloven av 1845.¹⁴ Hovedforskjellen mellom de sistnevnte anstaltene var at politiet hadde rett til å innsette personer i tvangsarbeidsanstaltene, mens innsettelse i straffeanstalter krevde en rettslig tiltale og dom etter pågrepelse.¹⁵ Straffarbeidsanstaltene var sammen med fengslene *straffeanstalter*. Tvangsarbeidsanstaltene var ofte forbeholdt blant annet tiggere og prostituerte, mens straffeanstaltene var forbeholdt straffedømte.¹⁶ Tvangsarbeidsanstaltene og straffeanstaltene var ulike typer anstalter, men de hadde tilfelles at de innsatte var underlagt hustukt.

I 1891 ble Lov av 20. juni nr.1 om Indskrænking i Anvendelsen af legemlig Revselse vedtatt og sanksjonert. For det første ble Christian Vs 6-5-5 og 6 opphevet. Fordi paragrafene som hjemlet hustukt av matroser og lærlinger refererte til 6-5-5 ble også disse avskaffet. Da lovteksten «husbond maa revse sine [tyende]» ble fjernet, ble også hustukt overfor tjenere avskaffet. Den nye loven regulerte derfor først og fremst lovlig hustukt overfor barn. Foreldre eller noen i deres sted ble nå begrenset til å bruke «maadeholden legemlig revselse» over barn i «opdragelsens øiemed».¹⁷ Foreldres hustukttrett ble nå gjeldende frem til barnet nådde myndighetsalder. Myndighetsalderen i Norge var på dette tidspunktet 21 år.¹⁸ For hustukt utenfor hjemmet ble det innført en øvre aldersgrense på ti år for hustukt av jenter. Loven av 1891 ble avskaffet i 1972.¹⁹

¹² Lov Om Søfarten Av 24de Marts 1860.

¹³ Sigvaldsen, Silje. (2014) *Fanger Ere Som Børn* - Bruken Av Disiplinærstraff I Norges Straffanstalter Ca. 1850-1900. (Masteroppgave, Universitetet i Bergen), 2.

¹⁴ Lov Angaaende Fattigvæsenet I Kjøbstæderne Av 20de September 1845. §42.

¹⁵ Ulvund, Frode. (2002) *“Byens Udskud”? Ein Studie Av Karrierar Som Innsett I Tvangsarbeids- Og Straffanstalter I Bergen Ca 1850-75.*, (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Bergen), 3.

¹⁶ Ibid., 41.

¹⁷ Lov Om Indskrænking I Anvendelsen Af Legemlig Revselse Av 20. Juni 1891 Nr.1.,

¹⁸ Gisle, Jon, "Myndig" i *Store norske leksikon*, 2018, <https://snl.no/myndig>.

¹⁹ Lov Om Oppheving Av Lov Av 20. Juni 1891 Nr.1 Om Indskrænking I Anvendelsen Af Legemlig Revselse, M.M. Av 25. Februar 1972 Nr. 3.

1.3 Problemstilling og avgrensning:

Tema for denne oppgaven er altså debattene om innskrenkningen av hustuktretten på andre halvdel av 1800-tallet. Det vil si fra det første forslaget om å innskrenke hustuktretten i 1865 til 1891 da Christian Vs 6-5-5 ble opphevet. Den overordnede problemstillingen for oppgaven er *Hvorfor og på hvilken måte ble hustukt et diskusjonstema på andre halvdel av 1800-tallet?* Fra midten av 1800-tallet og frem mot slutten av århundret ble hustuktretten tatt opp som diskusjonstema på Stortinget fire ganger; i 1865, 1881, 1884 og 1891. Dette kan ses på som en 26 år lang prosess frem mot loven om innskrenkningen av hustukt i 1891. Hustukt hadde vært legalt siden 1687 og som tidligere nevnt hadde denne retten også eksistert i flere hundre år før dette. På andre halvdel av 1800-tallet var det flere kritikere som satte spørsmålsteget ved hustuktretten. Jeg vil undersøke hvorfor hustukten ble oppfattet som problematisk i denne perioden. Det vil blant annet være interessant å finne ut om det var den praktiske bruken av hustukten eller de humane og moralske aspektene som ble trukket frem som problematiske.

Det vil også være interessant å undersøke på hvilken måte hustukt ble et diskusjonstema. Med dette menes det om hustuktsaken ble en del av en større samfunnsmessig debatt og eventuelt i hvilken sammenheng. Det vil derfor også være fruktbart å se om de politiske kreftene bak innskrenkningen av hustuktretten lar seg identifisere. Andre halvdel av 1800-tallet var en tid med sosiale reformer og demokratisering i norsk politikk. Derfor vil det avslutningsvis også være interessant å analysere hustuktsaken som helhet i lys av denne historiske konteksten.

I debattene ble begrepene *hustuktretten*, *legemlig refselse* og *refselsesretten* brukt om retten til å anvende fysisk straff. Begrepene ble generelt sett ikke brukt systematisk bortsett fra om straff i skolen. Her ble ikke begrepet *hustukt* brukt, men begrepet *refselsesrett* ble hovedsakelig brukt om lærerens rett til å straffe fysisk. Jeg vil derfor ikke benytte meg av hustuktbegrepet om fysisk straff i skolen, men heller bruke *refselsesretten*. Det er her viktig å påpeke at begrepet *refselsesretten* i debatten også ble brukt synonymt med *hustuktretten* om fysisk straff utenfor skolen. Begrepene innebar også den samme fysiske straffen. Refselsesrettbegrepet vil først og fremst være relevant i kapittel 3 som omhandler debatten om lærernes refselsesrett. Begrepet *legemlig refselse* ble for øvrig brukt om alle typer fysisk straff omtalt i denne oppgaven.

I tillegg til dette er det nødvendig å nevne begrepene *prylestraff* og *risstraff*. Dette var først og fremst fysisk avstraffelse man kunne bli dømt til for et lovbrudd og var hjemlet i både

straffeloven²⁰ og fattigloven²¹. Denne straffen gjaldt kun for øvrig for gutter under 15 år og jenter under 12 år. For barn fungerte risstraff som erstatning for fengsel frem til 1875, da det ble åpnet for fengsling av barn under 15 år.²² Oppgaven vil i mindre grad omhandle denne formen for fysisk straff. Oppgaven vil derimot omhandle hustukt som spontan og mer tilfeldig fysisk straff i hjem, skole, på skip og lignende. Enkelte representanter brukte prylestraffbegrepet om vanlig hustukt også, noe som kommer frem i enkelte sitater i oppgaven. I tillegg ble fysisk avstraffelse i militæret ofte omtalt som prylestraff. Oppgaven vil ikke ta for seg denne formen for fysisk avstraffelse fordi dette ikke var hjemlet i de sivile lovene. Prylestraffen i militæret vil riktignok bli nevnt i oppgaven fordi den ble omtalt i debattene av enkelte stortingsrepresentanter.

Som tidligere nevnt var mange ulike grupper mennesker underlagt hustuktretten. Etter midten av 1800-tallet var dette skoleelever, matroser, lærlinger, tjenere, straffanger, innsatte ved tvangsarbeidsanstalter og barn. Det vil derfor være fruktbart å undersøke hvilke typer hustukt som ble diskutert. Underproblemstillingen *Hvilke typer hustukt var det som ble diskutert og ble de diskutert på ulike måter?* vil derfor være relevant. Det var trolig ulike aspekter ved de ulike typene hustukt fordi de var knyttet til ulike yrker, aldersgrupper og institusjoner. Derfor vil det også være nødvendig å undersøke om de ble omtalt på ulike måter i debattene. For eksempel vil det være interessant å se om noen former for hustukt ble sett på som mer legitime enn andre og hva eventuelle grunner til dette kunne være.

1.4 Kilder og metode:

Debattene om innskrenkningen av hustuktretten skal undersøkes først og fremst ved å se på den politiske behandlingen av spørsmålet på andre halvdel av 1800-tallet. Oppgavens kildemateriale er derfor først og fremst stortingsdokumentene i de fire hustuktsakene i 1865-66, 1881-84, 1884 og 1891. Stortingsdokumentene er helt sentrale kilder i oppgaven min og presenterer de ulike holdningene 1800-tallets stortingsrepresentanter hadde til hustukt. Flere av representantene hadde også relevante yrkesbakgrunner for å kunne uttale seg om hustuktretten. Eksempelvis hadde flere representanter bakgrunn som matroser, skipper og lærere. I tillegg til dette refererte representantene ofte til andre personers uttalelser om hustukt, for eksempel

²⁰ Lov Angaaende Forbrydelser Af 20de August 1842. §38.

²¹ Lov Angaaende Fattigvæsenet I Kjøbstæderne Av 20de September 1845. §48.

²² Ulvund, (2002) "Byens Udskud"? Ein Studie Av Karrierar Som Innsatt I Tvangsarbeids- Og Straffanstaltar I Bergen Ca 1850-75.," 48-50.

fengselsansatte, skipper, foreldre og lærere. Stortingsforhandlingene er nedskrevet med stenografi og beskriver ordrett hva som ble sagt under diskusjonene.

I tillegg til Stortingsforhandlingene vil tidsskriftet *Norsk Skoletidende* brukes i kapittel 3. Grunnen til dette er at lovforslaget fra 1881 bare ble komitédiskutert på Stortinget. Kirkekomiteen vedtok å hente inn erklæringer fra alle stiftsdireksjoner, biskoper, rektorer ved gymnaser og skoleråd i hele landet. Erklæringene skulle greie ut om de gjeldende instruksene om refselsesretten og om disse hadde behov for endringer. Saken ble derimot diskutert blant lærere i tidsskriftet *Norsk Skoletidende* fra 1881 til 1884 og analysen vil derfor ta utgangspunkt i lærernes debatt her.

Metoden for oppgaven vil være argumentasjonsanalyse. Rent praktisk vil det si at jeg skal identifisere de ulike holdningene til hustukt og argumentene som ble brukt i debatten.²³ Dette gjelder hele kildematerialet mitt; lovforslagene, komiteinnstillingene, Stortingsforhandlingene og debattene i *Norsk Skoletidende*. Deretter vil jeg sortere disse argumentene og holdningene i grupperinger. Disse grupperingene vil bestå av de ulike temaene som er sentrale i hver enkelt debatt. For eksempel vil jeg samle argumenter angående hustukt av matroser i en debatt for seg og analysere dette i egne avsnitt. Dette er for å kunne svare på oppgavens problemstillinger på en mest oversiktlig måte. Jeg vil også legge til mine egne tolkninger av argumenter og sammenhenger der det er relevant.

Jeg vil også undersøke på hvilken bakgrunn representantene uttalte seg og om dette kan ha påvirket argumentasjonen deres. Dette skal jeg gjøre ved å foreta en kort biografisk bakgrunnssjekk av alle stortingsrepresentantene som nevnes i oppgaven. Representanter som hadde relevant yrkesbakgrunn, for eksempel som skipper eller lærer vil bli omtalt med yrkestittel. De jeg ikke omtaler med yrkestittel eller andre titler hadde ut i fra min vurdering ingen relevant bakgrunn. Dette gjelder ikke kapittel 3 om debatten i *Norsk Skoletidende*. Her ble lærerne omtalt med diverse kallenavn, noe som ikke gjorde det mulig å finne ut hvem de var.

²³ Brodersen, Randi Benedikte et al. (2007) *Tekstens Autoritet : Tekstanalyse Og Skrivning I Akademia*. Oslo: Universitetsforl. 27-32.

1.5 Forskningsstatus:

Forskningslitteraturen om hustukt kan karakteriseres av en mangel på større verk. Hustukt blir i større grad omtalt i korte artikler og kapitler i bøker om relaterte temaer som barndom, skolehistorie og pedagogikk. Hustukt nevnes også sporadisk i litteratur som omhandler for eksempel voldskultur og sosialpolitisk tekning mot slutten av 1800-tallet, men diskuteres i svært liten grad som selvstendig tema. Utenom dette nevnes hustukt ofte i rettshistorisk og juridisk litteratur om vold i familien. Loven om innskrenkning av hustukt i 1891 nevnes ofte i denne typen litteratur som et mellomledd mellom innføringen av foreldres hustuktrett i 1687 og avskaffelsen av hustukt i 1972 for å gi den nødvendige historiske bakgrunnen. Mye av forskningslitteraturen fokuserer ofte i større grad på lovene som kom i 1972 og 1987. Grunnen til dette er trolig at det var da hustukten ble avskaffet og at dette fatter en større interesse enn innskrenkningen i 1891.

Det er også skrevet en del forskningslitteratur rettet mot hustukt av kvinner og hvorvidt dette var legalt eller ikke mellom 1687 og 1891. Dette temaet har bakgrunn i at Christian Vs Norske lov av 1687 §4 lyder: «Slaar Hustrue sin Husband, og gjør ham Skade, da er det ligesom hun det mod en Fremmet gjort hafde»²⁴, men har ingen tilsvarende paragraf for mannens vold mot hustruen. Fordi Christian Vs danske lov av 1683 var omtrent lik den norske loven av 1687, har dette også blitt forsket på i Danmark. Dette er uansett ikke noe jeg kommer til å ta opp i denne masteroppgaven fordi det ikke tas opp i stortingsforhandlingene om hustukt og ville derfor krevd et helt annet kildemateriale.

Deler av forskningslitteraturen som omhandler hustukt kan synes å være preget av en usikkerhet rundt lovverket for hustukt, spesielt på 1800-tallet. Typiske misforståelser er å påstå at hustukt ble avskaffet i 1891 eller at det har oppstått uklarheter i hvilken grad hustukt fortsatt var lovlig i skolen. Usikkerheten har trolig bakgrunn i alle de ulike lovene som åpnet for, avskaffet eller innskrenket bruken av hustukt på ulike grupper på ulike tidspunkt. Frem til midten av 1800-tallet var Christian Vs norske lov av 1687 den eneste man trengte å forholde seg til, men det kom en rekke ulike bestemmelser for ulike grupper mellom 1839 og 1891.

Forskningsfeltet på hustukt i Danmark kan i likhet med det norske fagfeltet karakteriseres av å mangle større verk. Den svenske forskningslitteraturen om temaet

²⁴ Christian Vs Norske Lov.

omhandler i stor grad om hustukt av hustruer, men også om foreldres misbruk av hustuktretten overfor barn.

Det er totalt sett lite norsk forskningslitteratur rettet mot innskrenkningen av hustukt på andre halvdel av 1800-tallet. Det er likevel noe litteratur som er spesielt relevant for min oppgave. Det gjelder blant annet Bente Hallands hovedoppgave i historie fra 2007. Hennes tema er endringer i holdningene til fysisk straff av barn i lys av barndom, oppdragelse og skole. Tidsavgrensningen for oppgaven er fra slutten av 1800-tallet til de første tiårene av 1900-tallet. Hallands oppgave er relevant for min oppgave fordi den skisserer utviklingen av bruken av hustukt i perioden jeg undersøker. Oppgaven hennes omhandler riktignok ikke alle typene hustukt jeg undersøker, men er avgrenset til barn og skoleelever. I forhold til min oppgave som vil ta utgangspunkt i stortingsdokumenter, er Hallands oppgave av mer mentalitetshistorisk art. Hun gjør i mindre grad dypdykk i primærkildene, men støtter seg på tidligere forskningslitteratur om fysisk straff av barn i Nord-Europa, i tillegg til bøker om oppdragelse fra begynnelsen av 1900-tallet.²⁵

Halland fant i forskningslitteraturen om temaet at det skjedde en nedgang i bruk av fysisk straff i skolen rundt 1900. Store deler av den tidligere forskningslitteraturen hadde rettet oppmerksomheten sin mot straffeprotokollene og reduksjonen i antall avstraffelser. Halland valgte derfor å undersøke motivene og årsakene bak nedgangen. Utgangspunktet hennes var derfor å undersøke en holdningsendring i synet på fysisk avstraffelse av barn i barndom, hjem og skole. Hun fant ut at det skjedde en radikal endring i holdningene til fysisk straff av barn rundt overgangen fra 1800-tallet til 1900-tallet og at bakgrunnen for dette var sammensatt.²⁶ Halland hevder at bruken av hustukt ble mildere – både i form av hyppighet og hardhet fra slutten av 1800-tallet og fremover. En av de viktigste årsakene var ifølge Halland at sekulariseringsprosesser i ulike deler av samfunnet.²⁷ Med dette mistet tukten mistet sin religiøse legitimitet og ble samtidig mindre brukt som straffemiddel i barneoppdragelsen.

I tillegg til dette påpeker Halland at det ved overgangen til det 20. århundret foregikk en endring i synet på oppdragelse. Denne endringen var et resultat av nye pedagogiske idéer, ny forskning på barnepsykologi og tanker om menneskeverd. Disse idéene gjorde seg etter hvert mer gjeldende i samfunnet enn kristne verdier som i større grad tillot autoritet og straff. Barn

²⁵ Halland, Bente. (2007) *"Du Har Vel Ogsaa Selv Engang Været Et Ubehjælpeligt, Svagt Og Uforstandigt Barn". Avskaffelse Av Fysisk Straff Av Barn I Norge 1889-1936.*, (Masteroppgave, Universitetet i Bergen), 6.

²⁶ Ibid., 64.

²⁷ Ibid., 95.

ble på denne tiden i større grad vurdert på sine egne premisser enn tidligere, noe som igjen hadde en sammenheng med sekulariseringen i samfunnet. Man gikk også i større grad bort fra tanken om at barn var født syndige. Dette førte til at flere foreldre gikk bort fra tanken om at de hadde en moralsk plikt om å straffe barna for å forhindre fortapelse, noe som myknet opp forholdet mellom barn og foreldre.

I tillegg til Hallands oppgave er også Anders Nygaards masteroppgave i idéhistorie *Forvaltningen av de forsømte* relevant for min oppgave. Nygaards oppgave er den eneste delen av forskningslitteraturen som vier nevneverdig mye plass til loven om innskrenkningen av hustukt i 1891. Denne oppgavens tema er hevingen av den kriminelle lavalderen i straffeloven av 1902 fra ti til 14 år.²⁸ Lovkonsipisten bak hevingen var Bernhard Getz. Han var også mannen bak lovforslaget om innskrenkning av hustuktretten i 1891. Hevingen av den kriminelle lavalderen var en del av hans reformprosjekt. Nygaards oppgave er relevant for min fordi den undersøker Bernhard Getz sine strafferettslige motiver, også knyttet til hustuktssaken i 1891.

Et grunnleggende trekk ved Getz' prosjekt var å gå bort fra den daværende idéen om at kriminalitet var et resultat av dårlig moral og at å straffe hardt var det beste middelet for å bekjempe kriminalitet. Det var mer fordelaktig å forebygge at noen ble kriminelle i utgangspunktet. Staten skulle fortsatt straffe, men i større grad ha en oppdragende funksjon fremfor en straffende.²⁹ For at staten skulle kunne gripe inn tidlig i barnas liv ble Vergerådsloven vedtatt i 1896 for å kunne gripe inn i private hjem der det var nødvendig. Nygaard hevder at hustukten i Getz' prosjekt i første rekke ha barn under ti år som målgruppe. Hustukten skulle være en mildere fysisk straff for å opprettholde disiplin og unngå at barna ble forsømte.³⁰ Videre skulle barn mellom ti og 14 år tas hånd om av vergerådet om det var nødvendig. De over 14 år ville da bli straffet etter straffeloven. Nygaard hevder blant annet at disse idéene gjenspeiles i begrepene Getz benyttet seg av. Nygaard hevder at Getz med begrepet *hustugt* mente den typen fysisk avstraffelse som hørte til den paternalistiske autoriteten fra loven av 1687.³¹ Derimot skulle *revselsesret* være den straffen staten skulle benytte på barn mellom 10 og 14 år som havnet på barnehjem, skolehjem eller andre institusjoner. Nygaard hevder at da den reviderte straffeloven av 1874 introduserte strengere straffer for overdreven

²⁸ Nygaard, Anders Danielsen. (2008) *Forvaltningen Av De Forsømte: Idehistoriske Betingelser for Hevingen Av Den Kriminelle Lavalderen I Straffeloven Av 1902*. (Masteroppgave, Universitetet i Oslo), s. 42-52.

²⁹ Ibid., 12.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid., 47.

legemlig refselse, var dette et tegn på måtehold og et steg mot innskrenkningen av hustukttretten i 1891.

1.6 Disposisjon:

I de fire neste analysekapitlene skal jeg gå gjennom de fire hustuktdebattene i kronologisk rekkefølge. Alle de fire analysekapitlene i denne oppgaven har omtrent den samme strukturen. Jeg vil i hvert kapittel først gå gjennom lovforslaget som ble diskutert og greie ut hvilke endringer som ble foreslått. Deretter går jeg kort gjennom saksgangen før jeg begynner på debatten. Debatten vil være kapitlets hoveddel og er der jeg i størst grad vil utføre analysen og svare på problemstillingene. I kapittel 6 kommer oppgavens konklusjon.

Kapittel 2: 1865-66: Starten av hustuktdebatten

Dette kapitlet vil omhandle hvordan det første lovforslaget om innskrenkning av hustukt ble behandlet i den politiske debatten i 1866. Lovforslaget ble lagt frem i 1865, mens debatten foregikk i 1866. Hustuktretten i militæret hadde riktignok vært oppe til debatt på Stortinget på 1850-tallet, men dette gjaldt kun en endring i den militære straffeloven. Altså var debatten i 1866 den første som omhandlet hustukt av sivile. Jeg skal i dette kapitlet analysere debatten ut i fra metodene og problemstillingene beskrevet i innledningskapitlet. Først vil jeg gi en oppsummering av lovforslaget forhandlingene tar utgangspunkt i og forklare saksgangen for lovforslaget. Deretter vil jeg gå videre til analysen og besvare problemstillingene med utgangspunkt i stortingsforhandlingene i 1866.

2.1 Lovforslaget:

Det første lovforslaget for å innskrenke hustuktretten ble fremsatt i oktober 1865. Dette var et privat lovforslag fra teologen Gottlieb Tischendorff og ble fremmet av stortingsrepresentanten Olai Pedersen Wiig. Utenom sin teologiske utdannelse hadde Tischendorff bakgrunn som blant annet lærer og engasjerte seg politisk i saken om allmueskolen i 1848.³² I tillegg til dette hadde han blant annet bånd til Marcus Thrane og Thranebevegelsen. I 1849 overtok Tischendorff som redaktør for Drammens Adresse etter Marcus Thrane.³³ Allerede året etter fratrådte Tischendorff stillingen som redaktør etter at ha blitt dømt til 96 dager i fengsel. Dette var etter å skal ha «skrevet uforsiktig» om Sigholt-saken der kapteinløytnant Johan Georg Sigholt offentlig skal ha svertet sine kolleger i sjøforsvaret. Sigholt ble dømt til seks måneders fengsel av høyesterett, men tok sitt eget liv dagen etter han fikk dommen.³⁴ Marcus Thrane og resten av Drammens arbeiderforening holdt en høytidelig feiring da Tischendorff ble løslatt.³⁵ At Tischendorff tidligere hadde vært opptatt av å forbedre arbeideres kår og hadde bånd til Thranebevegelsen kan ha motivert ham til å foreslå å innskrenke hustuktretten overfor tjenere.

³² Halvorsen, J. B. og Koht, Halvdan. (1901) *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880: Paa Grundlag Af J.E. Krafts Og Chr. Langes "Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1856"*. Kristiania: Den Norske Forlagsforening. 778-79.

³³ Davidsen, Øyvin. (1975) *Opprinnelsen*. Drammen: Drammens tidende og Buskeruds blad. 159.

³⁴ *Ibid.*, 163.

³⁵ Halvorsen og Koht, (1901) *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880: Paa Grundlag Af J.E. Krafts Og Chr. Langes "Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1856"*, 779.

I lovforslaget ønsket Tischendorff først og fremst en endring i muligheten til fysisk avstraffelse for tjenere, men problematiserte også foreldres straff av barn til en viss grad. Christian Vs norske lov av 1687 hadde ingen aldersgrense for hustukten og gjaldt trolig frem til barnet kunne forsørge seg selv.³⁶ At foreldre i praksis kunne tukte barn over 18 år var ifølge Tischendorff problematisk. Derfor var den første paragrafen i lovforslaget at Christian Vs norske lov 6-5-5 ikke lenger skulle gjelde personer over 18 år. Den som tuktet noen som var over 18 år skulle ifølge §2 bøtelegges.³⁷ Tischendorff hevdet at dette uansett ikke vil ha så mye å si i praksis fordi han tvilte at et barn uansett alder ville anmelde foreldrene sine for å ha blitt tuktet etter å ha fylt 18 år. Derimot ville en tjener over 18 år ikke nøle med å anmelde saken.

Tischendorff hevdet at husbonden og hustruen hadde for stor makt til å refse barn og tjenere ut i fra «tidsalderen» på 1860-tallet. Ifølge han var det særlig problematisk at det ikke var satt noen øvre aldersgrense for hustukt av tjenere. Eksempelvis kunne det med datidens lovverk «... hælde, at en ung, hidsig husbond anvender legemlig revselse mod en graahaaret tjener».³⁸ I denne sammenheng er det tydelig at Tischendorff pekte på hvor ydmykende det må være for en gammel tjener å bli tuktet av en langt yngre husbond. Det er tydelig at det var dette Tischendorff anså som det mest problematiske med den daværende lovgivningen. Han pekte også på at Norge nå var det eneste landet i Europa med unntak av Russland som tillot en så utstrakt hustuktrett. Derfor burde man i Norge se mot Danmark som innskrenket hustuktretten betydelig allerede i 1850. Sverige gjorde dessuten det samme et par år senere.

Som nevnt ble Tischendorffs lovforslag fremsatt av stortingsrepresentanten Olai Pedersen Wiig. Wiig var gårdbruker, men hadde tidligere vært lærling som garver. Han begynte som 16-17-åring som læregutt hos en garver i Fredrikstad, men sluttet ifølge lokalhistorikeren Alfred Bjerke på grunn av mye vold fra håndverksmesteren.³⁹ Wiig ønsket likevel ikke å oppheve hustuktretten overfor lærlinger i debatten, noe jeg vil komme tilbake til senere. Bjerke fremhever også at Wiig som senere ble industrigründer var langt forut sin tid når det gjaldt behandling av mennesker og syn på arbeidsfolk. Dette kan forklare både hvorfor han valgte å fremsette Tischendorffs lovforslag. I tillegg til dette var han en forkjemper for å innskrenke hustuktretten overfor tjenere i debatten.

³⁶ Lasson, Tønsberg, og Fabritius, (1848) *Haandbog I Criminalretten*, 288.

³⁷ Dokument Nr. 4. 1865 Forslag Til Lov, Hvorved Den I Norske Lovs 6-5-5 Omhandlede Revselsesret Indskrænkes.

³⁸ Ibid.

³⁹ Bjerke, Alfred og Gimmingsrud, Oddmund, *Historien Om Olai Pedersen Wiig* (NRK, 1991).
<https://www.nb.no/nbsok/nb/cdc64b1630615536f21b27c41497989e.nbdigital?lang=no>

2.2 Saksgangen:

Saken ble deretter sendt videre til justiskomiteen for vurdering. Formann i komiteen var advokaten Peter Daniel Baade Wind Kildal som også var sentral i den påfølgende debatten. Komiteen forkastet lovforslaget med et enstemmig flertall.⁴⁰ Komiteen anerkjente det humane aspektet i lovforslaget, men det var ifølge dem ingen bevis for at hustukturen ble misbrukt slik Tischendorff skisserte. Ifølge komiteen hadde tidsånden medført at denne retten sjelden ble brukt, noe som ville gjøre en lovbestemmelse om innskrenkning eller opphevelse overflødig. Begrepet *tidsånden* vil jeg komme tilbake til senere. Tischendorffs argument om å se mot Danmark ble i innstillingen kritisert av justiskomiteen for å være upresist og delvis feilaktig.⁴¹ Det var riktig at Danmark hadde innskrenket hustukturen, men dette skjedde i 1854 og ikke i 1850 som Tischendorff hevdet. Dessuten var ikke dette en enkelt lov som handlet om hustukturen overfor tjenere, men en paragraf i en ny tjenerlovgivning på 78 paragrafer. Komiteen påpekte derfor at dersom hustukturen skulle revideres måtte dette gjøres som en del av en ny, revidert lovgivning for tjenere.

2.3 Stortingsforhandlingene 6. april 1866:

Stortingsforhandlingene i saken var relativt korte og ble ferdige i løpet av en dag. Det var seks talere og referatet av forhandlingene går over fem sider. Dette kan tyde på at saken ikke skapte stort engasjement på Stortinget. Selv om forhandlingene hadde i alt seks talere, var det spesielt fire av dem som markerte seg. Ved voteringen ble Wiigs forslag forkastet med 60 stemmer. Stortinget hadde på dette tidspunktet 111 representanter.⁴² Altså var det 51 representanter som stemte for.

2.4 Hustukt som diskusjonstema på 1860-tallet:

Da forslaget kom opp til allmenn debatt på Stortinget var det flere aspekter ved hustukturen som ble diskutert. «Kjernen» i debatten var likevel at et *prinsipielt* syn på hustukt ble satt opp mot et *funksjonelt* syn. Representanter med et prinsipielt syn på hustukturen argumenterte for at

⁴⁰ Indstilling Fra Justitskomiteen No.2 Ianledning Af Et Af Candidatus Theologiae Tischendorf Forfattet Og Af Repræsentanten Wiig Fremset Forslag Til Lov Om Indskrænkning I Den Norske Lovs 6-5-5 Indeholdte Revselsesret.

⁴¹ Ibid.

⁴² Dørum, Knut, "Stortingvalgenes Historie" i *Store Norske Leksikon* 2017, https://snl.no/Stortingvalgenes_historie.

hustukt var prinsipielt galt sett ut i fra en humaniseringsprosess i samtiden. Med dette synet ble sivilisering og fremskritt satt opp mot en brutalisert fortid. Altså hadde disse talerne et syn der hustukt ble ansett som et fenomen som tilhørte fortiden og ikke det mer humane samfunnet på 1860-tallet. Med betegnelsen *det funksjonelle synet* på hustukt menes det her at disse representantene vektla hustuktens funksjon som straffemiddel. Altså hevdet disse representantene at hustukten hadde en funksjon som det var viktig og nødvendig å ivareta.

Denne konfliktdimensjonen mellom det funksjonelle og det prinsipielle synet hadde i 1866 to talere på hver side. Det funksjonelle synet ville beholde hustuktretten og bestod av Daniel Kildal og Johan Augustinussen. Kildal var som nevnt formann i justiskomiteen. Augustinussen hadde bakgrunn som blant annet lærer og kirkesanger.⁴³ Han var også med på å utarbeide loven om allmueskolen på landet av 1860. Både Kildal og Augustinussen argumenterte hovedsakelig for at hustukt var et nødvendig sanksjonsmiddel for husbonden å ha overfor tjenere. På den andre siden representerte Fredrik Norgreen og Olai Wiig det prinsipielle synet. Norgreen hadde tidligere bakgrunn som blant annet advokat og sorenskriver. De ønsket å få hustuktretten overfor tjenere opphevet. Hovedargumentet deres var at samfunnet hadde blitt så mye mer sivilisert siden 1687 at hustuktretten nå var i utakt med tiden. Altså hevdet de at samfunnet hadde gjennomgått en humaniseringsprosess som hovedargument for sitt syn.

Denne humaniseringsprosessen kom til språklig uttrykk i begrepene *tidsånden* og *tidsalderen*. I debatten ble begrepene særlig brukt av Wiig og Norgreen for å forankre sitt syn i en humanisering- og moderniseringsdiskurs. Ved å påpeke at hustukten var i utakt med tidsånden, ble motstanderne automatisk stemplet som bakstreverske og gammeldagse. Samtidig fikk det Wiig og Norgreen til å fremstå som moderne og fremtidsrettet. Eksempelvis hevdet Norgreen at tidsalderen «fortjente» en innskrenkning i hustuktretten; «Tenk at tiden ennå ikke var kommet til å forandre en sådan lovgivning. Tenk, at vort århundre ikke skulle være verdig å se en sådan forandring».⁴⁴ Også Wiig hevdet at tidsånden hadde gjort hustuktretten utdatert fordi menneskene var blitt mer humane og levde i et mer sivilisert og moderne samfunn enn tidligere.⁴⁵

Begrepet tidsånden ble riktignok først benyttet i komitébeslutningen; «Man er tverdtimod af den mening, at Tidsaanden har ført det med sig, at denne ret sjelden benyttes».⁴⁶

⁴³ Lovund, Johannes og Eilertsen, Turid Følling. (1996) *Skolesentrum I Snart to Hundre År: Skolestedet Nesna*. Bodø: Nordland fylkeskommune. 4.

⁴⁴ Stortingstidende. 1865/66 Vol. Odels- Og Nr. Lagtinget. 466.

⁴⁵ Ibid., 463.

⁴⁶ Indst. Og Besl. O. No. 111. 1866.

Her ble begrepet brukt for å vise til at hustukturen nå var blitt overflødig som følge av samfunnet var blitt mer sivilisert. Fordi den ikke ble brukt, var en lovendring heller ikke nødvendig. Altså ble *tidsånden* her brukt som et argument mot en innskrenkning av hustukturen.

Konfliktlinjene mellom det prinsipielle og funksjonelle synet bestod av flere ulike aspekter. Det mest sentrale aspektet ut i fra det prinsipielle synet var som nevnt humanisme knyttet til hustukt av voksne tjenere. Begge talerne hevdet at hustuktlovgivningen var utdatert i forhold til at det hadde foregått en lang humaniseringsprosess fra 1687 til 1866. Norgreen påstod at man ut i fra tidsalderens ånd ikke behøvde hustukturen;

«...at naar man var rigtig gjennemtrængt af den humanitetsfølelse, som laa i dette forslag, saa skulde man ikke behøve en saadan ret; hvis den var mod tidsalderens aand, vilde den ikke blive brugt. Men man saa virkelig, at revselsesretten anvendtes endogsaa mod ældre, voxne mænd, og selv om den ikke anvendtes, blev der truet dermed; men trudselen var ikke synderlig bedre end anvendelsen».⁴⁷

Altså anerkjente Norgreen at hustukturen også ble brukt som en trussel. Dette var ifølge han likevel ikke bedre sett i et humaniseringsperspektiv. Å true med å bruke tukten var også galt ut i fra det prinsipielle synet. På den andre siden var det nettopp nødvendigheten av å kunne bruke hustukturen som en trussel som var hovedargumentet til Kildal og Augustinussen for å beholde hustukturen slik den var. Dersom hustukturen overfor tjenere ble fjernet ville ikke husbonden ha et sanksjonsmiddel for å bruke mot tjenere. Ifølge Kildal ville det bli problematisk «om husbonden skulde lades ubeskyttet ligeoverfor tyendet».⁴⁸ Hva Kildal mente med «ubeskyttet» er uvisst, men ut i fra andre uttalelser kan det virke som om et sanksjonsmiddel var nødvendig om en tjener ikke ville jobbe eller hadde gjort noe feil. Videre omtalte han lovforslaget som mer filantropisk enn praktisk på grunn av fokuset på det humane fremfor å tenke på konsekvensene for husbonden. Også Augustinussen hevdet at det var bra om tjenere hadde en viss frykt for hustukturen. Ifølge han fungerte den nåværende loven akkurat som den skulle.⁴⁹

Wiig og Norgreen var kritiske til at hustukturen ble omtalt som et nødvendig straffemiddel for husbonden. De hevdet at hustukturen enten som trussel eller som fysisk straff uansett førte til

⁴⁷ Stortingstidende. 1865/66 Vol. Odels- Og Nr. Lagtinget. 464.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid., 465.

et ødelagt forhold mellom husbond og tjener. Wiig hevdet dette på bakgrunn av at han hadde erfaring som både husbond og tjener. Bruken av hustukt overfor tjenerne ville ifølge han føre til at man «Fikk ikke andet end skrab af tyende».⁵⁰ Dessuten var det ifølge Wiig kun dårlige husbonder som måtte bruke hustukten fordi de ikke klarte å opprettholde lydighet og orden blant tjenerne sine på andre måter enn med fysisk avstraffelse. På denne måten ble også tjenerne tuktet uten at de nødvendigvis fortjente det.

Det prinsipielle synet kom også til uttrykk gjennom henvisninger til andre land og deres hustuktlovgivning. Ved å vise til at hustuktretten var innskrenket eller avskaffet i andre land viste man at Norge var i utakt med en humaniserende internasjonal utvikling. Hustuktlovgivningen i Sverige og Danmark var som tidligere nevnt blitt referert til i Tischendorffs lovforslag. Der uttrykte han at Norge burde ta lærdom av dette og innskrenke hustuktretten. I debatten argumenterte også Fredrik Norgreen for at Norge burde innskrenke også for dette. Norgreen uttalte blant annet at; «Vi have oftere havt det uheld, at vi maatte komme efter Sverige og Danmark med reformer, navnlig paa privatlovgivningens felt... At man maatte lade sig lære af sine naboer var tungt nok, men det var tungere ikke at ville lade sig belære».⁵¹ Altså påpekte Norgreen at det var ingen skam for den norske lovgivningen å innskrenke hustuktretten nå. Dette på tross av at Danmark og Sverige hadde gjort dette mange år tidligere. Norgreen hevdet også at innskrenkningen av hustuktretten i Danmark og Sverige var «en frugt af vaar tids humaniserede tendents».⁵² Dette førte ifølge han til at hustukten ble et diskusjonstema i Norge.

På den andre siden hevdet Kildal og Augustinussen at det var lite fruktbart å se mot Sverige og Danmark når man ikke visste motivet bak innskrenkningen av hustukt i deres lover. Ifølge Kildal hadde Wiig og Norgreen oversett at innskrenkningen av hustuktretten i Danmark og Sverige var mindre lover i større reviderte lovverk som regulerte forholdet mellom husbond og tjener. Det var ifølge Kildal ikke nødvendigvis humane grunner til at man hadde innskrenket hustuktretten i Danmark og Sverige. Nabolandene hadde derimot gjort det når de først var i gang med revisjonen. Danmarks nye tjenerlovgivning var for eksempel på 78 paragrafer. Altså var lovene om hustukt bare en liten del av et større revidert lovverk. Å endre bare en paragraf i den norske tjenerlovgivningen ville være bortkastet tid. Da ville det være mer fruktbart å revidere hele tjenerloven i Norge også. Dessuten hadde Sverige innført en ny lov som gjorde at

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid., 464.

⁵² Ibid.

husbonden kunne sende tjeneren på dør. I tillegg til dette kunne han tilkalle overstattholderen i Stockholm eller lokale myndigheter som ville ta seg av tjeneren om han ikke oppførte seg. Med andre ord hadde husbonden fortsatt et sanksjonsmiddel å true med overfor tjeneren.

Det er det også viktig å påpeke at Kildal og Augustinussen ikke bastant hevdet at hustukt var det eneste aktuelle sanksjonsmiddelet for husbonden. De var riktignok svært opptatt av at dersom man valgte å fjerne hustuktretten for tjenere, måtte det innføres et annet sanksjonsmiddel. Straffen måtte ikke være fysisk straff, men det var nødvendig for husbonden å ha et sanksjonsmiddel mot tjeneren i en eller annen disiplinerende form. Dersom man bestemte seg for å fjerne hustuktretten for tjenere kunne et alternativ være å innføre en ny lov om at husbonden kunne kaste tjeneren på dør med umiddelbar virkning. At Kildal og Augustinussen var åpne for alternative straffemidler tyder på at hustuktsaken for dem var et spørsmål om nødvendig regulering av arbeidsgiver/arbeidstaker-forholdet.

2.4.1 Ble hustuktretten brukt?

Et interessant trekk ved de to sidene i debatten er at det var uenighet om hvorvidt hustuktretten overfor tjenere ble brukt eller ikke. Kildal og Augustinussen hevdet at hustukt på tjenere ikke hadde forekommet på flere tiår og at dens nåværende funksjon var som trussel. På den andre siden hevdet Norgreen og Wiig at det var et faktisk problem at hustukten ble brukt overfor eldre tjenere. Norgreen var uenig i at den aldri ble brukt og ønsket å fremheve skadevirkningene av hustukten; «...især når det, som det mange gange var tilfældet, skede med uret, paa voxne mænd den samme nedbrydende indflydelse på vedkommendes karakter og hans hele liv». ⁵³ Norgreen hevdet altså at voksne tjenere ufortjent ble tuktet og at dette fortsatt forekom.

Ole Gabriel Ueland hevdet at hustukten ikke lenger ble brukt fordi forholdet mellom tjenere og husbonden hadde endret seg. Ueland er mest kjent for å ha vært leder for bondeopposisjonen på Stortinget og forkjemper for bøndernes interesser, men hadde også bakgrunn som lærer og gårdbruker. ⁵⁴ Ifølge han hadde husbondens hustukttrett vært en «sovende» lov de siste 20 årene. Grunnen til dette var at forholdet mellom husbond og tjener ifølge han hadde tatt en annen retning de siste tiårene. Tidligere hadde tjeneren en tydeligere posisjon som var underlagt husbonden. Nå var tjenerens posisjon endret; «Nei, forholdene hadde forandret sig ganske; nu vilde tjenerne være herrer, da det var mangel paa tjenere og det

⁵³ Ibid., 465.

⁵⁴ Dørum, Knut, "Ole Gabriel Ueland" i *Store Norske Leksikon*, 2015, https://snl.no/Ole_Gabriel_Ueland.

gik næsten ikke engang an at vise dem sure miner». ⁵⁵ Så lenge forholdet mellom husbond og tjener var slik, var det ifølge Ueland ikke nødvendig å oppheve loven. Hans forslag var å heller innføre en lov som påla tjenere å være høfligere. Også Augustinussen hevdet at så lenge tiden ikke var kommet der alle tjenere var høflige og gjorde jobben sin, burde de være underlagt hustukturen. Dette gjaldt riktignok ikke bare tjenere; Augustinussen påpekte senere i debatten at tiden heller ikke var kommet der alle husbønder oppfylte sine plikter på beste måte.

2.5 Hvilke typer hustukt ble diskutert og ble de diskutert på ulike måter?

Flere typer hustukt ble nevnt i debatten, men hustukt av tjenere fikk klart størst oppmerksomhet. Trolig var grunnen til dette at tjenere kunne tuktes uavhengig av om de var gamle eller unge, noe for eksempel ikke barn kunne. Det fantes heller ingen aldersgrense for hustukt av lærlinger og matroser, men disse var som regel yngre mennesker. Det kom tydelig frem i forhandlingene at det prinsipielle synet anså hustukt av tjenere som særdeles problematisk. At tjeneren kunne tuktes av en husbond som var yngre enn tjeneren selv ser ut til å ha blitt ansett som spesielt kontroversielt. Derfor var også tjenernes verdighet et viktig aspekt for Norgreen og Wiig.

Hustukt av matroser og lærlinger ble også nevnt i ett innlegg i debatten av Wiig. Ifølge han burde lærlinger kunne tuktes fordi han hevdet at dette i praksis ville gjelde barn, i alle fall de under 18 år. ⁵⁶ Mens Wiig så på husbondens rett til å tukte tjenerne sine som svært problematisk og uten praktisk nytte, så han på hustukt av matroser som noe helt annet. Hustukturen over matroser var ifølge Wiig helt nødvendig for å opprettholde disiplinen om bord på skipet. Dette var på grunn av faren for mytteri om bord. Altså var ikke Wiig prinsipielt mot alle former for hustukt. Hans holdning til hustukt av matroser viser at han erkjente at hustukten også kunne ha en disiplinerende funksjon.

Som tidligere nevnt omhandlet også debatten foreldres hustukturett overfor barn og unge. Debatten omtalte denne typen hustukt i langt mindre grad enn hustukt av tjenere, men den ble likevel diskutert på en annen måte. For det første var det ingen talere i debatten som ønsket å innskrenke hustukturen overfor personer under 18 år. Argumentene om å innskrenke hustukturen som en del av en humaniserende tendens i samfunnet synes å i større grad gjelde tjenere enn yngre mennesker. Ifølge Wiig burde lærlinger fortsatt kunne tuktes, noe han begrunnet med at «var det kun folk i en yngre alder, saa at sige børn, mod hvem denne ret kunde

⁵⁵ Stortingstidende. 1865/66 Vol. Odels- Og Nr. Lagtinget. 467.

⁵⁶ Ibid., 463.

benyttes».⁵⁷ I samme innlegg i debatten uttalte han også; «han tænkte, at det var en psykologisk sandhed, at hvor enkelte mennesker havde en arbitrær myndighed til at straffe andre, maatte denne ret kunne blive misbrugt».⁵⁸ Det er mulig at Wiig i det siste sitatet mente hustukt av tjenere og ikke foreldres hustukttrett uten å si det eksplisitt fordi debatten hovedsakelig omhandlet tjenere.

Også Norgreen delte Wiigs syn på forskjellene mellom tukt av tjenere og yngre mennesker. I debatten uttalte han blant annet at; «Revselsesretten [strider] mot tidens humanitetsbegreb».⁵⁹ Angående hustukt av barn uttalte han; «thi man ophævede ikke revselsesretten, man indskrænke den kun til de personer, mod hvem den bør kunne anvendes, nemlig personer i en ganske ung alder».⁶⁰ Hvordan kunne både Wiig og Norgreen være motstandere av hustukt av tjenere, men være positive til hustukt av barn? Et mulig svar kan være at representantene skilte mellom hustukt av tjenere med mål som disiplinering/straff, mens hustukt av barn var en del av oppdragelsen og noe de skulle ta lærdom av. I tillegg til dette var prylesttraff/risstraff som nevnt innledningsvis et sentralt straffemiddel for kriminelle barn på denne tiden. Med andre ord var fysisk straff av barn både vanlig og legitimt, også i offentlig regi.

2.6 Konklusjon:

Stortingsdebatten om hustuktdebatten i 1866 ser hovedsakelig ut til å ha vært en kamp mellom to motstridende syn. Konfliktlinjene i debatten var mellom det prinsipielle og det funksjonelle synet på hustukttretten. Wiig og Norgreen representerte i 1866 det prinsipielle synet på hustukten. De argumenterte med at hustukttretten var i utakt med *tidsånden* i et samfunn som i stor grad var blitt mer sivilisert siden hustukttretten ble hjemlet i Christian Vs lov i 1687. Det prinsipielle synet argumenterte også ved å vise til Danmark og Sveriges hustuktlovgivning. Dette var for å på en konkret måte vise at Norges lovgivning var i utakt med tiden. På den andre siden argumenterte det funksjonelle synet med Kildal og Augustinussen at hustukten fortsatt var et viktig straffemiddel for husbonden på 1860-tallet.

Disse politiske skillelinjene kom særlig til uttrykk i diskusjonen om hustukt av tjenere. Her argumenterte det funksjonelle synet med at det var nødvendig for husbonden å ha et

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid., 464.

⁶⁰ Ibid.

sanksjonsmiddel å true med og eventuelt bruke overfor tjenerne sine. I tillegg ble det hevdet at forholdet mellom tjener og husbond hadde endret seg. Tidligere var tjeneren tydelig underlagt husbonden, men dette forholdet var nå blitt mer uklart. Derfor var det ifølge flere nødvendig å kunne irettesette dem om nødvendig. Når det gjaldt hustukt av tjenere problematiserte det prinsipielle synet tjenernes alder. Tjenere kunne være både voksne og eldre mennesker. Det kom tydelig frem i debatten at flere representanter oppfattet det som problematisk at en middelaldrende tjener kunne tuktes av en ung, hissig husbond. At det var enighet i forhandlingene at barn og unge fortsatt burde kunne tuktes kan også vise at det var nettopp tjenernes alder som var «problemet».

Wiig og Norgreens ønske om å innskrenke hustuktretten overfor tjenere ble ikke en realitet før 25 år senere. Loven av 1891 avskaffet husbondens rett til å tukte tjenere.⁶¹ Neste kapittel vil omhandle debatten rundt lovforslaget fra 1881 om å innskrenke lærerens refselsesrett over elever i skolen. Mens debatten i 1866 fant sted på Stortinget, foregikk debatten i 1881 i større grad blant lærere i tidsskriftet *Norsk Skoletidene* og varte i over tre år. Konfliktdimensjonen mellom det prinsipielle og det funksjonelle var det mest sentrale i debatten i 1866. Derfor vil det også være interessant å undersøke om denne konfliktdimensjonen stod like sentralt i de følgende debattene om hustuktretten.

⁶¹ Lov Om Indskrænking I Anvendelsen Af Legemlig Revselse.

Kapittel 3: 1881-84: Lærernes debatt om refselsesretten i skolen

I dette kapitlet skal jeg analysere debatten om refselsesretten i skolen som startet i 1881 og varte til 1884. Mens hustuktdebatten i 1866 var en politisk debatt på Stortinget, var debatten i 1881-1884 en faglig debatt i tidsskriftet *Norsk Skoletidende*. Grunnen til dette var at saken kun ble diskutert i kirkekomiteen og ikke på Stortinget. Kirkekomiteen vedtok å heller innhente erklæringer fra alle stiftsdireksjoner, biskoper, rektorer ved gymnaser og skoleråd i hele landet om deres instruksjoner om refselsesretten og om disse hadde behov for endringer. Analysen vil ta utgangspunkt i debattene blant lærere i *Norsk Skoletidende* og vil besvare problemstillingene omtalt i innledningskapitlet. Mens jeg brukte biografisk bakgrunnsinformasjon om talerne på Stortinget i 1866, er ikke dette mulig for denne debatten. Grunnen til dette er at lærerne ikke er omtalt med fullt navn (med et par unntak) i *Norsk Skoletidende*, men ofte bare med etternavn eller et kallenavn.

Som nevnt innledningsvis ble ikke fysisk straff i skolen omtalt som *hustuktretten*, men som *refselsesretten*. Derfor vil jeg i dette kapitlet bruke begrepene på denne måten for å skille mellom fysisk straff i klasserom og hjem. Skillet mellom klasserom og hjem var til tider uklart og jeg vil i disse tilfellene bruke hustuktbegrepet.

3.1 Gjeldende reglement for refselsesretten i 1881:

Det gjeldende reglementet for refselsesretten i skolen i 1881 hadde små variasjoner mellom allmueskolene i byene/på landet og den høyere allmennskolen. I gymnaset og realskolen var refselsesretten blitt avskaffet i 1869 med §27 i Lov om Offentlige Skoler for den Høiere Almendannelse.⁶² Denne loven hjemlet også lærerens refselsesrett i middelskolen. Reglene for lærerens refselsesrett her ble spesifisert i reglementet for den høyere allmenndannelse fra november samme år. Dette reglementet fastslo at læreren ikke skulle bruke «lempelig legemlig revselse»⁶³ i middelskolen. Dersom læreren ønsket å bruke en strengere fysisk refselse overfor

⁶² Lov for Offentlige Skoler for Den Høiere Almendannelse Av 22.Mai 1869.

⁶³ Indstilling Fra Kirkekomiteen Angaaende Et Af Cand. Theol. O. Vollen Fremsat, Af Repræsentanten Jak. Sverdrup Vedtaget, Forslag Til Lov Om Anvendelse Af Legemlig Revselse I Offentlige Skoler.

elever, skulle han konferere med rektor på forhånd. I etterkant skulle læreren også informere elevens foreldre om straffen og hva eleven hadde blitt straffet for. I tillegg til dette hadde rektor myndighet til å frata en lærer retten til å refsse dersom misbruk forekom. Allmueskolene i landdistriktene hadde tilsvarende regler bortsett fra at rektor her ikke kunne frata en lærer refselsesretten. Her skulle det også føres opp i klassens dagbok hver gang refselsen ble brukt. For allmueskolene i byene fantes ingen felles instruksjoner på nasjonalt plan. Lov om Almueskolevæsenet i Købstæderne av 1848 §30 fastslo at det var opp til ethvert kjøpstads skolelærere å utarbeide instruksjoner som sikret skolen tilstrekkelig myndighet til å straffe.⁶⁴ For fjerde og høyere pikeklasser (elevene var da i 11-12-årsalderen) måtte straffen eksekveres av tilsynslærerinnen eller av en annen lærerinne av hennes anmodning.⁶⁵ Altså var refselsesretten fastsatt i diverse lover, reglementer og instruksjoner som hadde få felles bestemmelser. Det fantes heller ikke noen fastsatte regler for straffemetodene eller hvilke forseelser det skulle refsess for. Lærerne i *Norsk Skoletidende* trakk frem stakk, spanskrør og ørefiker som straffemidler i debatten. Det er også viktig å påpeke at læreren hadde andre straffemidler overfor elevene. Blant disse var å sette eleven i «skammekroken» eller å gi eleven gjensitting.

3.2 Lovforslaget:

Lovforslaget om å innskrenke refselsesretten i skolen kom fra Ole Vollan. Han var utdannet teolog og hadde blant annet bakgrunn som lærer og skoleinspektør i Bergen.⁶⁶ Vollan var først og fremst pressemann og jobbet i Vestlandsposten der han i 1891 ble redaktør. Han ble også senere medlem av komiteen som gjorde forarbeidet til Folkeskoleloven av 1889. Vollan ble også Stortingsrepresentant, men dette var først i 1906. Lovforslaget ble derfor fremsatt av Jakob Sverdrup som i denne perioden var medlem av Kirkekomiteen. Tidligere hadde Vollan og Sverdrup stiftet tidsskriftet *Ny Luthersk Kirketidende* sammen.⁶⁷ Jakob Sverdrup var for øvrig nevøen til Johan Sverdrup og hadde tidligere bakgrunn som sokneprest i Bergen.⁶⁸

I lovforslaget pekte Vollan på utviklingen i lovgivningen de foregående tiårene der brutale straffer gradvis hadde blitt avskaffet.⁶⁹ Et eksempel på denne utviklingen var at

⁶⁴ Lov Om Almueskolevæsenet I Købstæderne Av 12de Juli 1848.

⁶⁵ Indst. O. N. 60. 1882.

⁶⁶ Hovland, Edgard, "Ole Vollan" i *Norsk Biografisk Leksikon*, 2009, https://nbl.snl.no/Ole_Vollan.

⁶⁷ Rudvin, Ola. (1947) *Den Kristelige Presse I Norge: En Historisk Oversikt : Utgitt I Anledning Av Norges Kristelige Presselags 10 Års Jubileum*. Oslo: Lutherstiftelsen. 41.

⁶⁸ Oftestad, Bernt, "Jakob Sverdrup" i *Norsk Biografisk Leksikon*, 2009, https://nbl.snl.no/Jakob_Sverdrup.

⁶⁹ Dokument No. 32. 1881: Forslag Til Lov Om Anvendelse Af Legemlig Revselse I Offentlige Skoler.

prylestraffen i militæret hadde blitt avskaffet i 1866. Ifølge Vollan var dette en utvikling som måtte fortsette. Han var også kritisk til hustukturen i hjemmet fordi den åpnet for misbruk; «Jeg vil ikke tale om de gammeldagse bestemmelser angående hustugt, der er slige, at man jo i den allersidste tid har seet en mand lade en voxen tjenestepige pidske paa det nøgne legeme, uden at underretten fandt, at han derved havde stødt an mod loven».⁷⁰ Likevel var det ifølge Vollan først og fremst refselsesretten i de offentlige skolene som måtte innskrenkes. Grunnen var ifølge han at den ofte ble misbrukt, uten at han dokumenterte denne påstanden. Blant annet kunne piker i 14-15-årsalderen helt lovlig avstraffes med rør eller pisk av hvilken som helst lærer og alle mulige forseelser. Derfor ville Vollan i lovforslaget sette en øvre aldersgrense på 12 år for refselse av jenter i skolen.

Elevene hadde ifølge Vollan ingen garantier mot å bli mishandlet av en hissig lærer. Dette kunne skje gang på gang og påføre dem varige mén. Derfor var det på tide at lovgivningen ble endret slik at den vernet elevene mot misbruk. Dette var spesielt nødvendig nå fordi det for så mange elever nå var blitt obligatorisk skoleundervisning på grunn av innføringen av allmueskolen. For å unngå at læreren overskred sin refselsesrett ville Vollan innføre en paragraf som straffet misbruk. Straffen skulle i første omgang være bøter, men ved gjentakelse større bøter eller oppsigelse. Dersom skolekommisjonen eller skoleforstanderskapet fikk inn en anmeldelse om overdreven refselse skulle vedkommende tiltales.⁷¹

Refselsesretten burde likevel ikke forbys i skolene ifølge Vollan. Dette begrunnet han med at foreldrene overdro en del av oppdragelsen til læreren da de sendte barna på skolen.⁷² Derfor burde lærerne ha de samme straffemidlene som foreldrene. Refselsesretten i skolen var ifølge Vollan et viktig middel som straff for grove forseelser. Refselsen var et nyttig straffemiddel, men bare dersom den kun ble brukt for grove brudd på skolens regler og ikke for mindre forseelser. Et sentralt punkt lovforslaget var derfor å hindre at refselsesretten ble brukt som straff for mindre forseelser og i affekt av en hissig lærer. Vollan var nemlig overbevist om at refselsesretten i skolen ble brukt for ofte i hissighet og utålmodighet. Dette ville igjen virke brutaliserende på elevene. Det var ifølge Vollan ikke lenge siden at man kunne finne lærere som refset elevene hardt fordi de ikke tok til seg kunnskapen fort nok. Det var mulig at dette nå hadde bedret seg, men Vollan hadde selv sett at refselsesretten i skolen fortsatt ble misbrukt. I

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

mange tilfeller burde et irettesettende ord burde være tilstrekkelig, men likevel ble refselsen anvendt «...i vrede og som surrogat for taalmodighed».⁷³

Et annet problem med refselsesretten slik den var nå var at den som oftest ble brukt av mindre dyktige lærere. Grunnen til dette var at den udyktige læreren ikke klarte å opprettholde disiplinen i klasserommet. Vollan hevdet at dersom refselsesretten i skolen skulle opprettholdes, måtte det innføres regler om at læreren måtte samråde seg med skoletilsynsmannen eller en forelder før straffen ble utført. Dette burde ifølge Vollan gjelde alle skoletrinn.⁷⁴ Dette var for å sikre at straffemidlet ikke ble benyttet for ubetydelige forseelser, for hyppig eller av en aggressiv lærer. På denne måten ville også straffen bli utsatt en liten stund, noe som ville hindre at læreren refset en elev i affekt. Dette var ikke helt ulikt det gjeldende reglementet for den høyere allmennskolen der læreren skulle konferere med rektor ved grovere tilfeller av misbruk. Ifølge Vollan var det også problematisk at den daværende lovgivningen åpnet for at læreren kunne slå så lenge han fant det for godt. Han hevdet derfor at; «Mangen lærer har lidet begrep om, hvormeget et ungt og svageligt barn uden skade kan taale, og i hidsighed kan der desuden let gaaes videre end tilsigtet».⁷⁵ Derfor burde straffens grad fastsettes på forhånd. Lovene skulle gjelde for borger-, middel- og realskolene, men også for private skoler.

3.3 Videre saksgang:

Saken ble først utsatt til 1882 og deretter behandlet i Kirkekomiteen. Komiteens formann, venstremannen Johannes Wilhelm Steen hadde tidligere vært en pioner bak den norske enhetsskolen og hadde også bakgrunn som rektor.⁷⁶ Komiteen erklærte enstemmig at den ikke så seg i stand til å kunne uttale hvorvidt de gjeldende reglene og instruksene var tilstrekkelige, eller om refselsesretten burde reguleres med en ny lov.⁷⁷ Kirkekomiteens innstilling ble derfor at det skulle innhentes erklæringer fra alle stiftsdireksjoner, biskoper, rektorer ved gymnaser og skoleråd i hele landet. Erklæringene skulle berette om det gjeldende reglementet og instruksene, og om det kunne være behov for endringer i disse. Innstillingen ble deretter videresendt til Odelstinget der den ble enstemmig bifalt. Videre ble lovforslaget og Kirkekomiteens innstilling

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Garbo, Gunnar, "Johannes Steen" i *Store Norske Leksikon*, 2009, https://nbl.snl.no/Johannes_Steen.

⁷⁷ Oth. Prp. No. 6. 1884. Ang. Forslag Til Lov Om Anvendelse Af Legemlig Revselse I Offentlige Skoler.

ble sendt til regjeringen med en anmodning om at de gjeldende instruksene og reglene om refselsesretten for offentlige skoler skulle vurderes på nytt.

Erklæringene ble publisert først i 1884 som et eget vedlegg på 16 sider. Dokumentet ble delt opp i fire deler med A til D. I hver del ble det først redegjort for de gjeldende instruksene og reglementet for de ulike skolene. Deretter ble det gitt en kort erklæring om hvorvidt disse var tilstrekkelige eller ikke. Del A var erklæringer fra rektorene og skolerådene ved de høyere allmennskoler. De ønsket ingen endringer i de gjeldende bestemmelsene.⁷⁸ Del B var rektorer og skoleråd ved kommunale middelskoler, borgerskoler og høyere allmueskoler. De ønsket heller ingen endringer.⁷⁹ Del C var erklæringer fra allmueskolene i byene, der de store byenes biskoper uttalte seg. Enkelte av disse ønsket endringer, men i større grad som språklige presiseringer i det gjeldende reglementet.⁸⁰ Del D var erklæringer fra allmueskolene på landet. Her uttalte stiftsdireksjonene på landet seg. Heller ikke disse ønsket at refselsesretten skulle ordnes med lov. Enkelte stiftsdireksjoner ønsket mindre tilleggsbestemmelser, for eksempel i Bergen ønsket at også de skulle ha myndigheten til å frata en lærer retten til å refse om de oppfattet det som nødvendig.⁸¹

Alt i alt viste erklæringene at så godt som alle var enige om at lærerens straffemyndighet ikke burde begrenses ved lov. Det var enighet om at det daværende reglementet og instruksene var tilstrekkelige. Lovforslaget ble tvert imot omtalt av flere som ubetimelig fordi den ville svekke elevenes respekt for læreren. I tillegg var det full enighet i erklæringene om at misbruk av refselsesretten i skolen ikke lot seg påvise.⁸² Vollans ønske om at læreren måtte samråde med rektor, tilsynsmann eller foreldre før læreren kunne refse eleven ble omtalt som lite praktisk gjennomførbart, spesielt utenfor byene. Grunnen til dette var for det første at man på skolene på landet ville ha problemer med å innhente tilsynsmann eller foreldre. For det andre ville straffen miste mye av sin effektivitet dersom den ikke ble utført med det samme. Om refselsen ble utsatt ville eleven trolig ikke forstå sammenhengen mellom forseelsen og den følgende straffen. I tillegg til dette ville straffen trolig også bortfalle fordi samrådet ville bli for tungvint. Vollans lovforslag ble derfor forkastet.

⁷⁸ Erklæringer; Bilag Til Oth. Prp. No. 6. 1884. 4.

⁷⁹ Ibid., 5-6.

⁸⁰ Ibid., 6-11.

⁸¹ Ibid., 11-20.

⁸² Ibid.

3.4 Hustukt/refselsesretten som diskusjonstema på 1880-tallet:

Vollans lovforslag ble i *Norsk Skoletidende* møtt med stor motstand fra lærernes side. Dette vises spesielt i utgavene fra 1881 som var de første reaksjonene på lovforslaget. Ut ifra de fleste innleggene kan det virke som at mange lærere oppfattet forslaget som et tegn på mistillit mot seg selv. Mange oppfattet lovforslaget som at Vollan påstod at lærere ikke burde ha retten til å fysisk straffe elevene. Det første eksemplet på dette er sitatet; «Slige forslag, som det af hr. Vollan fremsatte, indeholder en betydelig portion materiale til et ufortjent mistillidsvotum til lærernes forstand og hjertelag».⁸³ Det er hentet fra et innlegg av en lærer som kaller seg «Cn» som ble utgitt i *Norsk Skoletidende* nr.10 1881, rundt en måned etter at lovforslaget ble lagt frem. Selv om Vollans lovforslag helt konkret var en innskrenkning av lærerens refselsesrett, kan det virke som at mange lærere oppfattet at den ville bli opphevet dersom loven ble vedtatt. Grunnen til dette var at flere trodde at det å utsette straffen til læreren hadde konferert med skolens bestyrer eller tilsynsmann ville føre til at straffen ofte ikke ble brukt. Eventuelt ville straffen bli forsinket og eleven ville ikke ta lærdom av straffen i samme grad. Fordi mange lærere oppfattet lovforslaget som at Vollan stilte spørsmål ved nødvendigheten av deres refselsesrett, ble de tvunget til å legitimere den.

Innleggene i *Norsk Skoletidende* var enten sendt inn fra lærere der de ytret sin mening eller hentet fra referater fra diverse skolemøter rundt om i landet. Disse skolemøtene var lokale møter for lærere i for eksempel en by eller kommune. *Norsk Skoletidende* tok ikke et eget standpunkt i saken. Nesten alle lærerne som uttalte seg var mot lovforslaget og argumenterte for at det var nødvendig å ha refselsesretten som sanksjonsmiddel. Det var bare to innsendere som argumenterte mot forslaget mellom 1881 og 1883— en lærer med etternavn Olsen og Vollan selv. Debatten fortsatte riktignok andre steder også, blant annet med en karikaturtegning i bladet *Vikingen* vinteren 1881. Tegningen viste flere lærere som på ulike måter refset en samling elever på den ene siden og flere elever som refset en lærer på den andre siden.⁸⁴

Mange lærere påpekte i innleggene sine hvilke negative følger lovforslaget kunne få dersom det ble vedtatt. Flere lærere ga uttrykk om at det var ubegripelig av Vollan å komme med et slikt lovforslag når følgene var så lette å se for seg. Men hvilke følger så lærerne egentlig for seg? Først og fremst var det mange som så for seg langt mer udisiplinerte elever. Grunnen til dette var at læreren ville miste mye av respekten sin blant elevene dersom han ikke hadde

⁸³ *Norsk Skoletidende*. 1881 Nr. 1-52 Vol. 13. 76.

⁸⁴ *Ibid.*, 155.

refselsesretten til å true med. Kirkesanger Prytz uttalte på et skolemøte i Solør og Odalen i 1881 at lærerens respekt i klasserommet ville tydelig svekkes dersom eleven kunne si «Du tør ikke, du har ikke ret til at slaa mig».⁸⁵ I tillegg til dette fryktet enkelte lærere at lovforslaget ville bli spesielt problematisk i klasser med barn fra *moralisk fordærvede* familier. Dette var familier som ut ifra lærernes syn ikke ga barna en streng nok oppvekst eller på andre måter forsømte oppdragerplikten sin. Dette ga også debatten en sosial dimensjon. Flere lærere hevdet at disse elevene hadde et større behov for å bli refset på skolen fordi de ikke ble tuktet hjemme, noe jeg vil komme tilbake til senere i kapitlet.

3.4.1 «En byll Ole Vollan hadde stukket hull på»:

Debatten om refselsesretten i skolen blir også omtalt i pedagoggen Hans Jørgen Dokkas bok *Fra allmueskole til folkeskole: studier i den norske folkeskoles historie i det 19. hundreåret* fra 1967. Dokka fremhever fremveksten av store byskoler som følge av innføringen av allmueskolen som bakgrunnen for Vollans lovforslag. Større skoler enn tidligere skapte betydelige problemer for disiplinen i klasserommet. Problemene økte i takt med størrelsen på skolene. Dette gjorde refselsesretten mer aktuell enn tidligere.⁸⁶

Vollans forslag ble som kjent ikke vedtatt og sanksjonert, men forslaget førte ifølge Dokka til at refselsesretten ble et diskusjonstema. Han omtaler det som en byll Vollan hadde stukket hull på. Refselsesretten i skolen hadde ifølge Dokka ikke blitt problematisert i noen særlig stor grad tidligere. Dette var fordi elevenes foreldrene ikke hadde hatt mot til å gjøre det og at de hadde avfunnet seg med det. Dokka beskriver det som at mange foreldre hadde bygget opp sinne og bitterhet mot fysisk straff i skolen som nå fikk utløp. Resultatet var store debatter i arbeidssamfunn og skolekretser landet over.⁸⁷ Dokka fremhever at mange foreldre var kritiske til at lærerne nå også refset elever fra høyere samfunnslag fordi skolen var blitt åpen for alle.

Dokka har også undersøkt de samme debattene i *Norsk Skoletidende* som meg. Han omtaler debattene svært generelt og kortfattet. Han kommer til samme konklusjon som meg: at lærerne kjempet for å beholde sin refselsesrett. Dokka påpeker at lærerne her stod mer samlet

⁸⁵ Ibid., 299.

⁸⁶ Dokka, Hans-Jørgen. (1967) *Fra Allmueskole Til Folkeskole: Studier I Den Norske Folkeskoles Historie I Det 19. Hundreåret*. Oslo: Universitetsforlaget. 379.

⁸⁷ Ibid., 380.

enn i noen annen sak på 1880-tallet.⁸⁸ Han fremhever også at lærerne hevdet at de ble pålagt et oppdrageransvar overfor barna. Derfor argumenterte de for at de måtte ha de samme rettighetene som barnas foreldre. I likhet med mine funn påpeker han også at enkelte lærere innrømmet at det ble refset for ofte og hardt i skolen, men at de fleste tok avstand fra Vollans forslag. Dokka fremhever også at lærerne i stor grad problematiserte at de ville stå uten sanksjonsmiddel overfor elevene uten refselsesretten.

3.4.2 Ble refselsesretten i skolen brukt?

Det ble også debattert hvorvidt refselsesretten i skolen faktisk ble brukt eller ikke. Her ser det ikke ut til ha vært noen form for enighet blant lærerne som uttalte seg. Flere lærere snakket av egen erfaring om at de ikke hadde brukt den på mange år. Noen hevdet også at refselsesretten var «sovende» og kun ble brukt som trussel eller straff for særdeles grove forseelser. Samtidig uttalte flere at de brukte den med ujevne mellomrom, mens andre hevdet at det var en viktig del av å opprettholde disiplinen i klasserommet. Ved et skolemøte i Horten i 1882 hevdet blant annet en minoritet av lærerne i salen at fysisk straff ble benyttet altfor mye i skolen.⁸⁹ Det kan virke som at det i stor grad var individuelt for hver enkelt lærer hvor mye de benyttet refselsen i sine klasser og at det var en stor variasjon. Generelt sett kan det ut i fra debatten virke som at refselsesretten oftere hadde blitt brukt i tiårene før 1880-tallet.

Det synes heller ikke å være en generell enighet blant lærerne om hvilke av elevens misgjerninger som kunne føre til fysisk avstraffelse. Ifølge reglementet for allmueskolene i landdistriktene skulle refselsesretten brukes når et barn skulket, utviste dovenskap eller ulydighet og en skjennepreken ikke hadde fungert.⁹⁰ Volla problematiserte at mange lærere hadde for lav terskel for å ty til refselsesretten i et av innleggene sine i *Norsk Skoletidende*. Han hevdet her at det var en kjensgjerning at det i mange skoler ble benyttet refselse for mindre forseelser og at det ble refset i hissighet.⁹¹ Terskelen for å bruke refselsesretten ser ut til å ha vært individuell. En del lærere omtalte refselsen som en slags siste utvei etter at et strengt blikk og irettesettende ord var prøvd. På en annen side uttalte kirkesanger Prytz under Solør og

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ *Norsk Skoletidende*. 1882 Nr. 1-52 Vol. 14. 202.

⁹⁰ Indst. O. N. 60. 1882.

⁹¹ *Norsk Skoletidende* 1881. 124.

Odalens skolemøte i 1881 at han til og med hadde refset for dovenskap med leksene. Lathet var tross alt en last som måtte straffes.⁹²

Det var også andre lærere som hevdet at misbruk av refselsesretten var et større problem blant yngre, mer uerfarne lærere. Blant disse var den tidligere nevnte Olsen. I et svar til «Cn» påstod Olsen at de som nå utdannet seg til lærere var mindre begavede enn før. Stadig færre ble lærere fordi de anså det som sitt kall.⁹³ Lærerens oppgave var ifølge Olsen å være både pedagog og oppdrager. Lærere nå til dags var i mindre grad i stand til disse oppgavene på grunn av manglende erfaring. Denne manglende erfaringen kunne føre til at nye lærere måtte oppleve mange bitre erfaringer før de kom så langt at de kunne stole på seg selv og kreve tillit fra andre. Dersom alle hadde en «sann oppdrager-visdom»⁹⁴ var ikke loven nødvendig, men slik var det altså ikke. Loven måtte derfor forsvare læreren selv mot å straffe i overilelse. Olsen ville også advare mot å gi øyeblikkelige ørefiker fordi dette kunne gi barnet alvorlige skader. Det ville derimot være mer fruktbart å ta seg tid til å hente stokken og roe nervene. Også Vollan mente at en del av problemet var dårligere lærere som ikke klarte å opprettholde disiplinen i klasserommet.⁹⁵ De som stadig anvendte refselsen for å beholde disiplinen var kun et bevis på at de manglet de største og viktigste betingelsene for å være lærer. Ved å bruke refselsesretten prøvde de å bøte på disse manglene. Vollan uttalte ikke spesifikt hvilke egenskaper disse lærerne manglet. Derimot klarte den gode læreren å holde orden uten å måtte bruke refselsesretten som straff til annet enn grove forseelser.⁹⁶ I disse tilfellene var det som han hadde påpekt i lovforslaget bedre å utføre refselsen med skolebestyreren tilstede. Vollan uttalte at det ikke var kommet godt nok frem i lovforslaget at hensikten med dette var at elevene ikke skulle få inntrykk av at de ble straffet i vrede og oppfarehet.

Ut i fra lærernes innlegg i *Skoletidende* synes det å være en stor enighet om at refselsesretten kunne misbrukes, men at dette svært sjeldent var tilfelle på 1880-tallet. Flere lærere pekte derfor på at fordi refselsesretten i teorien kunne misbrukes, var dette også var grunnen til at saken var havnet på Stortinget. Flere lærere i debattene hevdet at Vollans påstander om at refselsesretten ble hyppig brukt og ofte misbrukt var sterkt overdrevet. En lærer som kalte seg for «Per Skolemester» gikk hardt ut mot Jacob Sverdrups forsvar av lovforslaget ved en debatt i Kristiania Arbeidersamfund. Han spurte «Hvor er det man slår i fleng? Hvor er

⁹² Ibid., 300.

⁹³ Ibid., 97-98.

⁹⁴ Ibid., 97.

⁹⁵ Ibid., 124.

⁹⁶ Ibid., 124.

de skoler, hvor piger i 14-15 årsalderen afstraffes med 'rør eller piske' af hvilken som helst lærer – for hvilken som helst forseelse».⁹⁷ Altså hevdet «Per Skolemester» at Vollan og Sverdrup overvurderte hvor ofte og grovt refselsesretten i skolen ble benyttet. Ved en annen debatt i det samme arbeidersamfunnet uttalte Skomaker Brun; «Hvad skal saaledes en fader sige, naar hans barn kommer hjem af skolen saaledes mishandlet med ørefiger, at det har faat men for hele sit liv?».⁹⁸ Skomaker Brun hevdet at refselsen ble misbrukt, noe han hevdet at han kunne bevise. Han kunne nevne navn på flere lærere i Kristiania som misbrukte refselsesretten regelmessig.

3.4.3 Begrepene tidsånden, ånden og humanisme:

I likhet med debattene om hustukt av tjenere i 1866 ble også begrepene *tidsånden* og *humaniteten* benyttet under debattene i 1881-84. Også andre formuleringer, som at «lærerstanden i sin helhed maa siges at staa paa et andet trin af dannelse end for en tid tilbage»⁹⁹ ble benyttet for å skildre at det hadde skjedd et slags humaniserende fremskritt. Debatten i 1881-84 skiller seg for øvrig fra de tre andre i denne oppgaven ved at begrepene *tidsånden* og *humaniteten* nesten utelukkende ble brukt som argument mot lovforslaget. Dette ble gjort ved å vise til at en endring i tiden hadde ført til at refselsesretten ikke ble brukt lengre. Fordi den ikke ble brukt, var det heller ikke hastverk med å avskaffe den. Ifølge flere lærere var refselsens nåværende funksjon som et straffemiddel det ble truet med, og ikke nødvendigvis ofte brukt. At lærerne vektla refselsesrettens funksjon når de samtidig anerkjente at samfunnet hadde blitt mer humant peker på at de hadde et funksjonelt syn på refselsesretten fremfor et prinsipielt. Disse lærerne hevdet at fysisk straff som trussel hadde en positiv innvirkning på disiplinen. Lærerne med denne argumentasjonen anerkjente altså at tiden hadde medført en endring i bruken og synet på fysisk avstraffelse. Wiig og Norgreen fra debatten i 1865 argumenterte med at *tidsånden* hadde medført at hustukten var i utakt med tiden, enten den ble brukt eller ikke. Lærerne hevdet derimot at dette var et argument for å ikke endre lovgivningen. Et eksempel er dette sitatet fra en erklæring av Hamar stiftsdireksjon; «...Tidsaanden i vore Dage er saa afgjort imod anvendelsen af Lærernes Revselsesret, at faren for dennes misbrug aldrig har været

⁹⁷ Ibid., 156.

⁹⁸ Ibid., 78.

⁹⁹ Ibid., 60.

mindre end nu».¹⁰⁰ Begrepet ble altså her brukt for å vise at de nå levde i en tid som var blitt såpass sivilisert at faren for misbruk av refselsesretten var minimal.

Under Solør og Odalens lærermøte i 1881 uttalte en lærer med etternavn Sjønnesen at det lå i tidsånden at hustukten i hjemmet var på vei bort. Andre straffemidler som tidligere ble brukt hadde blitt gradvis avskaffet i lovgivningen.¹⁰¹ Dette var derimot ikke bevis nok i seg selv for at refselsesretten i skolen burde innskrenkes. Sjønnesen ville derimot minne de andre lærerne på den gamle setningen «Brug blikket, hvor det er nok; er et ord nok, bruk det, tiltrænges haanden, brug den!».¹⁰² Med andre ord hevdet Sjønnesen at tiden hadde medført at refselsen ble brukt i mindre grad, men at den fortsatt var et legitimt straffemiddel. Med dette anerkjente han at tidsånden førte til at refselsesretten ble mindre brukt, men forsvarte bruken av den likevel. I samme debatt uttalte kirkesanger Prytz et lignende argument. Han hadde hørt en annen lærer omtale refselsesretten som et straffemiddel som tilhørte «forrige aarhundredes aand».¹⁰³ Han hevdet at det var problematisk at mange lærere nå påsto at et blick burde være nok. Ifølge han var refselsen noen ganger den eneste straffen som var tilstrekkelig.

I tillegg til *tidsånden* ble også begreper knyttet til *humanisme* og en humaniseringsprosess brukt i debatten. Først og fremst ble begrepet brukt for å vise til en humaniseringstrend samfunnet hadde gått gjennom som hadde ført til at refselsesretten ble brukt i mindre grad enn før. En lærer som kalte seg for «Cn» hevdet at det var lett for å ty til humaniserende argumenter når man ikke kjente til de faktiske forholdene;

«... det er en ganske let sag at sidde i sit lune kontor med den praktiske uerfarenheds toplue ned over ørerne og opkonstruere humane thevandstheorier, der skal gjælde som disiplinære love for skolen. Ganske anderledes tungt bliver det imidlertid for dem, der skal praktisere denne paa falske forutsetninger grundede humanisme, naar den i mange tilfælde viser sig umulig at anvende på de virkelige forhold».¹⁰⁴

Altså hevdet «Cn» at Vollan var motivert av humaniserende argumenter for å endre lovene for refselsesretten i skolen. «Cn» mente også at Vollan ikke visste noe om de faktiske forholdene i skolen, selv om Vollan også var lærer. Det problematiske ut i fra «Cn» sitt syn var at det skulle bli vanskeligere for læreren å refse på grunn av at det av noen ble oppfattet som inhumant.

¹⁰⁰ Erklæringer; Bilag Til Oth. Prp. No. 6. 1884. 14.

¹⁰¹ *Norsk Skoletidende 1881*. 300.

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ *Ibid.*, 299.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 76.

Læreren burde ha frihet til å refsse når han ville fordi det ifølge han var en nødvendighet i skolen. Læreren G. Andersen som talte på et lærermøte i Horten i 1882 skisserte en historisk utvikling for den legemlige straffen av barn i lys av en humaniseringsprosess. Han startet ved å henvise til danske forfatteren og presten Christiern Pedersen(1480-1554) som hadde skildret hvor ofte refselsen ble brukt på slutten av middelalderen.¹⁰⁵ Siden den gang hadde det pågått en humaniseringsprosess med en mer human behandling av mennesker helt frem til 1880-tallet. I 1882 kunne man ikke påstå at den ble misbrukt i skolene, selv om de som ville ha den avskaffet hevdet det motsatte. Altså hadde den humane utviklingen sakte, men sikkert ført til at refselsesretten ikke ble misbrukt lengre. Derimot var refselsesretten ifølge Andersen fortsatt et viktig sanksjonsmiddel for læreren, så lenge den ble brukt med måtehold. Også den tidligere nevnte Per skolemester påpekte at eksemplene på misbruk var svært tallrike for 50 år siden, men ikke nå lengre.¹⁰⁶ Med disse argumentene ble begrepene tidsånden og humanisme altså brukt for å argumentere mot å endre loven. Dette var på samme måte som Kildal og Augustinussen argumenterte i 1866. Der brukte begrepene for å vise til at tidsånden nå hadde medført at refselsesretten ikke ble brukt i noen særlig stor grad lengre. Fordi den ikke ble brukt var det ifølge flere heller ikke nødvendig å innskrenke refselsesretten.

Riktignok ble tidsånden/humaniseringsbegrepene brukt til en viss grad som argument for en innskrenkning av Vollan og Olsen. Et eksempel er at Vollan hevdet at refselsesretten måtte reguleres «paa en med tidens fordringer stemmende maade».¹⁰⁷ Altså hevdet Vollan at refselsesretten ikke var i overenstemmelse med tiden på 1880-tallet.

3.4.4 Det religiøse aspektet ved hustukten/refselsesretten:

«... Man maa søge at komme i den rette stemning, bede Gud om rolighed og gave til at bibringe børnene den bevidsthed, at straffen kommer af kjærlighed».¹⁰⁸

Sitatet er hentet fra et innlegg av Elias Olsen holdt under Solør og Odals lærermøte 22. september 1881. Debatten hadde også et tydelig religiøst aspekt. Flere lærere hevdet at hustukten var sentral i en god, kristen oppdragelse. Lærerne hadde altså en faglig begrunnelse for å beholde refselsesretten med opprettholdelsen av disiplin, men også en religiøs begrunnelse om at hustukten var viktig for barnets religiøse oppdragelse. Det er også mulig at den religiøse

¹⁰⁵ *Norsk Skoletidende 1882*. 201.

¹⁰⁶ *Norsk Skoletidende 1881*. 156.

¹⁰⁷ *Ibid.*, 124.

¹⁰⁸ *Ibid.*, 300.

begrunnelsen fungerte som en religiøs legitimering av hustukten. Ved å vise til hustuktens religiøse funksjon ønsket man å forsvare dens eksistens. Hustukten hadde også delvis bakgrunn i kristendommen og pietismen. I 1881-84 kom den religiøse begrunnelsen for å opprettholde hustukten særlig til uttrykk gjennom bibelsitatet «Den som sparer sitt ris, hater sin sønn; men den som elsker ham, tukter ham tidlig». På denne måten ble læreren eller forelderen som tuktet barn eller elever fremstilt som en kjærlig og god oppdrager, mens de som unnlot å tukte ikke ville barnet sitt beste.

En lærer ved skolemøtet på Borøen i 1882 problematiserte derfor at lærere som brukte refselsen ofte ble omtalt som slemme av elevene. Han hevdet at en kjærlig lærer ville bruke refselsen for elevens beste og var derfor egentlig snill. Derimot ble lærere som ikke straffet omtalt som gode og snille av elevene. Disse lærerne var ifølge han egentlig dårlige lærere fordi de så gjennom øynene på barnas dovenskap og slette oppførsel.¹⁰⁹ I et oppsummerende referat «Fra mindre lærermøder» fra *Norsk Skoletidende* i 1881 hevdet en lærer at dersom læreren brukte stokken under refselsen ville dette fremkalle bitterhet og hardhet hos barnet. Dersom han derimot benyttet seg av riset ville dette kunne bøye barnets egenrådige og stridige sinn før det grodde fast.¹¹⁰ Ifølge han ville nemlig ikke Gud anbefalt tukt med bruk av ris dersom det vekket bitterhet. Denne tolkningen ble kritisert av Jakob Sverdrup under en samling for Kristiania Arbeidersamfund. Han hevdet at *riset* i bibelsitatet «Den som sparer riset, hater sin sønn» ikke nødvendigvis betydde riset man skulle fysisk straffe barnet med.¹¹¹ Han hevdet at riset i denne sammenhengen i overført betydning betydde generell irettesettelse og ikke nødvendigvis fysisk straff. Sverdrup argumenterte for at all fysisk straff av barn avskaffes på grunn av mangelen av fastsatte retningslinjer foreldre eller lærere skulle følge. Dette gjorde refselsesretten ifølge han direkte farlig for barna.

I tillegg til dette ble også barnas medfødte egenskaper diskutert i en religiøs diskurs. I *Norsk Skoletidende* ga flere lærere uttrykk for en oppfatning om at alle barn hadde onde sider som man som oppdrager måtte fordrive ved bruk av tukt. Et eksempel på dette er dette sitatet fra et skolemøte på Borøen for 50 lærere fra Arendal i 1882; «Barnet har nemlig ved siden af sin gjenfødte, gode vilje en uigjenfødt, ond vilje, der gjør oprør mod hin for at underkue den. Kampen paa aandslivets omraade mellem det gode og onde begynder derfor tidlig i barnesjælen».¹¹² Ifølge hovedoppgaven til Bente Halland var denne tanken om at barn hadde

¹⁰⁹ *Norsk Skoletidende* 1882. 395.

¹¹⁰ *Norsk Skoletidende* 1881. 379.

¹¹¹ *Ibid.*, 78.

¹¹² *Norsk Skoletidende* 1882. 385.

medfødte onde egenskaper en vanlig oppfatning på 1800-tallet som hadde rot i pietismen. Pietismen innførte en mer personlig kristendom der livet skulle leves til ære for gud. Fordi guds vilje var eneherskende i pietismen, ble menneskenes egenvilje ansett som en byrde. Barn ble født med stor egenvilje. Dette førte til en oppfatning om at de hadde iboende arvesynd og medfødte onde egenskaper. Hustukten ble ansett som et viktig verktøy for å fordrive den medfødte synden fra ung alder.¹¹³ Ifølge Halland begynte man først å gå bort fra tanken om barns arvesynd og medfødte ondskap med Jean-Jacques Rousseaus idéer. Selv om Rousseau levde på 1700-tallet, kom ikke disse idéene til Norge før inn på 1800-tallet. Halland fremhever at pietistiske holdninger til barns onde egenskaper gjorde seg gjeldende helt inn på 1900-tallet.¹¹⁴ Enkelte av lærernes meninger om barnas medfødte ondskap i debatten kan peke på at dette fortsatt var en reel oppfatning blant enkelte i 1881-83.

I *Norsk Skoletidende* kom dette til uttrykk gjennom argumentasjon for å tukte barnet alt fra tidlig alder, men også å opprettholde hustukten som straffemiddel gjennom resten av oppveksten. En lærer ved skolemøtet på Borøen i 1882 forklarte dette med at selv om barnet var oppdradd til lydighet, kunne det onde og egenrådige i barnets natur slå inn. Dette kunne skje når som helst og derfor var det viktig å straffe umiddelbart. Man skulle riktignok prøve straffende blikk og ord først før man gikk så langt som å bruke fysisk straff.¹¹⁵ En annen lærer hevdet det samme; alle barn hadde allerede fra tidlig alder onde drifter. Disse måtte straffes, men først etter å ha prøvd advarsler. Om ikke advarslene hjalp, måtte barnet tuktes for å innse at det eksisterte en vilje over barnet som det måtte bøye seg for. Etter enhver utkjempet kamp ville barnet stå sterkere.¹¹⁶ Derfor mente noen lærere at tukten ikke hadde som mål å dyrke lydigheten, men å fordrive den medfødte ondskaperen i barnet. Disse barna ville derfor ta ytterligere skade dersom læreren på skolen ikke satte ned foten og straffet. At flere hevdet at hustuktens funksjon var å fordrive den onde egenviljen viser at flere lærere mente at tukten hadde en religiøs funksjon fremfor en disiplinierende. De fleste innleggene virker til å være av den oppfatning at alle barn var født med en ond side som alltid ville kunne undertrykkes ved hjelp av tukten. Det er riktignok usikkert hva denne ondskaperen innebefattet. Læreren Grue Østberg påstod at dersom barnets ulydighet fikk utvikle seg, ville barnet være lettere tilbøyelig til å bryte de borgerlige og moralske lovene i senere alder.¹¹⁷

¹¹³ Halland, (2007) ""Du Har Vel Ogsaa Selv Engang Været Et Ubehjælpeligt, Svagt Og Uforstandigt Barn". Avskaffelse Av Fysisk Straff Av Barn I Norge 1889-1936.," 23.

¹¹⁴ Ibid., 53-54.

¹¹⁵ *Norsk Skoletidende* 1882. 386.

¹¹⁶ *Norsk Skoletidende* 1881. 78.

¹¹⁷ Ibid., 300.

Argumentasjonen for den religiøse legitimeringen av hustukten var også mer fargerik i form av religiøse metaforer. Et godt eksempel på dette fra et innledende foredrag av A. Tollefsen under et skolemøte på Borøen i 1882. Tollefsen sammenlignet barnet med en plante i en hage, der foreldre og lærere var gartnere. Gartnerne hadde som oppgave å plante og vanne i hagen, og samtidig se til at plantene vokste riktig og ikke utviklet vannskudd. Vannskudd var her barnas onde egenskaper og egenvilje. Dette måtte ifølge Tollefsen fjernes med gartnerkniven, som i dette bildet var hustukten. Oppdrageren måtte først be til Gud om visdom til å utføre tukten på riktig måte. Dersom man unnlot å bruke riset som straff mot gjenstridighet, risikerte man at den onde vilje ville vokse seg sterk og forderve barnets åndelig vekst. Gud var den store gartner, faderen over alle fedre, læreren over alle lærere som hadde plantet oss i sin hage. Han ville heller ikke spare på gartnerkniven om vi begynte å få vannskudd i form av indre eller ytre tukter for å danne oss etter hans vilje.¹¹⁸ Tollefsen poengterte riktignok også at det var viktig å behandle barnet med alvor og samtidig vokte seg for at barnet skulle føle seg hånet. Med denne påpekningen omtalte Tollefsen hustukten også i en oppdragelsesdiskurs i tillegg til en religiøs diskurs.

3.5 Hvilke typer hustukt ble diskutert og ble de diskutert på ulike måter?

Selv om debatten i 1881-84 hovedsakelig omfattet skoleelever, ble hustukt av barn i hjemmet også diskutert. Skillet mellom fysisk straff i hjem og klasserom var til tider uklar. Som nevnt synes det å være en utbredt oppfatning blant lærere at de overtok for foreldrene som oppdragere da barna ble sendt til skolen. Altså oppfattet disse lærerne sin rolle som like mye oppdrager som pedagog. Derfor reagerte også enkelte lærere på at innskrenkingen i skolens rett til å refse ville gjøre forskjell på foreldrenes og lærerens refselsesrett. Et eksempel på dette er fra Buskeruds amt lærerforenings årsmøte der «pastor Harbo» uttalte: «Det grundfalske ved dette forslag, var at det ikke gik ud fra, at læreren staar i foreldrenes sted».¹¹⁹ Dette underbygger også påstanden om at lærere oppfattet lovforslaget som mistillit til seg selv. Å svekke lærerens myndighet til å refse ville også svekke lærerens rolle som oppdrager.

Foreldres hustukt av egne barn i hjemmet ble riktignok også omtalt for seg selv til en viss grad. Grunnen til dette var at flere debattanter hevdet at det var nødvendig at foreldre tuktet i hjemmet for å få lydige barn. Som nevnt hevdet flere lærere at hustukten var et sentralt verktøy

¹¹⁸ *Norsk Skoletidende* 1882. 387.

¹¹⁹ *Norsk Skoletidende*. 1883 Nr. 1-52 Vol. 15. 385.

i en kristen oppdragelse. Mange lærere hevdet også at hustukten var viktig i barneoppdragelsen ut i fra et pedagogisk perspektiv, uavhengig av religion. Disse lærerne omtalte hustuktens nødvendighet i oppdragelsen i en oppdragelsesdiskurs fremfor en religiøs diskurs. Det ble blant annet fremhevet at tukten var en sentral del av oppdragelsen både i hjemmet og på skolen helt fra barna var små. Et av hovedargumentene for dette var at unge barn kunne «formes» slik foreldrene ville med bruk av hustukt. Lydige barn behøvde dessuten mindre refselse på skolen. Gode foreldre visste å bruke tukten når den var nødvendig. En lærer som signerte innlegget sitt «Cn» i *Skoletidende* i 1881 hevdet at bruk av tukt i oppdragelsen var den eneste måten å lære barnet lydighet. Han ønsket at foreldre oftere reflekterte over at lydigheten betydde mye for barnets livskvalitet. Han var overbevist om at i 99 av 100 tilfeller var lydigheten hovedfaktoren i om barnets fremtid ble lykkelig eller ulykkelig.¹²⁰ Det samme hevdet en annen lærer; «Skulde det ikke være værd at gjøre sit til, at barnet maatte blive lykkeligt, selv om baade forældre og lærere blev nødt til ikke at 'spare sit ris?'». ¹²¹ Det at foreldrenes bruk av hustukt i oppdragelsen kunne få livsvarige virkninger for barna synes å være en utbredt oppfatning blant lærerne som skrev i *Norsk Skoletidende*. Flere lærere ville altså oppfordre foreldre til å tukte barna sine mer. Ved å snu argumentasjonen på denne måten, ble foreldre som ikke tuktet fremstilt som at de ikke ønsket barnets beste.

Derfor var det ifølge flere lærere et stort problem at foreldre i noen familier ikke brukte hustukten som straffemiddel. Flere lærere omtalte disse familiene som *moralsk fordærvede*. Hva man la i dette begrepet er uklart, men ut ifra en del innlegg i *Skoletidende* kan det virke som om dette gjaldt fattige familier eller mindre strenge foreldre. Flere lærere problematiserte dette opp mot at man etter innføringen av almueskolen var nødt til å ta imot elever fra alle samfunnslag, noe som også gir debatten et klasseperspektiv. Et eksempel på dette er dette sitatet fra en lærer ved lærermøtet i Kristiansund i 1883; «Man er jo ogsaa i almueskolen, sammenlignet med de høiere offentlige og private skoler, uheldig stillet, idet man er nødsaget til at modtage et barn til undervisning, selvom det maa henregnes til de 'moralsk fordærvede'». ¹²² En lærer som signerte innlegget sitt «X» hevdet at disiplinen i klasserommet ville svekkes umiddelbart, spesielt ved byskoler. Han hevdet at alle lærere som hadde opplevd vanskelige elever burde frykte lovforslaget og at denne frykten var særlig begrunnet i byskolene. ¹²³ Også Reinhardt Larsen fra Odalen hevdet at selv om det ble sagt at elever i byen

¹²⁰ *Norsk Skoletidende* 1881. 76.

¹²¹ *Ibid.*

¹²² *Norsk Skoletidende* 1883. 300.

¹²³ *Norsk Skoletidende* 1881. 60.

og på landet var like, hadde han erfart at man langt oftere var nødt til å bruke refselsesretten i byene enn på landet.¹²⁴

Det synes å være en utbredt oppfatning blant lærerne at det var nettopp disse elevene fra «moralsk fordærvede» familier som trengte tukten mest. Her hadde hustukten også en tydelig sosial dimensjon. I noen innlegg kom det frem at flere lærere så på hustukten som et nødvendig verktøy for sosial disiplinering. Blant annet en lærer ved et skolemøte for Kristiansunds allmueskoler som hevdet at barn fra disse familiene kunne oppføre seg uskikket både på og utenfor skolen;

«Forældre, der er blottede for enhver forestilling om sine opdragerplikter og som i sløvhed og ligegyldighet lader sine børn vokse op i egenraadighet, skjøttende sig selv uden tilsyn i og udenfor hjemmet, for det meste opholdende sig paa gader, kaier og brygger i ligesindedes selskab, ja, hvad verre er, forældre, som indvier sine børn i laster og forbrydelser, og som indpoder i dem uvilje og bitterhed mod skolernes lærerpersonale og inspektør».¹²⁵

Barn fra disse familiene ville ifølge denne læreren ikke bøye seg for skolens ufravikelige krav om lydighet, flid og orden. Dette kan derfor tolkes som at refselsesretten på skolen overfor elever fra disse familiene var et nødvendig onde som et verktøy for sosial disiplinering. Det virker som om et mål for tukten også var å få barna til å respektere enhver høyere makt enn dem selv. Barn fra moralsk fordervede familier ikke utviklet denne respekten om de ikke ble tuktet hjemme. Den tidligere nevnte Per Skolemester argumenterte for at det var nettopp derfor at det var viktig å tukte i «den tidligste barndom».¹²⁶ Små barn forstod mer av fysisk straff enn av tukt i form av ord. Da ville barnet forstå at det måtte bøye seg for den høyere makten.

Det var også disse foreldrene som unnlot å tukte som fikk «skylden» for at refselsesretten nå ble foreslått innskrenket. Læreren som kalte seg for «Cn» hevdet nettopp dette; «Man vil dog imidlertid finde, at de forældre, der vil have al tugt ud af skolen, netop er saadanne, som selv ikke kan tugte og opdrage sine børn!». ¹²⁷ Ut i fra «Cn» sitt syn var det svake foreldre som lot barna vokse opp til å bli selvrådige og respektløse. Fordi ingen satte grenser for disse barna i hjemmet, ville de på skolen «... tugte læreren, og gjøre, hvad de lyster, midt for hans

¹²⁴ Ibid., 302.

¹²⁵ *Norsk Skoletidende 1883*. 300.

¹²⁶ *Norsk Skoletidende 1881*. 156.

¹²⁷ Ibid., 76.

nåse, ligesom de gjør det for foreldrenes». ¹²⁸ Ut i fra hans synspunkt var det altså foreldrenes skyld dersom barnet deres vokste opp til å bli en ulydig elev. Igjen ble det trukket frem at det var disse elevene som trengte refselse mest på skolen. Læreren «Cn» påstod også at gode foreldre hadde et sunnere syn på dette og hadde tillit til å la læreren gjøre det han måtte for å holde orden i klasserommet. Dette kan tolkes som at «Cn» mente at gode foreldre hadde en positiv holdning til bruk av refselse.

3.6 Konklusjon:

Debatten blant lærerne i 1881-84 viser at hustuktsaken ble et diskusjonstema i denne debatten fordi lærerne i stor grad ønsket å beholde sin refselsesrett i skolen. At mange lærere anså seg selv som oppdragere og derfor hevdet at de måtte ha samme straffemidler som foreldre var et sentralt argument. Hustukten ble også et diskusjonstema på en rekke ulike måter. Blant annet ble den omtalt i en religiøs diskurs, en oppdragelsesdiskurs og en sosial diskurs. Det er også tydelig at lovforslaget fra Vollan, som selv hadde tilhørt lærerstanden ble oppfattet som et tegn på mistillit av mange lærere. Derfor måtte de også legitimere refselsesretten og vise hvor nødvendig den var i skolehverdagen. Fordi mange lærerne i stor grad oppfattet seg selv som foreldrenes stedfortredere på skolen, ble det også nødvendig å forsvare hustukten i hjemmet. Her ble det fremhevet hvor viktig den var fra tidlig alder og for å skape lydige barn og elever. Ut i fra et religiøst synspunkt var tukten også nødvendig for å fordrive barnets medfødte onde egenskaper. For det religiøse synspunktet hadde disiplineringen først og fremst en religiøs begrunnelse fremfor en pedagogisk begrunnelse. Tuktens funksjon her var ikke først og fremst å oppnå læremål for elevene, men å ruste elevene religiøst til livet.

I tillegg til refselsesrettens religiøse dimensjon, hadde den også en sosial dimensjon som gjør det mulig å også betrakte debatten ut i fra et klasseperspektiv. Flere lærere uttrykte at særlig barn fra «moralsk fordærvede» familier måtte kunne refses. Grunnen til dette var både at disse barna ikke ble tuktet av foreldrene hjemme, men også at det var nødvendig i form av en sosial disiplinering. Dette var essensielt for å forhindre at barna vokste opp forsømte og ble «moralsk fordærvede» som foreldrene sine. Lærernes debatt om hustuktrettens nødvendighet i skole og hjem ble avsluttet med skolenes erklæringer i januar 1884. Vollans lovforslag ble forkastet fordi erklæringene viste at nesten ingen ønsket at refselsesretten skulle lovreguleres. Saken var ikke engang ferdig behandlet før Nicolai Julius Sørensen la frem sitt forslag om å avskaffe

¹²⁸ Ibid.

hustukturen, noe som vil være tema for neste kapittel. Var det religiøse aspektet like viktig da som i debattene de tre siste årene?

Kapittel 4: 1884- En lang hustuktdebatt i et turbulent politisk år

Ole Vollans forslag om å innskrenke refselsesretten i skolen fra 1881 var fortsatt ikke ferdigbehandlet før representanten Nikolai Julius Sørensen la frem et privat lovforslag om å avskaffe hustuktretten fullstendig. Sørensens lovforslag var i utgangspunktet langt mer drastisk enn de to forrige lovforslagene fra 1865 og 1881 som bare ønsket hustukten innskrenket overfor enkelte grupper. I tillegg til dette var stortingsdebatten denne gangen betydelig lengre enn de to forrige. Utenom Sørensens lovforslag var 1884 et svært turbulent år for norsk politikk, med Selmer-regjeringens avgang etter riksrettssaken og innføringen av parlamentarismen med Johan Sverdrup i spissen. Det fantes også et mulig sammenfall mellom holdningene til representantene som deltok i både riksrettssaken og hustuktsaken i 1884, noe jeg vil komme tilbake til. I tillegg til dette ble hustuktsaken behandlet under den konservative Schweigaard-regjeringen, noe som kan ha vært utslagsgivende for utfallet av saken.

Jeg vil først greie ut for Sørensens lovforslag og den videre saksgangen før jeg vil undersøke sammenfallet mellom representantenes holdninger i hustuktsaken og riksrettssaken. Deretter vil jeg gå videre til analysen av stortingsdebatten. Der vil jeg først ta for meg spørsmålet om hustukt som diskusjonstema på andre halvdel av 1800-tallet og deretter hvilke typer hustukt som ble diskutert.

4.1 Lovforslaget:

Lovforslaget om å oppheve hustuktretten i 1884 kom som et privat forslag fra Nikolai Julius Sørensen som var medlem av justiskomiteen. Sørensen hadde bakgrunn som blant annet huslærer og folkehøyskolelærer. Han hadde tidligere også vært straffedømt for å ha publisert tre artikler og to dikt som kritiserte kongedømme og forherliget republikken i *Østlandske Tidende*. Han sonet 60 dager i fengsel for dette i 1881.¹²⁹

Sørensen startet lovforslaget med en påstand om at det fantes lovbestemmelser som fristet til misbruk, men at det også fantes lover som fristet til forbrytelse. Ifølge han var

¹²⁹ Lindstøl, Tallak. (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*. Kristiania: Steenske bogtrykkeri. 870.

Christian Vs Norske lov 6-5-5 om hustukturen en slik lov. I likhet med tidligere lovforslag om å innskrenke hustukturen viste Sørensen til begrepet *tidsalderen*; «Man maa vel indrømme, at denne hustugtsret er en levning fra en raa tidsalder, som lovgivningen ikke længre bør opretholde i vor [tidsalder]». ¹³⁰

Med dette hevdet han at loven ikke fungerte slik det var meningen at den skulle lenger, nemlig for å opprettholde husfreden i hjemmet. Han fryktet at en husfar eller husmor i overilelse kunne misbruke sin myndighet overfor tjenere og voksne barn på en slik måte at det kan føre til de «aller sørgeligste følger». ¹³¹ Ifølge Sørensen fantes det tallrike eksempler på misbruk av hustukten. Dersom den ble fjernet ville man heller ikke bli fristet til å bruke den. Dette ville styrke forholdet mellom husbond og tjener fordi det ville gi tjenerne større aktelse for seg selv og gi dem bedre kår. Som jeg viste i kapittel 2 var det hustukt av tjenere som ble trukket frem som det mest problematiske under hustuktdebatten i 1865. Det samme gjaldt for debatten i 1884, noe jeg vil ta opp i neste avsnitt. Helt konkret var Sørensens lovforslag som følger; «Norske lovs 6-5-5 og 6 sættes herved ud af kraft». ¹³²

4.2 Saksgangen:

Lovforslaget ble deretter behandlet i justiskomiteen. Læreren Ole Anton Qvam var formann i komiteen og lensmannen Lars Liestøl var saksordfører. Begge disse var også engasjerte i den følgende stortingsdebatten. I Justiskomiteens innstilling ble det først henvist til lovforslaget om innskrenkning i hustukturen i 1865 og hvordan det ble forkastet fordi man ikke ønsket å gi delvise bestemmelser på temaet uten å revidere hele tjenerlovgivningen. Komiteen problematiserte først og fremst at dersom man uten videre opphevet 6-5-5 ville all legemlig refselse avskaffes. Dette ville ikke bare gjelde barn og tjenere, men også matroser, lærlinger, elever, straffanger og innsatte ved tvangsarbeidsanstalter. ¹³³

Innstillingen refererte til forslagsstilleren Sørensen som hadde uttalt til justiskomiteen (som han jo var medlem av) at hans egentlige hensikt hovedsakelig var å oppheve retten til å tukte «egentligst hustyende». ¹³⁴ Med denne begrensningen gikk komiteen enstemmig inn for forslaget. Uttrykket «tidsånden» og lignende begreper var et argument for ikke å endre loven i

¹³⁰ Dokument No. 15. 1884. Forslag Til Lov Om Ophævelse Af Hustugtsretten.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

¹³³ Innstilling Fra Justitskomiteen Angaaende Det Af Repræsentanten Sørensen Fremsatte Forslag Til Lov Om Ophævelse Af Hustugtsretten.

¹³⁴ Ibid.

1865, forstått som at en moderne tidsånd var garanti mot misbruk. Siden den gang hadde man blant annet i 1881 sett et tilfelle av misbruk av husbondens hustukttrett som av komiteen ble karakterisert som særdeles stygt. Denne saken fra Retstidende i 1881 ble fremhevet som et eksempel på at den moderne tidsånden ikke var garanti nok mot misbruk av hustukttretten.¹³⁵ Mens man i 1866 konkluderte med at man ikke ønsket å gi delvise lovbestemmelser på dette feltet, argumenterte justiskomiteen nå for nødvendigheten av å «holde lovgivningen endog blot nogenlunde i høide med tidsudviklingen».¹³⁶ Komiteen anså altså ikke loven som samsvarende med tidsånden. Komiteen trodde riktignok at det ikke ville være riktig å oppheve hustukt overfor yngre tjenere. På landet var tjenere ofte såpass unge at de fortsatt måtte kunne regnes som barn og disse måtte kunne tuktes om nødvendig. Komiteen oppfattet hustukttretten som et nyttig og kanskje nødvendig middel i barneoppdragelsen.¹³⁷ Komiteen foreslo derfor at det heller kunne settes en øvre aldersgrense. De valgte aldersgrensen fra straffelovens lover om prylesttraff; 15 år for gutter og 12 for jenter.¹³⁸

Fordi hustukt av barn fortsatt ville være lovlig dersom loven ble vedtatt, ønsket komiteen å forhindre misbruk. Et flertall i komiteen ble derfor enige om at slag som rammet hodet eller hodets organer måtte forbys. Slag mot hodet ble av komiteen omtalt som «en Straffemaade, som baade i sig selv er brutal og ofte sørgerlig i sine følger».¹³⁹ I tillegg var dette noe som ifølge komiteen ofte forekom hos «vredaktige eller opfarende foresatte».¹⁴⁰ Justiskomiteens forslag var derfor:

§1. Hustukt skal ikke forekomme på gutter over 15 år og jenter over 12.

§2. Hustukt som rammer hodet eller hodets organer må aldri benyttes.

For øvrig var det ikke gjort forandringer i de andre lovene som inneholdt bestemmelser angående hustukten. Saken ble deretter sendt over til Odelstinget for videre behandling.¹⁴¹

Diskusjonene i Odelstinget startet 4. april, men ble etter kort tid utsatt til 30. april. Det var enighet i salen om at saken burde utsettes for å få mer betenkningstid og at debatten ikke skulle forstyrres av den oppkommende påskeferien.¹⁴² Under møtet 30. april ble 1§ fra

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Lov Angaaende Forbrydelser Af 20de August 1842. Kapittel 2, §38.

¹³⁹ Indst. O. No. 13. 1884.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 149.

justiskomiteens innstilling enstemmig bifalt, mens §2 om slag mot hodet ble forkastet tidlig i debatten.¹⁴³ Deretter ble saken sendt videre til Lagtinget som holdt møte 15. mai 1884. Der ble odelstingets beslutning forkastet fordi flertallet (17 mot 11 stemmer) ønsket å inkludere §2 om slag mot hodet.¹⁴⁴ Da saken igjen kom opp i Odelstinget 21. mai ble forbudet om slag mot hodet vedtatt med 38 mot 36 stemmer.¹⁴⁵ Denne skepsisen mot å verne mot slag mot hodet vil jeg komme tilbake til senere. Etter dette ble saken sendt tilbake til lagtinget der saken ble videresendt til regjeringen 23. mai.

4.3 Sanksjon nektet:

I regjeringen ble saken behandlet av den konservative Scweigaard-regjeringen, også kalt Aprilministeriet (03.04.1884 – 26.06.1884)¹⁴⁶ og nektet sanksjon 6. juni 1884. Johan Sverdrup ble utnevnt som statsminister 26. juni¹⁴⁷ og det er grunn til å anta at saken ville fått et annet utfall om den ble behandlet av Sverdrups regjering. I begrunnelsen fra regjeringen ble flere aspekter ved å innskrenke hustuktretten omtalt som problematiske. Angående §1 anså regjeringen de foreslåtte aldersgrensene som for lave. Paragrafen ville utelukke hustukt overfor en del unge mennesker «hvis oppdragelse endnu ikke kan ansees afsluttet».¹⁴⁸ Departementet pekte på §7 i Haandværksloven av 15. juni 1881 som tillot hustukt på lærlinger inntil de var 18 år gamle og hevdet at dette var en mer passende aldersgrense. Når det gjaldt §2 argumenterte regjeringen i sin innstilling for at paragrafen ikke ville fungere som en beskyttelse mot dem som ble tuktet, men heller senke terskelen for å anmelde den som hadde tuktet. Regjeringen kunne ikke gå med på at et offer som hadde blitt tuktet mot hodet skulle kunne anmelde sine foresatte selv om tukten ikke hadde fått skadelige følger. I slike tilfeller måtte tukten til en viss grad anses å ha vært fortjent. Paragrafen ville dessuten ha et mye større omfang enn hva odelstinget og lagtinget hadde sett for seg. Den ville tross alt gjelde i alle tilfeller der hustukt kunne brukes; skolebarn, innsatte ved ulike institusjoner, på skip og mellom foreldre og barn. At lovbeslutningen i teorien kunne lede til at foreldre ble anmeldt av sine barn for en mild hustukt «forekommer departementet i og for sig afgjørende for at fraraade dens Ophøielse til Lov, hvormeget man end erkjender, at Reglerne i Christian Vs Lov om hustugt mot tyende kan

¹⁴³ Ibid., 242.

¹⁴⁴ Ibid., 92.

¹⁴⁵ Ibid., 481.

¹⁴⁶ Mardal, Magnus A., "Aprilministeriet" i *Store norske leksikon*, 2014, <https://snl.no/Aprilministeriet>.

¹⁴⁷ Mardal, Magnus A., "Statsrådssaken" i *Store norske leksikon*, 2015, <https://snl.no/statsrådssaken>.

¹⁴⁸ Departements-Tidende. 1884 Vol. 56. 437.

fortjente væsentlig forandring». ¹⁴⁹ Saken ble med dette tilbakesendt til Odelstinget med erklæringen; «at Deres Majestet ikke for Tiden finder det tjenligt at sanktionere den». ¹⁵⁰

4.4 Partipolitiske holdninger i hustuktsaken:

Den siste dommen i riksrettssaken ble avsagt 1. april 1884, tre dager før forhandlingene om hustuktsaken startet. Fordi hustuktsaken og riksrettssaken foregikk på omtrent det samme tidspunktet vil det være interessant å undersøke om det var et sammenfall mellom representantenes holdning til hustukt og deres stemmegivning i riksrettssaken. Med andre ord om det kan spores konfliktlinjer langs det som ble partipolitiske grupperinger med partiene Høyre og Venstre. Dersom det stort sett var de samme representantene som stemte for og imot i de to sakene og disse i tillegg representerte det samme partiet vil dette kunne peke mot at hustuktsaken var en partisak.

For å nærmere undersøke dette sammenfallet vil det kunne være fruktbart å sammenligne voteringene i de to sakene. På dette tidspunktet satt det 85 representanter på Odelstinget. Alle var tilstede under voteringen i riksrettssaken, mens fem var fraværende under voteringen i hustuktsaken. 23. april 1883 ble det votert over om det skulle reises tiltale for riksrett mot de 11 statsrådene. Resultatet av voteringen i riksrettssaken var 53 stemmer for og 32 mot. ¹⁵¹ 1. mai 1884 ble det votert i Odelstinget om justiskomiteens innstilling om innskrenkning av hustukten skulle vedtas. Voteringen i hustuktsaken resulterte i 59 stemmer for og 21 mot. ¹⁵² 19 av de 21 representantene som stemte mot å innskrenke hustuktretten hadde også stemt mot at regjeringen skulle tiltales ved riksrett. Samtlige 19 representanter representerte også Høyre. ¹⁵³ De to andre representantene, Ole Ambrosius Rolfsen og Sæmund Halvorsen Vik var for øvrig ikke til stede på Stortinget da det ble stemt over riksretten. Rolfsen var suppleant for Thomas Cathinco Bang, som også representerte Høyre og stemte mot riksretten i 1883. Venstremannen Walter Scott Dahl stilte istedenfor Vik under

¹⁴⁹ Ibid., 438.

¹⁵⁰ Ibid., 438.

¹⁵¹ Kullerud, Erik. (1989) *Barn På Skolevei: Historiske Trekk Fra Almueskolen, Folkeskolen, Grunnskolen I Gjerpen, Solum, Skien*. Skien: Selskapet for Skien bys vel. 531.

¹⁵² Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 242.

¹⁵³ "Representanter Og Suppleanter 1883-85", i *Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.*,

http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlname=storting&lan=&MenuItem=N1_1&ChildItem=&State=collapse&UttakNr=104&periodetekst=32.

odelstingsdebatten om riksrettssaken i 1883 der han stemte for at regjeringen skulle stilles for riksrett.

Hele 50 representanter av de 53 som stemte for å innskrenke hustukttretten stemte også for at regjeringen skulle tiltales for riksrett. Samtlige representerte partiet Venstre.¹⁵⁴ Det var det ni representanter som stemte mot riksrett, men for hustuktsaken. Alle disse representantene var medlemmer av Høyre utenom Elias Didrichsen som var medlem av Venstre.¹⁵⁵ Det var for øvrig ingen som stemte for riksrett, men mot innskrenkningen av hustukttretten.

Tallene viser at det stort sett var de samme representantene som stemte for og mot både riksretten og å innskrenke hustukttretten. Representantenes partitilhørighet viser også at begge sakene var tydelig delt mellom Venstre og Høyre. Representantene kan med dette plasseres i tre grupperinger på en akse fra de konservative på høyresiden til de radikale på venstresiden. Grupperingen på høyresiden var representantene som ønsket både at embetsmannsregjeringen skulle bli sittende og at hustukttretten skulle forbli uendret. I den andre enden av aksene finner man den andre grupperingen av representantene som stemte for både å stille Selmer-regjeringen for riksrett og å innskrenke hustukttretten. De som stemte for riksrett, men mot å innskrenke hustukttretten plasseres et sted på midten av aksene.

Riksrettssaken var helt klart delt mellom de konservative og liberale, men voteringene kan tyde på at også hustuktsaken var en partisak. Det ser ut til at representantene stemte for og imot hustuktssaken av ideologiske årsaker. Den siste grupperingen var de ni representantene som stemte mot riksretten, men samtidig for å innskrenke hustukttretten. Av disse ni var fire delaktige i debatten; Knudsen, Blackstad, Ihlen og Bonnevie. Noen fellestrekk var at alle fire representerte Høyre og at de var relativt aktive i debatten med flere innlegg hver. De hadde også en relativt lik holdning til innskrenkning av hustukttretten. De ønsket å beholde hustukt av matroser og straffanger, men innskrenke hustukttretten overfor tjenere for å unngå misbruk. Det er her nødvendig å påpeke at høyresiden i norsk politikk på denne tiden også var svært delaktig de sosiale reformene som ble foretatt. Anne-Lise Seip peker blant annet på at Høyre var ute med sosial- og arbeiderpolitiske programformuleringer før Venstre.¹⁵⁶ Derfor var ikke de fire høyrepolitikerne som var aktive på venstresiden i hustuktsaken nødvendigvis unntak fra den konservative grupperingen.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Seip, Anne-Lise. (1994) *Sosialhjelpstaten Blir Til: Norsk Sosialpolitikk 1740-1920*. Oslo: Gyldendal. 284.

4.5 Hustukt som diskusjonstema på 1880-tallet:

Debatten om innskrenkning av hustukttretten i 1884 skiller seg fra de tidligere debattene på flere grunnleggende punkter. For det første skiller debatten seg fra de to tidligere debattene beskrevet i denne oppgaven med at det ikke var to tydelige, gjennomgående konfliktlinjer i debatten i 1884 som det for eksempel var i 1865. I 1865 dreide debatten seg hovedsakelig om man skulle innskrenke hustukttretten overfor tjenere eller ikke. Dette gjorde at «kjernen» i debatten lett lot seg definere. I 1884 var det derimot en generell enighet blant stortingsrepresentantene som deltok i debatten at hustukten til en viss grad burde innskrenkes. Dette førte til at debatten i større grad omhandlet hvem lovforslaget skulle innskrenkes til å gjelde, ut ifra alder og gruppe. Denne oppfatningen om at hustukten burde innskrenkes ser ut til å delvis være en grunn til at hustukt ble et diskusjonstema i 1884. I tillegg til dette ble justiskomiteens forslag om en paragraf mot slag mot hodet mye diskutert. Debatten rundt slag mot hodet kan også vise at hustukt ble et diskusjonstema fordi mange ønsket å i større grad hindre misbruk og alvorlige skader.

Debattene i Odelstinget hadde til sammen 25 talere og er på totalt 37 sider. Det var syv ulike talere i debatten i Lagtinget som går over ni sider. På dette tidspunktet var det for øvrig 114 representanter på Stortinget.¹⁵⁷ Det var relativt mange representanter som tok ordet i saken, noe som kan tyde på at saken vekket et visst engasjement på Stortinget i 1884.

4.5.1 Begrepene tidsånden, tidsalderen og humanitet:

I likhet med de tidligere debattene om hustukt ble begreper som *tidsånden*, *tidsalderen*, *humanitet* og andre lignende begreper brukt i debatten i 1884. Det ser ut til at disse begrepene på et generelt grunnlag ble brukt i hustuktdebattene for å peke på at det norske samfunnet på andre halvdel av 1800-tallet var blitt for moderne og sivilisert til å fortsatt ha hustukt som et legitimt straffemiddel. Representantene som brukte denne argumentasjonen hadde derfor et prinsipielt syn på hustukten, der hustukttretten ble oppfattet som et inhumant fenomen i et sivilisert samfunn. Begrepene ble også tydelig brukt av representantene som ønsket å innskrenke hustukten i debatten for å stemple motstanderne av lovforslaget som bakstreverske. Samtidig fremsto de selv som moderne. Dette var den retoriske kraften bak argumentasjonen om *tidsånden*. I tillegg til disse to begrepene ble det også brukt andre formuleringer med

¹⁵⁷ "Stortingsvalg", i *Stortinget.no*, <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Valg-og-konstituering/Stortingsvalg/>.

lignende betydning. Et konkret eksempel på dette er representanten Daniel Knutsen Sæter som betegnet debatten som «...at man vil have slaaet fast og godkjendt en tydeligere og skarpere grændse mellem mennesker og dyr, eller rettere mellom menneskelig og dyrisk tugt, end lovgivningen hidtil har fastsat».¹⁵⁸

Begrepet «humanitet» ble gjentatte ganger brukt i debatten. Det ser ut til at dette begrepet ble benyttet for å vise til at det norske samfunnet på 1880-tallet var blitt så humant at fysisk straff av unge mennesker ikke lengre var legitimt. Begrepet ble benyttet av blant annet forslagsstilleren Nicolai Sørensen. Sørensen omtalte saken om å innskrenke hustukten som en «...anledning til at være med paa et forslag, som civilisationen og humaniteten kræver»¹⁵⁹ for de andre representantene. Ved å hevde at sivilisasjonen «krevde» en lovendring fremsto Sørensen som fremtidsrettet. Begrepet ble også brukt av den tidligere læreren og lensmannen Olaus Eskeland.¹⁶⁰ Hans oppfatning var at hustukten gradvis hadde blitt overflødig i løpet av de siste tiårene. Grunnen til dette var at befolkningen hadde gradvis blitt mer opplyste og «en humanere Opfatning har gjort sig gjældende»¹⁶¹, samtidig som at menneskerettighetene var blitt mer erkjente. Dette hadde endret forholdet mellom husfedre/husmødre og tjenerne deres og gjort hustukten mindre nødvendig. Eskeland hevdet også at de foreslåtte bestemmelsene om aldersgrensen og forbudet mot slag mot hodet ville være lover som i større grad ville svare «til tidens og humanitetens fordringer».¹⁶² På en lignende måte brukte også representanten Ole Anton Qvam begrepet for å argumentere for å innskrenke hustukten med at «derved vil meget mere være vundet til at humanisere skolerne og humanisere hjemmene».¹⁶³

Johan Sverdrup var motstander av hustukten i sin helhet. Han hevdet at hustukten burde innskrenkes, men helst avskaffes fordi «humanitetshensynene er saa herskende hos os».¹⁶⁴ Sverdrup forklarte at han anså at det å innføre et totalforbud mot hustukt ikke var oppnåelig i denne omgang på grunn av stor motstand i debatten. Han anså enigheten om å innskrenke hustuktretten som et skritt i riktig retning og som ville ha en velgjørende innflytelse på tankegangen.¹⁶⁵ Sverdrup argumenterte for at aldersgrensene som var foreslått av justiskomiteen også skulle gjelde straffanger. Dette ville ifølge han bringe (om mulig) en viss

¹⁵⁸ Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 232.

¹⁵⁹ Ibid., 226.

¹⁶⁰ Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 226.

¹⁶¹ Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 239.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Ibid., 88.

¹⁶⁴ Ibid., 222.

¹⁶⁵ Ibid.

humanitet inn i straffangenes tilværelse fordi de yngste ville bli skånet.¹⁶⁶ Representanten Christian Møinichen Havig delte Sverdrups syn på det humane aspektet ved å innskrenke hustukturen. Han delte sin sympati for Sørensens forslag og hevdet at loven passet godt inn «med den humane opfatning, som vor tid mere og mere gaar over til...».¹⁶⁷ Generelt sett ser det ut til at representantene som brukte humanitetsbegrepet anså sin egen tidsperiode som mer human enn de tidligere tidsperiodene.

Også andre, lignende begreper ble brukt i debatten for å argumentere for at samfunnet nå var blitt så sivilisert at hustukturen ikke lengre var like legitim. Forslagsstilleren Nicolai Sørensen uttalte ved det første odelstingsmøtet i saken at hans motiv for lovforslaget var «simpelthen et forslag om at bringe denne skamplæt ud af vor lovgivning».¹⁶⁸ Han trodde at samfunnet nå var blitt så sivilisert at hustukturen ikke samstemte med 1880-tallets moderne lovgivning. Derfor var hustukturen en skampløst på lovgivningen. Andre representanter fremhevet at en innskrenkning av hustukturen ville være et fremskritt i en human utvikling. Den tidligere skolestyreren Sæmund Vik¹⁶⁹ hevdet at så lenge utfallet av debatten ble at hustukturen ble innskrenket til en viss grad, ville dette være et skritt i riktig retning; «Enten man tager store eller smaa Skridt fremad paa Udviklingens Bane».¹⁷⁰ Ifølge Vik ville en innskrenkning av hustukturen være et lite skritt på utviklingens bane, men likevel et skritt i riktig retning. Også presidenten i Odelstinget, Sivert Nielsen hadde dette synet. Dersom loven ble vedtatt, ville grunnlaget for tukten på de andre feltene gradvis svekkes. Han var også kritisk til at hustukturen fortsatt var tillatt: «Det er netop denne bestemmelse i Christian kvint, som er en hjemmel for kjæppens herredømme i disse forhold, der tidligere var endnu større, og det er visselig en anakronisme, at bestemmelsen endnu skal være gjældende i vor tid».¹⁷¹ Nielsen omtalte hustukturen som en anakronisme – altså noe som tilhører en annen tid.

4.5.2 Slag mot hodet under tukten:

Slag mot hodet under hustukturen var et mye omdiskutert tema under forhandlingene i 1884. Denne paragrafen ble som tidligere nevnt først foreslått av justiskomiteen. Bakgrunnen for dette var at komiteen ville ha innført en begrensning for å unngå alvorlige skader under tukten. De

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Ibid., 88.

¹⁶⁸ Ibid., 213.

¹⁶⁹ Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 928.

¹⁷⁰ Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 240.

¹⁷¹ Ibid., 85.

eneste begrensningene for hustukt i Christian Vs norske lov var at det ikke måtte brukes *kæp* eller *vond*. Paragrafen om slag mot hodet ble derfor et omdiskutert tema under debatten i 1884. En rekke representanter hevdet at et slag mot hodet under hustukten kunne gi livsvarige skader, men paragrafen møtte også en del motstand fra enkelte representanter. Det ser ut til at diskusjonen om slag mot hodet var spesielt rettet mot foreldres hustukt i hjemmet. Grunnen til dette er at eksemplene som ble brukt som oftest omhandlet husbond eller foreldres bruk av hustuktretten.

En av motstanderne av denne paragrafen var læreren Torkild Fosse.¹⁷² Ifølge han ville det å innføre paragrafen om slag mot hodet ikke føre til noe annet enn forviklinger. For hustukt av barn ville dette kunne føre til at dersom en mor tuktet en uregjerlig sønn og ved et uhell treffe hodet hans, kunne gutten med loven i hånd få moren dømt. På denne måten ville hustukten måtte utøves med en slik forsiktighet at hustukten nesten ville bli umulig å benytte seg av som straffemetode.¹⁷³ I tillegg ville paragrafen kunne være enda mer skadelig for tjenere. Her hevdet Fosse at dersom man beholdt de gamle bestemmelsene om hustukten og i tillegg innførte paragrafen ville en husbond kunne tukte sine tjenere enda hardere enn før, så lenge han ikke rammet hodet. I tillegg var det en fare for at en tjener som hadde et dårlig forhold til husbonden kunne anklage ham for å ha slått ham i hodet og få medhold enten det var sant eller ikke.¹⁷⁴ Sorenskriveren Johan Blackstad¹⁷⁵ mente også at det var problematisk at paragrafen kun vernet mot hodet. Han hevdet at det ikke ville være riktig å forby slag mot hodet, men å fortsatt tillate lugging, kniping og trekking i nese og ører.¹⁷⁶

Ifølge Sørensen var det ikke meningen å straffe forelderen som skulle være uheldig å treffe barnet i hodet om forelderen siktet på nakken.¹⁷⁷ Paragrafen var ifølge Sørensen ment å beskytte barn og tjenere mot voldelige foresatte som han omtalte som «tugtemestere»; «Men jeg finder, at man bør kræve at de, der optræder som tugtemestere, tager lidet hensyn og ikke handler saa rent iblinde. Det er disse dultemestere, som vi vil lægge noget baand paa, og jeg tror, det er fullt paatide».¹⁷⁸ Den siste setningen i Sørensens utsagn kan tolkes som at det var disse voldelige foreldrene som var «problemet» med den nåværende hustuktretten. Det var altså ikke den gjennomsnittlige husbonds bruk av hustuktretten han ville til livs, men de mest

¹⁷² Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 261.

¹⁷³ Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 146.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 100.

¹⁷⁶ Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 229.

¹⁷⁷ Ibid., 226.

¹⁷⁸ Ibid.

brutale. Sørensen påpekte også at slag mot hodet kunne gi «en knæk for hele livet».¹⁷⁹ Ifølge han ville mange leger være enige. Representanten Ole Jacob Sparre var nettopp lege, og delte det samme synet som Sørensen. Sparre praktiserte ved Bergen tukthus.¹⁸⁰ Han var enig i Sørensens utsagn om slag mot hodet fra et medisinsk ståsted. Hans vurdering av slag mot hodet var at disse var mer uforutsigbare enn slag andre steder på kroppen;

«men det er noget, som enhver ved, at slag og stød i hovedet er mere lumske end slag paa andre steder af legemet, og at de kan drage alvorlige og farlige følger efter sig, selv om slaget er forholdsvis ubetydeligt, og virkningen deraf først kommer længere tid bagefter».¹⁸¹

Videre påpekte Sparre at den som tuktet med slag mot hodet gjorde dette med overlegg og hensynsløshet. Ellers ville vedkommende rettet tukten mot en annen del av kroppen som var mindre sårbart enn hodet. Frykten for livsvarige skader som følge av hustukt rettet mot hodet var en utbredt bekymring i debatten. Mens Sparre argumenterte for at hodet kanskje var den skjøreste delen av kroppen, pekte representanten Hans Øverland på at hodet kanskje var den delen hustukten oftest ble rettet mot, gjerne som ørefiker eller lignende. Øverland, som hadde bakgrunn som lensmann og gårdbruker¹⁸² trodde også at dette var en av grunnene til at paragrafen møtte motstand fordi det ville begrense tukten der den oftest ble brukt. Øverland var også enig i at en paragraf som beskyttet barn og tjenere mot slag i hodet var på sin plass; «Jeg kunde nævne eksempler paa, at denne revselsesmaade har medført legemlig skade for hele livet baade aandelig og legemlig, og selv om disse eksempler ikke er saa mange, tror jeg de er desto mere afskrækkende...».¹⁸³ Skoledirektøren Jacob Bonnevie hevdet at det var bedre å formulere paragrafen som «Legemlig straf maa ikke ramme hovedet eller ansiktet».¹⁸⁴ Grunnen til dette var at det ifølge han falt lettest for lærere å ramme ansiktet. «Det er saa let, at det for manges hidsig mand kan være fristende at tildele en saaden revselse paa en tid, da han maaske heller burde have den selv».¹⁸⁵ Bonnevie hevdet altså at slag mot hodet og ansiktet var et særlig problem fordi lærerne tuktet i sinne og affekt.

Debatten om slag mot hodet var det temaet i hele hustuktdebatten som i størst grad fokuserte på de fysiske skadene tukten kunne påføre offeret. Mange representanter ga uttrykk

¹⁷⁹ Ibid., 226.

¹⁸⁰ Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 814.

¹⁸¹ Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 227.

¹⁸² Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 972.

¹⁸³ Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 231.

¹⁸⁴ Ibid., 232.

¹⁸⁵ Ibid.

for at hustukt rettet mot hodet først og fremst var et problem hos særlig hissige og brutale foresatte. Fokuset på de fysiske skadene førte også til at hustukten ble omtalt i en medisinsk diskurs. Denne diskursen var ny for hustuktdebatten. I debatten om refselsesretten i skolen i 1881-84 hadde religiøse argumenter hadde spilt en sentral rolle for å argumentere mot å innskrenke hustuktretten. I hustuktsaken i 1884 ble ikke religiøse argumenter nevnt en eneste gang. En grunn til dette kan være arenaen det ble diskutert på. Religiøse argumenter ble ikke brukt i noen av politikerne i Stortingsforhandlingene om hustukt, men bare av lærerne i *Norsk Skoletidende*. På en annen side var religiøse argumenter heller ikke uvanlige på Stortinget på denne tiden, noe blant annet debatten om kvinners stemmerett viser.¹⁸⁶

4.6 Hvilke typer hustukt ble diskutert og ble de diskutert på ulike måter?

Debatten i 1884 tok i større grad enn de tidligere debattene opp ulike typene hustukt. Grunnen til dette kan som tidligere nevnt ha vært fordi mange var enige om at hustukten burde innskrenkes til en viss grad. Det var derimot uenighet rundt hvilke grupper som skulle kunne tuktes. De ulike gruppene ble også diskuterte på ulike måter ut i fra sine forskjellige særtrekk, noe som kommer frem i de følgende avsnittene. Hustuktdebatten i 1884 var derfor i stor grad en debatt om nødvendigheten av å tukte ulike grupper. Dette gjaldt spesielt tjenere, matroser og straffanger/innsatte ved tvangsarbeidsanstalter.

4.6.1 Tjenere:

«... Faar man for det første afskaffet legemlig revselse overfor tyende [...] saa er jeg tilbøielig til at tro, at alle de værste ulemper ved denne gamle barbariske ret for overordnede vil bortfalde».¹⁸⁷

Sitatet er hentet fra et av Anton Qvams innlegg i lagtingsdebatten. Som tidligere nevnt var hustukt av tjenere en sentral del av debatten i 1884, akkurat som i 1865. Et annet fellestrekk mellom disse debattene var også at hustukt av tjenere synes å ha vært spesielt problematisk sett fra forslagsstillerens synspunkt. Bakgrunnen for dette synes å være at tjenere kunne tuktes uansett alder og at det derfor ble oppfattet som inhumant at voksne tjenere kunne tuktes. Sørensen uttalte at det problematiske var at tjenerne var vergeløse og

¹⁸⁶ Lønnå, Elisabeth, "Stemmerett for Kvinner I Norge" i *Store Norske Leksikon*, 2017, https://snl.no/Ole_Gabriel_Ueland.

¹⁸⁷ Stortingsforhandlingene. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 86.

hadde forpliktet seg til å gjøre ubegrenset tjeneste hos andre mennesker; «Det var deres stilling, som man maatte se at værne om, det var deres æresfølelse, deres menneskelige følelse, som den gamle bestemmelse traadte saa hønisch under fod». ¹⁸⁸ Igjen ble det argumentert for å avskaffe hustukturen overfor tjenere med å vise til tjenernes verdighet og yrkesstolthet.

Johan Sverdrup delte Sørensens syn på hustukt av tjenere. Han håpet at denne loven kunne være starten på en prosess som ville avskaffe all hustukt. Sverdrup hevdet med dette at ved å vedta denne loven ville man snart ikke kunne tukte andre voksne, til og med ikke de i straffeanstalter. ¹⁸⁹ Sverdrup sluttet seg til innstillingen om aldersgrensene på 12 og 15 år. Med dette trodde Sverdrup at man var gått så langt ned i alderen for å kunne tuktes som det for tiden var mulig å komme. Det samme mente representanten Johan Julius Olsen som var tidligere matros og kaptein. ¹⁹⁰ Han hevdet at loven burde oppheves overfor tjenere. For det første var det ikke riktig å slå voksne mennesker, men det ødelagte også forholdet mellom husbonden/husmoren og tjeneren; «Jeg tænker mig, at der er mangt et forhold, som bliver fortsat ilde og ender slet, fordi det første slag er kommet». ¹⁹¹ I mange tilfeller hadde det ifølge Olsen vært bedre å la avskjedige tjeneren fremfor å straffe vedkommende. Dersom husbonden tuktet tjeneren ville forholdet mellom dem uansett ikke bli det samme igjen.

Den tidligere gårdbrukeren og lensmannen Lars Liestøl ¹⁹² hadde en sosial tilnærming til hustukturen overfor tjenere og forholdet til husbonden. Liestøl oppfattet de gamle bestemmelsene om hustukt som uttrykk for sosiale skillelinjer mellom husbonder og tjenere. «Denne gamle pryglestraf grunder sig paa den tanke, at de laverestaaende i samfundet skal holdes tre skridt fra livet af de høierestillede, - det er denne tanke, som skal opretholdes ved pryglestraffe; det er disciplinære forseelser, som skal revses». ¹⁹³ Han hevdet med dette at hustukturen skapte en sosial avstand mellom tjeneren og husbonden. Dette ville man unngå dersom hustukturen ble opphevet og tjenere i større grad ble inkludert i husbondens familie. På grunn av dette var diskusjonen om opprettholdelsen av hustukturen opprørende for Liestøl – for han var det en praksis som i stor grad ville opprettholde den sosiale lagdelingen. ¹⁹⁴ Liestøl hevdet altså at det ville det være et demokratisk fremskritt om hustukturen ble avskaffet på alle felt. Ifølge Liestøl lå problemet med hustukturen hos den som tuktet; «Dersom en husfader eller

¹⁸⁸ Ibid., 213.

¹⁸⁹ Ibid., 220.

¹⁹⁰ Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 665.

¹⁹¹ Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 224.

¹⁹² Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 546.

¹⁹³ Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 234.

¹⁹⁴ Ibid., 234-35.

en lærer legger for dagen, at han har det rette hjertelag for sine tyende eller for sine skolebørn, og kjærligheden skinner frem, behøver han aldeles ikke denne ret til at banke og slaa».¹⁹⁵ Liestøl hevdet altså at snille, kjærlige læreren eller forelderen ikke behøvde hustukturen.

Også definisjonene av begrepene «tjenestegutter» og «tjenestepiger» ble tatt opp i debatten. At det gjaldt unge mennesker som tjenestegjorde hjemme hos andre familier enn sin egen var det ingen tvil om, men det var andre grupper det også kunne inkludere ut i fra ulike tolkninger av begrepene. Eksempler på dette var ungdommer som jobbet som gjeterer eller jobbet på setrene om sommeren og andre som tjenestegjorde hos andre uten å være fast ansatte som nettopp tjenere. I tillegg til dette hevdet enkelte representanter at hustukturen også skulle gjelde husmenn og dagarbeidere. For øvrig var dette også en del av begrunnelsen fra regjeringen da de nektet saken sanksjon. Eksemplet komiteen benyttet seg av var at det på landsbygden var vanlig at unge gutter og jenter dro ut for å være tjenere mens de enda var bare barn. En del av begrunnelsen deres for å nekte lovforslaget sanksjon var nettopp at de trodde at det ikke ville være riktig å oppheve retten til å anvende legemlig refselse på disse. Hustukturen kunne være et nødvendig middel i oppdragelsen av tjenere under 12 og 15 år.¹⁹⁶

4.6.2 Matroser:

I tillegg til tjenere ble også hustukt av matroser debattert i 1884. Mange representanter ønsket å beholde denne formen for hustukt. Grunnen til dette var først og fremst at flere representanter fryktet for faren for mytteri om bord. Skipperens hustukttrett kunne i eventuelle mytterisituasjoner brukes for å gjenopprette disiplinen om bord og på den måten forhindre tap av skip med last og menneskeliv. Skipperens hustukttrett ble hjemlet i lov om Søfarten av 24. mars 1860, §13, 36 og 109.¹⁹⁷

Representanten Sæmund Vik ønsket at hustukturen skulle avskaffes totalt overfor barn og tjenere, men forsvarte hustukt overfor matroser.¹⁹⁸ Han påstod at lovforslaget nærmest var et uttrykk for mistillit mot norske husmødre og husfedre. Ifølge han var loven overflødig overfor barn og tjenere, men var en nødvendig rett for skipperer overfor matrosene sine. Grunnen til dette var faren for mytteri om bord på skipet. Dette synet delte han med representanten Nils Ihlen. Han uttalte at han i utgangspunktet ikke var en tilhenger av hustukturen. Men angående

¹⁹⁵ Ibid., 234.

¹⁹⁶ Departements-Tidende. 1884 Vol. 56. 435.

¹⁹⁷ Lov Om Søfarten Av 24de Marts 1860.

¹⁹⁸ Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 235.

matroser mente han at det var nødvendig med regler «som efter forholdets natur maa blive noget særegne» på grunn av mytterifaren.¹⁹⁹ Som tidligere nevnt hadde Sørensen vist til Danmark og Tyskland som hadde fjernet hustuktretten, også overfor matroser. Ihlen ville derfor påpeke at Sørensen hadde rett i at Danmark hadde opphevet sin lov om hustukt overfor matroser i 1866.²⁰⁰ Derimot hadde Sørensen unnlatt å fortelle at danskene også hadde da innført en annen lov som tillot skipperen å bruke hvilket som helst middel for å opprettholde lydighet dersom det var nødvendig. Situasjonen var den samme i Tyskland. Der hadde man attpåtil innført en paragraf som uttrykkelig nektet skipperen å bruke hustukt, mens en annen paragraf tillot skipperen å bruke alle midler om nødvendig.²⁰¹ Altså tillot både Danmark og Tyskland hustukt om bord dersom det var nødvendig.

På en annen side var det også representanter som ønsket også hustuktretten overfor matroser avskaffet eller innskrenket. Enkelte representanter reagerte på at loven skulle beskytte tjenere over 15 år, men ikke matroser eller lærlinger. Derfor mente gårdbrukeren Halvor Bentsen²⁰² at loven også burde inkludere disse gruppene. Hans begrunnelse var at både matroser og lærlinger befant seg i samme stilling som tjenere. De var ofte unge og hadde lite erfaring. Johan Sverdrup var kritisk også til hustukt av matroser. Han hevdet at det var på skutene man fant både de fleste og verste eksemplene på misbruk av hustuktretten.²⁰³ Han kunne nevne en rekke tilfeller fra Rettstidende. En grunn til dette kunne ifølge Sverdrup være at fristelsen for å bruke hustukten også var større om bord. Sverdrup hevdet at det måtte være bedre å innføre alternative straffemidler enn å videreføre hustukten.²⁰⁴

Den tidligere nevnte representanten Johan Julius Olsen hadde bakgrunn som sjømann og var en sentral taler i debatten om hustukt av matroser. Olsen reiste til sjøs som matros som 15-åring i 1847, ble skipsfører i 1853 og senere skipsreder.²⁰⁵ Han kunne fortelle at da han var til sjøs som ung ble det tuktet over en lav sko, selv om det ikke viste seg å være til noen nytte. Det var ifølge han verst første gang han var til sjøs, men ble etter hvert bedre. Enkelte skipsførere hadde sagt til han at hustukten kunne være et godt middel for unge sjømenn. Selv hevdet Olsen at det ikke nyttet å slå voksne mennesker for å oppnå et godt forhold mellom overordnede og underordnede. Han hadde også snakket med en annen skipper som mente at

¹⁹⁹ Ibid., 217.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 66-67.

²⁰³ Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 221.

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 665.

man kunne sette en aldersgrense for hustukt til sjøs lik den overfor håndverkere, nemlig 18 år.²⁰⁶

Da Olsen senere ble skipsfører i 1853 og utover brukte han aldri hustuktretten. Hans synspunkt var at dersom en matros hadde gjort noe feil, for eksempel løsnet feil tau var det mye viktigere å få rettet opp i feilen umiddelbart fremfor å straffe vedkommende.²⁰⁷ Olsen hevdet at unntaket burde være dersom en matros hadde utført feilen med overlegg. Han påstod at straffen i praksis allerede var så godt som avskaffet om bord i skipene. Dette hadde Olsen fått bekreftet av andre i skipsførerstanden i etterkant av da hustukt sist var oppe til debatt på Stortinget. Det er her usikkert om Olsen siktet til debatten i 1865 eller Lov om Søfarten fra 1860. I et svar til Olsen hevdet Ihlen at de erfaringene Olsen hadde gjort seg stod sterkt i strid med uttalelsene Ihlen hadde hørt fra andre sjøfolk. Det kunne godt stemme hva Johan Sverdrup hadde uttalt om at hustuktretten til sjøs var den som oftest ble misbrukt og at Rettstidende kunne bevise dette. Derimot kunne rettshistorien også vise mange beviser på at underordnede matroser oppfører seg på en slik måte som i mange tilfeller er blitt uhellsvanger. Ihlen hevdet med dette at det ofte var matrosenes uforsiktighet som gjorde hustuktretten om bord nødvendig. Ifølge han ble det i andre land ble det derimot brukt langt mer brutale straffer; såkalte «runnermatroser» på amerikanske skip ble visstnok disse straffet med «baade jernkoffertnagler og andet».²⁰⁸

4.6.3 Straffanger og innsatte ved tvangsarbeidsanstalter:

Også hustukt av straffanger og innsatte ved tvangsarbeidsanstalter var et sentralt diskusjonstema i debatten i 1884. Som nevnt innledningsvis var disse ulike typer anstalter, men hadde den samme hustuktretten overfor de innsatte.

Argumentene for at de innsatte skulle kunne tuktes gikk hovedsakelig ut på at de var farlige kriminelle som måtte kunne tuktes av sikkerhetshensyn. Med dette menes det at fangevokterne skulle kunne fysisk straffe de innsatte dersom det skulle oppstå fare for opprør eller rømming blant fangene. Dette sikkerhetshensynet var et klart fellestrekk til debatten om hustukt av matroser. Det forklarer også hvorfor hustukt av matroser og fanger i større grad ble debattert adskilt fra hustukt av andre grupper mennesker. Begge diskusjonene hadde også motstandere av tukten som hevdet at det å tukte matrosene/fangene bare gjorde vondt verre. En

²⁰⁶ Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 224.

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ Ibid., 228.

siste likhet med diskusjonen om hustukt av matroser var at det var flere representanter som hadde personlige erfaringer med anstaltene. En av disse var advokaten Karl Ludvig Bugge. Han hadde sittet i styret for tvangsarbeidsanstalten i Trondheim.²⁰⁹ I starten var Bugge sterkt kritisk til bruk av hustukt i anstalten. Da sa de andre medlemmene av direksjonen at det ikke ville ta lang tid før Bugge ville endre mening. Det hadde de rett i;

«Man maa have havt anledning til at komme i nærmere berørelse med de – jeg vil bruge udtrykket: ulykkelige væsener – som kommer der, forinden man gjør sig fortrolig med den tanke, at det i fare mange tilfælde desværre ikke er andet end korporlig revselse, som de har nogen respekt for; saadanne ting som at sættes i celle eller berøves et eller andet, det ler de simpelthen af».²¹⁰

I starten hadde Bugge forventet at fangene skulle bli bitre og hatefulle etter tukten, men ble overrasket over at det motsatte skjedde. Han oppfattet fangene som mer lydige og respektfulle etter å ha blitt straffet.²¹¹ Som bestyrer ble Bugge mer respektert av fangene som hadde blitt tuktet. Bugge understreket også at dette kun ble brukt på fanger som var ekstra vrang og at det ofte holdt å tukte dem den første gangen. Han ville også poengtere at straffen ikke ble utført helt uten kontroll slik noen av representantene hadde hevdet. Den skulle kun skje etter forstanderens instruks, «medmindre, Bruddet paa Disciplinen var saa flagrant, at han ikke paa nogen anden Maade vidste at skaffe sig respekt».²¹² Ifølge Bugge ville vokterne være hjelpeløse dersom man fjernet dette sanksjonsmidlet de kunne bruke i nødstilfeller. Representanten Jørgen Knudsen (broren til den senere statsministeren Gunnar Knudsen²¹³) delte Bugges syn på nødvendigheten av hustukt i anstaltene. Knudsen hadde besøkt straffeanstalten i Akershus. Der hadde han forhørt seg med fengselsinspektøren som omtalte det å avskaffe hustukten som «aldeles utilraadeligt».²¹⁴ Fengselsinspektøren hevdet der imot at «naar den brugtes med forstand, var et af de bedste midler til at opretholde orden blandt straffangerne».²¹⁵ Knudsen var for øvrig kritisk til paragrafen om slag mot hodet. I stedet for å slå mot hodet foreslo han at tukten heller skulle utføres; «som det er skik i straffanstalterne, kun kan slaa over ryggen og da kun over det brede deraf, ikke over det smale af ryggen».²¹⁶

²⁰⁹ Ibid., 222.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Ibid.

²¹² Ibid., 223.

²¹³ Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 489.

²¹⁴ *Stortingsforhandlinger*. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 218.

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Ibid.

Som tidligere nevnt var representanten Ole Jacob Sparre lege ved Bergen tukthus. Han hadde i likhet med Bugge vært motstander av hustukten da han først tiltrådte sin stilling, men hadde i motsetning til Bugge beholdt sitt standpunkt «som en prinsipiell motstander af pryglestraffen».²¹⁷ Sparre hadde vært vitne til bivirkningene de innsatte ved straffeanstaltene hadde fått etter fysisk avstraffelse. I følge han var «pryglestraffen i hele sit væsen og i den maade, hvorpaa den anvendes, brutalt nedbryder selvagtelsen hos mennesket og brutaliserer baade offer og udøver».²¹⁸ Her påpekte også Sparre som lege den psykiske belastningen tukten hadde på fangene. Sparre hadde riktignok ikke vært vitne til noen overtredelser av hustuktretten i anstaltene. Han hevdet likevel at så lenge straffen eksisterte og at den kunne anvendes i anstalter, ville den være brutal. Han trodde at det i lengden vil vinnes på å avskaffe hustuktretten, selv om det kunne være nødvendig i helt ekstreme tilfeller. Sparre ville også påpeke at tukten ikke nødvendigvis var den mest grusomme formen for straff i anstaltene. Ensomhet i mørke rom og unndragelse av kost var også straffemidler som kunne raffineres, misbrukes og være like grusomme som fysisk straff.²¹⁹

Forslagsstilleren Sørensen hadde ikke personlig erfaring fra anstaltene, men hadde med seg *Indberetning om Rigets Strafanstalter* til debatten som berettet hvor ofte tukten ble brukt i straffanstaltene.²²⁰ Han leste fra beretningen fra 1881 om en fange fra Akershus straffeanstalt i 1881 som forsøkte å rømme, men ble pågrepet øyeblikkelig. Han ble da satt i halsjern (en form for gapestokk) og øyeblikkelig straffet med rottingslag. En annen fange i samme situasjon ble i Bergen tukthus tildelt 25 rottingslag.²²¹ Sørensen satte spørsmålsteget ved nødvendigheten og nytten av så brutale straffer. Han viste til den britiske filosofen Herbert Spencer som hevdet at «råhed avler råhed, mildhed avler mildhed».²²² Sørensen hevdet at tukt var det dårligste oppdragelsesmidlet man kunne bruke, noe han påstod at Herbert, Spencer og Locke ville være enige med han i. Som tidligere nevnt var Johan Sverdrup motstander av alle former for hustukt – inkludert hustukt av straffanger. Hustukt som korreksjonsmiddel kunne ganske enkelt unnværes fordi det var andre midler som kunne tre inn for rotting eller stokk. Ifølge han var fengselsbestyrernes argumentasjon om at hustukt i anstaltene var nødvendig fordi fangene var «forhærdede mennesker» og at «der skal streng tugt til, for at holde dem i ave» utdatert.²²³ Han

²¹⁷ Ibid., 227.

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Ibid., 220.

²²¹ Ibid.

²²² Ibid.

²²³ Ibid., 221.

hevdet at det var på tide å innse at mer humane straffemidler kunne være mer effektive. Riktignok kom hverken Sverdrup eller Sørensen med forslag til mildere straffemidler.

Det ser ut til at hustukt av straffanger og innsatte ved tvangsarbeidsanstalter ble et mye diskutert tema i 1884 på grunn av sikkerhetshensynet ved disse anstaltene. Frykten for opprør og fare for vaktens sikkerhet hadde klare fellestrekk med frykten for mytteri knyttet til hustukt av matroser. Representantene Karl Ludvig Bugge og Ole Jacob Sparre hadde tydelig mest personlig erfaring fra anstaltene. Bugge hadde erfaring fra et administrativt verv ved tvangsarbeidsanstalten i Trondheim og forsvarte her hustuktens nødvendighet for å skaffe seg de innsattes respekt. Videre hevdet han at de innsatte ikke ble bitre i ettertid, slik han først hadde trodd, men derimot ble lydige og respektfulle. På den andre siden hevdet Sparre som lege at bruken av hustukt i anstaltene tvert imot førte til svekket selvaktelse og brutalisering. Sparre og Bugges ulike syn på hustukt kan ha vært et resultat av deres prinsipielle syn på fysisk straff, men også av at de hadde med ulike institusjoner å gjøre og i ulike verv.

4.6.4 Foreldres hustukt av barn:

Selv om hustukt av barn ble omtalt som problematisk i lovforslaget, ble temaet lite diskutert i selve debatten. Generelt sett var det bare de som ønsket hustukten fullstendig opphevet som ønsket foreldres hustukt av barn avskaffet. Fordi det ble såpass lite diskutert i debatten er det usikkert hvilket syn de fleste representantene hadde på dette temaet. Som nevnt ser det riktignok ut til at diskusjonen om slag mot hodet først og fremst var rettet mot foreldres hustukt av barn. Videre ble det diskutert om tjenestegutter under 15 år og tjenestejenter under 12 år per definisjon var barn. Dersom de ble definert som barn kunne husbonder som hadde både barn og tjenere tukte begge disse så lenge tjeneren var under aldersgrensen for hustukt. Derfor kunne også en husbonde tukte sin 15 år gamle sønn, men ikke sin 15 år gamle tjener. Angående aldersgrensene hevdet enkelte representanter, blant annet advokaten Ferdinand Nicolai Roll at aldersgrensen var for lav.²²⁴ Ifølge Roll burde aldersgrensen være minst 18 år og aller helst da barnet kunne ansees å være modent nok, noe som var vanskelig å definere ut i fra en ung persons alder. Også regjeringen anså aldersgrensene som for lave, noe som var en del av begrunnelsen for at saken ble nektet sanksjon.²²⁵ Fordi tjenere under 15 og 12 år var ikke ferdig oppdratt og fordi hustukt var en nødvendighet under oppdragelsen kunne ikke loven vedtas.

²²⁴ Ibid., 225.

²²⁵ Departements-Tidende. 1884 Vol. 56. 438.

Også refselsesretten overfor skoleelever ble diskutert i betraktelig mindre grad enn andre former for hustukt. En grunn til dette kan være at Ole Vollans lovforslag om å innskrenke refselsesretten i skolen fortsatt ikke var ferdig behandlet. Dette ble også poengtert i debatten av representanten Torkild Fosse. Ifølge han burde man utsette forhandlingene om Sørensens forslag til Vollans forslag var ferdig behandlet.²²⁶ Jacob Sverdrup som la frem Ole Vollans forslag i 1881 hadde også innspill til Sørensens forslag. Sverdrup ønsket riktignok tukten begrenset, men mente at aldersgrensene var lite egnet i skolesammenheng. Grunnen til dette var at man i enkelte klasser ville kunne tukte elevene under 12 og 15 år, men ikke de under.²²⁷ Dermed ville klassene bli delt i to mellom de som kunne refses og de som ikke kunne refses, noe Sverdrup omtalte som «Dette vil være ødelæggende for disiplinen og i det hele en uheldig ordning».²²⁸ Han ønsket heller reguleringer for hustukten som gikk på klasser eller ulike skolenivåer.

Refselsesretten i skolen ble dratt frem av flere representanter som den formen for tukt som oftest ble overskredet. Den tidligere nevnte Sparre hevdet at forbudet mot slag mot hodet ville være spesielt godt nytt for skoleelever. Han hevdet at det som oftest var lærere som tuktet for hardt og var for uforsiktede under utførelsen av refselsen.²²⁹ Dette var den tidligere nevnte representanten Øverland enig i. Han kunne nevne en rekke eksempler der refselsesretten hadde påført elevene «skade for hele livet baade aandelig og legemlig».²³⁰ Øverland hevdet derfor at forbudet mot slag mot hodet kunne virke forebyggende mot grove tilfeller av misbruk.

4.7 Konklusjon:

Stortingsdebatten om innskrenkningen av hustukttretten i 1884 viser igjen at hustuktdebatten på andre halvdel av 1800-tallet i grove trekk handlet om hustukten var i utakt med *tidsånden* og hvem som skulle kunne tuktes. Hustuktsaken i 1884 ser også ut til å ha vært en partisak for de to nyopprettede partiene Høyre og Venstre. Dette er basert på en sammenligning mellom voteringene i riksrettssaken og hustuktsaken der det kom frem at var et godt samsvar mellom representantenes holdninger i begge sakene.

²²⁶ Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8. 216.

²²⁷ Ibid., 218.

²²⁸ Ibid.

²²⁹ Ibid., 227.

²³⁰ Ibid., 231.

Til forskjell fra de to forrige debattene beskrevet i denne oppgaven var også slag mot hodet under tukten et sentralt diskusjonstema i 1884. En annen forskjell er den tidligere nevnte enigheten mellom representantene om at hustuktlovgivningen var moden for revisjon. Debatten gikk særlig inn for å verne om voksne tjenere, noe det trolig er flere grunner til. For det første var argumentasjonen mot hustukt av tjenere nokså lik argumentasjonen i 1865 om at det var problematisk at voksne tjenere kunne tuktes. For det andre kan det også tyde på at man gikk inn for å innskrenke hustukten akkurat her fordi det kanskje var den letteste gruppen å verne om. For det første var dette en gruppe voksne mennesker som arbeidet i andres hjem. For det andre var det ingen sikkerhetshensyn knyttet til det å fjerne hustuktretten overfor dem slik det var med hustukt av matroser og innsatte ved institusjoner.

Nikolai Julius Sørensen fortsatte for øvrig kampen mot hustuktretten i de følgende årene etter at han la frem lovforslaget sitt i 1884. Sammen med hans kone Birgitta startet han avisen *Posten* i 1888. Avisen skulle først og fremst dekke arbeidssaker og Venstre-interesser på Østlandet. Birgitta Sørensen skrev blant annet et innlegg i avisen som argumenterte for å fjerne refselsesretten i skolen.²³¹ Innlegget nevnte også navn på flere lærere i Osloområdet som visstnok tuktet sine elever. Hun ble anmeldt for å ha publisert dette innlegget, men ble frikjent for dette i 1892. Debatten om refselsesretten i skolen fortsatte også til en viss grad i *Norsk Skoletidende*. Debatten her var for øvrig ikke knyttet opp mot hustuktsakene på Stortinget i 1884 og 1891.

Neste kapittel vil omhandle Bernard Getz' forslag om å innskrenke hustuktretten i 1891. Av de fire debattene som er omtalt i denne oppgaven var denne den eneste som ble sanksjonert og vedtatt. Hustuktdebatten i 1884 ser ut til å ha vært en partisak helt i starten av politiske partier i Norge. Var hustuktsaken i 1891 også en partipolitisk sak?

²³¹ Kullerud, (1989) *Barn På Skolevei: Historiske Trekk Fra Almueskolen, Folkeskolen, Grunnskolen I Gjerpen, Solum, Skien*, 112-13.

Kapittel 5: 1891: Den fjerde og avgjørende hustuktdebatten

Dette kapitlet vil ta for seg debatten om innskrenkning av hustuktretten i 1891. Av de fire debattene om hustukt på andre halvdel av 1800-tallet var dette den eneste som ble både vedtatt og sanksjonert. Denne loven var gjeldende frem til 1972. Kapittelets analysedel vil ta utgangspunkt i stortingsforhandlingene om innskrenkning av hustuktretten i 1891. Der vil jeg først undersøke hvorfor og på hvilke måte hustukt ble et diskusjonstema på 1890-tallet. Deretter vil jeg vise hvilke typer hustukt som ble diskutert og om de ble diskutert på ulike måter.

5.1 Endringer i refselsesretten siden 1884:

Siden saken sist var oppe til debatt på Stortinget i 1884 hadde refselsesretten i skolen blitt innskrenket. Folkeskolelovene av 1889 avskaffet refselsretten på jenter over ti år. I tillegg til dette var det blitt innført at refselsen kun skulle skje med skolebestyrer, klasseforstander eller medlærer tilstede.²³² Dette var en av tingene Ole Vollan hadde prøvd å gjennomføre i 1881. I tillegg til dette var det bestemt at tukten ikke skulle skje foran klassen og at det alltid skulle føres opp i klassens dagbok. Det skulle dessuten holdes møter i skolekretsene med jevne mellomrom. Der fikk elevens foresatte stemme over om fysisk straff skulle brukes i skolekretsen eller ikke. 2/3 flertall var nødvendig for at den skulle kunne brukes. Lovgivningen om refselsesretten i skolen var identisk for folkeskolene på landet og folkeskolene i byene. I stortingsforhandlingene ble paragrafen om avskaffelsen av legemlig refselse overfor jenter under ti år enstemmig vedtatt uten diskusjon.²³³ De to følgende paragrafene ble noe mer diskutert, men vedtatt uten stor motstand.

Siden 1884 hadde det også blitt foreslått mulige endringer i lovgivningen for hustukt av matroser. En skandinavisk sjøfartskommisjon hadde siden 1882 arbeidet med en felles sjølov for Danmark, Sverige og Norge. En felles sjølov ville bety endringer i lovene om hustukt overfor matroser. Skipperens hustuktrett om bord var et av de sentrale temaene i debatten i 1891.

²³² Lov Om Folkeskolen I Kjøbstæderne Av 26de Juni 1889. §65.

²³³ Stortingsforhandlinger. 1889 Vol. 38 Nr. 8. 499-502.

Det ble derfor også referert gjentatte ganger Sjøfartskommisjonens utkast i debatten. Det er derfor nødvendig å forklare hvilke endringer som var foreslått.

Sjøfartskommisjonen hadde i 1890 presentert et lovutkast som satte øvre aldersgrense for å bli straffet med hustukt til 18 år. Matroser over 18 år kunne for mindre forseelser straffes med tap av hyre. De norske motivene til lovutkastet fremhever at bakgrunnen for denne aldersgrensen var at hustukt overfor voksne matroser var opphevet i både den danske og svenske sjøloven fra før.²³⁴ Den norske sjøfartsloven hadde ingen aldersgrense fra før og dette var derfor en innskrenkning. Motivene poengterte også at hustuktretten om bord på norske skip ikke ble ansett for å bli misbrukt. I mytteritilfeller hjemlet §101 skipperens rett til å opprettholde disiplin ved å anvende «ethvert til ordens og lydighets tilveiebringelse nødvendig middel».²³⁵ I tillegg var resten av mannskapet på båten pliktige til å bistå skipperen. De norske motivene til lovutkastet påpekte at graden av makt skipperen tok i bruk for å oppnå lydighet måtte samsvare med faregraden ved situasjonen. Dette inkluderte trolig at fysisk straff ville kunne brukes i særdeles farlige tilfeller.

5.2 Bernhard Getz som lovkonsipist:

27. februar 1891 ble Bernhard Getz' forslag om å innskrenke hustuktretten fremsatt av Sofus Arctander. Arctander var på dette tidspunktet medlem av justiskomiteen og en helt sentral venstrepolitiker i norsk politikk på slutten av 1800-tallet. Han hadde som statsråd tidligere vært sjef for Indredepartementet som blant annet hadde ansvar for sosialpolitiske spørsmål.²³⁶ I motsetning til lovforslaget fra 1884 gikk ikke han inn for å få avskaffet hustukten, men heller en innskrenkning. I forhold til Tischendorff, Vollan og Sørensen som la frem de tidligere lovforslagene er Getz en langt mer kjent lovreformator. Han var på dette tidspunktet Norges første riksadvokat og regnes som en av de fremste juristene i norsk historie.²³⁷ Derfor finnes det også mye forskningslitteratur om Getz og hans motiver. Dette gjør det mulig å undersøke hans straffepolitiske tenkning overfor barn og unge.

²³⁴ *Udkast Til Sølov Udarbeidet Af De Norsk-Svensk-Danske Sølovkommissioner: Norske Motiver : Indstilling Fra Den Ved Kongelig Resolution Af 9de December 1882 Nedsatte Norske Kommission.* (1890) Christiania: [s.n.]. 16.

²³⁵ *Ibid.*, 33.

²³⁶ Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 39.

²³⁷ Rieber-Mohn, Georg Fredrik, "Bernhard Getz" i *Norsk biografisk leksikon*, 2009, https://nbl.snl.no/Bernhard_Getz.

For det første var han en helt sentral aktør i de sosiale reformene i Norge mot slutten av 1800-tallet. Han var i utgangspunktet høyremann, men ble en av venstrestatens viktigste reformatorer. Dette ble han først og fremst gjennom innføringene av Straffeprosessloven av 1887, Vergerådsloven av 1896, Løsgjengerloven av 1900 og Straffeloven av 1902.²³⁸ Et sentral tanke bak Getz sine reformer var å løsrive seg fra tidligere tankegangen om at kriminalitet var moralsk betinget og at harde straffer ikke nødvendigvis var det beste midlet mot kriminalitet. Det var derimot mer samfunnsnyttig å forhindre at folk ble kriminelle i tidlig alder.²³⁹ Getz ble derfor en av de fremste representantene for en individualpreventiv tenkning, der straffene skulle tilpasses lovbyteren og ikke først og fremst lovbruddet.

Han utarbeidet også loven om hevingen av den kriminale lavalderen fra ti til 14 år i 1902. En grunnleggende tanke bak dette var at de yngste lovbyterne skulle oppdras fremfor å straffes. Gjennom vergerådsloven fikk også staten mulighet til å gripe inn i private hjem der det var nødvendig. Dette kunne for eksempel gjelde i tilfeller med familier som vergerådet mente levde under dårlige moralske forhold, som kunne gjøre barn til unge forbrytere.²⁴⁰ Folkeskolelovene av 1889 gjorde den offentlige skolen mer demokratisk ga barn fra alle samfunnslag lik rett til skolegang. Med elever fra alle samfunnslag samlet ble det lettere å luke ut elever som ikke passet inn og forstyrret andre elever.

5.2.1 Lovforslaget:

Getz startet i lovforslaget med å peke på at både de sivile og militære straffelovene for lenge siden hadde avskaffet prylestraff for voksne. Derimot hadde straffeloven av 1842 opprettholdt prylestraffen overfor gutter mellom ti og 15 år, og piker mellom ti og 12 år. Men fortsatt var mange andre som var underlagt hustukturen; «der dog fremdeles i mangfoldige tilfælde adgang til dels som disiplinær straf, dels som hustugt at anvende legemlig tugtelse saavel ligeoverfor voxne som ligeoverfor børn».²⁴¹

Deretter påpekte Getz til hvem som fortsatt var underlagt hustukturen i 1891; Barn, tjenere, tvangsarbeidsinnsatte, straffanger, matroser, elever og i oppdragelsesanstalter.²⁴² Han skilte mellom kvinner og menn i sin argumentasjon om hvorfor han ville innskrenke

²³⁸ Slagstad, Rune. (2015) *De Nasjonale Strategier*. 3. utg. ed. Oslo: Pax. 123.

²³⁹ Ibid., 123-24.

²⁴⁰ Ibid., 123.

²⁴¹ Dokument Nr. 47: 1891 Forslag Til Lov Om Indskrænkning I Anvendelsen Af Legemlig Straf Og Revselse.

1.

²⁴² Ibid., 2.

hustuktretten. Han rettet stor oppmerksomhet mot hustukt av kvinner og mente at all hustukt av voksne kvinner burde avskaffes; «Unægtelig synes det ogsaa, at legemlig revselse eller hustugt anvendt paa kvinder, ialfald naar hustugtsretten opfattes saaledes, som i praxis hævdet, maa karakteriseres som ligefrem striende mod sømmelighed».²⁴³ For yngre jenter ville Getz ha aldersgrensen på ti år fra folkeskoleloven innført i alle offentlige forhold. Dette ville i praksis bety at prylestraffen som jenter mellom ti og 12 år kunne dømmes til ville bli avskaffet. I tukthusene var den allerede avskaffet og i fengslene ble den ifølge han sjeldent eller aldri brukt. Dessuten hadde disse institusjonene andre maktmidler som var mindre nedverdiggende. Han hevdet at den her kun hadde en brutaliserende og frastøtende funksjon.

Også overfor menn måtte hustuktretten kraftig innskrenkes ifølge Getz. Tukten ville bli opprettholdt som disiplinærstraff i fengsler og straffeanstalter, men han var riktignok i tvil om hvorvidt også denne typen hustukt burde avskaffes. I mange andre land var den avskaffet også for mannlige forbrytere, blant annet i Østerrike, Italia, Baden og Bayern.²⁴⁴ Hustukten overfor mannlige straffanger var opprettholdt i Danmark, Tyskland og Canada, men der var samtidig hustukt av kvinnelige fanger opphevet. I tillegg til dette var han kritisk til at aldersgrensen for å tukte håndverkslærlinger nå var 18 år²⁴⁵, mens tjenere i alle aldre kunne tuktes. Getz viste til Sverige som allerede i 1833 hadde innført en lov om at bare tjenestegutter under 18 år og tjenestepiker under 16 år kunne straffes med «måttlig husaga».²⁴⁶ I tillegg til dette hadde den danske tjenerloven av 1854 innført de samme begrensningene.

Getz' henvisninger til andre lands lovgivning om hustukt samstemmer godt med Tove Stang Dahls fremstilling av hans motiver. Dahl påpeker at idéimport fra andre land er et sentralt trekk ved reformarbeidet til Getz.²⁴⁷ Hun viser til at han ofte henviste til andre land og deres utfordringer, reformer og resultater av disse fremfor hvordan det stod til i Norge. Dette var altså tydelig også i hustuktdebatten i 1891.

I tillegg til dette ønsket Getz å avskaffe all hustukt av yngre mennesker i alle private kontraktsforhold. Dette ville i praksis avskaffe hustuktretten overfor tjenere, matroser og lærlinger. Han ventet stort motstand på dette punktet, men var overbevist om at dette var det eneste riktige. Mange andre land skilte ikke på fysisk avstraffelse mellom eldre og yngre

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Ibid., 4.

²⁴⁵ I 1881 ble det innført en øvre aldersgrense på 18 år for hustukt av håndverkslærlinger; Haandværksloven af 15de juni 1881: §7.

²⁴⁶ Dokument Nr. 47. 1891. 3.

²⁴⁷ Dahl, Tove Stang. (1992) *Barnevern Og Samfunnsvern: Om Stat, Vitenskap Og Profesjoner under Barnevernets Oppkomst I Norge*. Oslo: Pax. 106.

mennesker. Noen land hadde ikke hustuktrett overfor tjenere i det hele tatt; «I Frankrige synes al hustugt ukjendt».²⁴⁸ I USA kunne husbonden tukte tjenere frem til de ble myndige. Ifølge Getz var det lite som tydet på at man trengte strengere maktmidler overfor yngre enn eldre personer. Hustukt overfor barn kunne ifølge Getz være spesielt skadelig fordi; «...netop i den alder, som staar paa overgangen mellem barnet og manden, sindet er mest følsomt ligeoverfor overgreb». ²⁴⁹ Altså argumenterte han i en psykologisk/medisinsk diskurs for at en innskrenkning i hustuktretten var nødvendig.

Ifølge Getz var også en innskrenkning i foreldres hustukt overfor barn nødvendig. Han ønsket derfor å gi foreldre eller noen i foreldrenes sted rett til å anvende «maadeholden legemlig revselse». I tillegg skulle tukten kun benyttes i «opdragelsens øiemed». Dette var trolig for å presisere at det ikke skulle tuktes uten mål og mening, men kun brukes som et verktøy i barnets oppdragelse. Christian Vs norske lov hadde ingen aldersgrense for hustukten. Han ønsket at foreldrene skulle ha hustuktrett så lenge barna var under deres myndighet. Myndighetsalderen på dette tidspunktet var 21 år som i praksis ville bli aldersgrensen for hustukt i hjemmet. ²⁵⁰ Han uttalte at det «for tiden ikke være tale»²⁵¹ å forby den, men at det ville heller være mer fruktbart å prøve å forhindre misbruk. Getz påpekte riktignok at de fleste husbonder og husmødre i Norge sjelden benyttet hustuktretten sin. Problemet var de få som brukte den i «overilelse eller af personer hvem den mindst burde betroes, og brugen saaledes regelmæssig være en misbrug». ²⁵² Husbonden burde ha andre straffemidler overfor tjenerne sine. Slik hustukten var nå kom den kun den dårlige husbonden til nytte. Flere burde bruke retten til sin til å for eksempel bøtelegge stridige tjenere fremfor å tukte dem. Ved grove forseelser kunne tjeneren også dømmes til tukthus.

Getz påpekte at lovforslaget hans ikke bare opprettholdt en viss hustuktrett overfor barn, men også for noen voksne. Lovforslaget åpnet ikke for å avskaffe hustuktretten i form av disiplinærstraff i fengsler, straffeanstalter eller gjøre endringer på tukt i skolen. Alle disse formene for hustukt var ifølge han opphevet i mange andre land. Han trodde derimot at det var best at de i Norge ble behandlet hver for seg på et senere tidspunkt. Getz hevdet at de sjeldent ble brukt uansett. Begrepene *hustukt* og *legemlig revselse* var så vage at de kunne bety både «en ren ubetydelighed eller antage karakteren af en ligetil grusom afstraffelse». ²⁵³ Det burde

²⁴⁸ Dokument Nr. 47. 1891. 3.

²⁴⁹ Ibid., 4.

²⁵⁰ Gisle, "Myndig" i *Store norske leksikon*, 2018, <https://snl.no/myndig>.

²⁵¹ Dokument Nr. 47. 1891. 2.

²⁵² Ibid., 3.

²⁵³ Ibid., 4.

derimot innføres reglementer for bruken av hustukt på disse stedene fordi begrepene hustukt og legemlig refselse var så vage begreper.

5.3 Saksgangen:

Getz' lovforslag ble behandlet i justiskomiteen 2. mai 1891. Komiteen ble på dette tidspunktet ledet av høyremannen og den senere høyesterettsdommeren Ole Larsen Skattebøl.²⁵⁴ Komiteen startet innstillingen sin med å greie ut for hva de praktiske følgene av loven ville være. For det første ville man ikke lengre kunne anvende hustukt egne barn eller pleiebarn som hadde nådd myndighetsalder.²⁵⁵ Andre personer i foreldrenes sted kunne fortsatt tukte barn de hadde ansvar for. Dette ville også gjelde på private skoler og på redningsanstalter. Ifølge lovforslaget skulle tukten være måteholden. Komiteen påpekte at dette ikke var noen stor forskjell fra nåværende lov. Barn hadde allerede en viss sikkerhet mot overdreven refselse i den opprinnelige lovteksten i Christian Vs lov 6-5-5. Utenom tukt i oppdragelsens øyemed ville hustukten bli forbudt på kvinner over 10 år, noe som i praksis ville avskaffe hustukt av kvinner i straffeanstalter, fengsler og tvangsarbeidsanstalter.²⁵⁶ Hustukt overfor mannlige fanger ville bli opprettholdt. Som tidligere nevnt ville prylestraffen for kvinner mellom ti og 12 bli avskaffet. I tillegg til dette ville Getz som tidligere nevnt fjerne lovbestemmelsene som hjemlet hustukt overfor lærlinger og matroser. De gjeldende bestemmelsene for refselsesretten i skolen ville ikke bli påvirket av innskrenkningen.

Lovforslaget ble uten endringer vedtatt av justiskomiteen med et flertall på syv stemmer med to stemmer mot. Begrunnelsen til flertallet var at hustukten ikke lenger ble ansett som et nødvendig straffemiddel i private forhold mellom voksne personer. Husbonder som «besidder den fornødne Sindighed og Bestemthed»²⁵⁷ ville så godt som aldri benytte seg av tukten uansett. Derimot ville hissige husbonder «...som ikke har de nævnte Egenskaber, vil, naar han har denne Ret og bruger den, lettelig gjøre sig skyldig i misbrug Midlets anvendelse vil ofte forfeile sin Hensigt, idet han istedetfor Lydighed fremkalder Bitterhed og Had».²⁵⁸

Komiteen fant det ikke problematisk å avskaffe hustukt av voksne kvinner. Kvinnestraffeanstaltene hadde avskaffet den, og den ble heller ikke brukt på

²⁵⁴ Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 797.

²⁵⁵ Innstilling Fra Justitskomiteen Angaaende Det Af Rigsadvokat Getz Fremsatte Og Af Repræsentanten Arctander Vedtagne Forslag Til Lov Om Indskrænkning I Anvendelsen Af Legemlig Straf Og Revselse. 2.

²⁵⁶ *Ibid.*, 111.

²⁵⁷ *Ibid.*, 112.

²⁵⁸ *Ibid.*

tvangsarbeidsanstalten i Kristiania og i distriktsfengslene ytterst sjeldent. Derfor mente komiteen at hustukten slik den var nå var uholdbar; «alle utvivlsomt vil erkjende, at sligt ikke bør kunne ske i ly af et civiliseret lands love».²⁵⁹

5.4 Tverrpolitisk enighet om hustuktssaken:

I forrige kapittel undersøkte jeg sammenhengen mellom representantenes holdning til hustuktretten og deres plassering langs en radikal-konservativ akse. Resultatet viste at det var et relativt stort sammenfall mellom representantenes holdninger i disse sakene. Sammenfallet i voteringene i 1884 tydet også på at hustuktsaken ser ut til å ha vært en partisak. Det vil derfor være interessant å undersøke sammenhengen mellom politisk ideologi og holdning til hustuktretten i 1891. Jeg har derfor undersøkt voteringen i Odelstinget 9.mai 1891. I denne voteringen var det for øvrig 62 stemmer for og 16 stemmer mot. To representanter var fraværende. Til sammenligning var voteringen for hustuktsaken i 1884 stemmer 59 for og 21 mot.

Av de 16 representantene som stemte mot var alle representanter for Høyre. Men det var også like mange fra Høyre og Venstre som stemte for å innskrenke hustuktretten – 24 representanter fra hvert parti. Utenom dette stemte 11 representanter fra Det Moderate Venstre og tre representanter uten partitilhørighet også for å innskrenke hustukten. Selv om flere av representantene som stemte mot hadde et par korte innlegg i debatten, var det kun Axel Bech som deltok aktivt i debatten i en nevneverdig grad. I tillegg til dette var det ingen av representantene fra Det Moderate Venstre eller de tre representantene uten partitilhørighet som deltok i debatten.

Av de som argumenterte for innskrenkningen av hustuktretten i debatten var det omtrent like mange fra Venstre og Høyre. Av de mest sentrale forkjemperne av lovforslaget representerte Sofus Arctander, Ole Anton Qvam og Peder Rinde Venstre. Samtidig var også høyrepolitikerne Ole Larsen Skattebøl og Ole Nikolai Danielsen blant de sentrale talsmennene for å innskrenke hustuktretten.

Sammenfallet mellom voteringen og partitilhørigheten kan tyde på at representantene i 1891 i mindre grad enn i 1884 stemte ut i fra partipolitisk ideologi. Derimot kan det peke mot at representantene heller stemte ut i fra sin holdning til hustukt. I 1891 var det altså en

²⁵⁹ Ibid.

tverrpolitisk enighet om å innskrenke hustukten. I likhet med i 1884 var motstanden mot å innskrenke hustuktretten forankret innen en konservativ høyreside.

5.5 Hustukt som diskusjonstema på 1890-tallet:

Voteringen fra saken i 1891 viser at det var en utbredt enighet blant representantene på Stortinget at hustukten burde innskrenkes. Denne enigheten var også tydelig blant representantene som deltok i debatten. Getz' forslag om å innskrenke/avskaffe hustuktretten overfor barn, tjenere, lærlinger, elever og kvinner i ulike anstalter møtte lite motstand i debatten. Derimot var hustukt av matroser og innsatte ved straffeanstalter langt mer omdiskuterte temaer. Den sentrale motstanderen av lovforslaget var prestesønnen og høyremannen Axel Bech. Det var også andre motstandere av hustukten i debatten utenom Bech, men disse deltok ikke i noen nevneverdig grad.

Som i de tidligere debattene var begrepet *tidsånden* og andre lignende begreper sentrale i debatten. Det kan ut i fra Getz' lovforslag, komiteinnstillingen og debatten generelt se ut til at humane argumenter spilte en sentral rolle i innskrenkningen av hustuktretten i 1891. Flertallet at representantene som ønsket en innskrenkning la vekt på det inhumane aspektet ved hustukten. I tillegg til dette argumenterte enkelte av disse med å vise til hustuktens avskaffelse i Sverige og Danmark.

Odelstingsdebatten gikk over to dager; 8. og 9. mai 1891. Referatet fra debatten strekker seg over 45 sider med 17 ulike talere. Altså vekket saken et visst engasjement på Stortinget. Til sammenligning hadde debatten i 1884 25 ulike talere fordelt på 37 sider. Det var fem ulike talere i lagtingsdebatten i 1891, mens det var syv i 1884. Det var 114 representanter på Stortinget i begge periodene.²⁶⁰

5.5.1 Ble hustukten brukt?

I debatten i 1891 ble det også diskutert hvorvidt hustukten ble brukt eller ikke, om den ble misbrukt og hvilke virkninger den hadde på offeret. Denne delen av debatten virker til å være

²⁶⁰ "Stortingsvalg", i *Stortinget.no*, 2017, <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Valg-og-konstituering/Stortingsvalg/>.

rettet mot hustukt i hjemmet. Grunnen til dette er at de fleste innleggene tar utgangspunkt i om husbond eller husmor brukte tukten.

Axel Bech hevdet i odelstingsdebattens første innlegg at hustukten aldri ble brukt fordi folk flest ikke visste at de hadde retten til å tukte. Bech argumenterte for å forkaste lovforslaget av den enkle grunn at de færreste visste at de hadde rett til å tukte tjenerne sine; «Jeg dømmer deraf, at jeg ikke én, men mange gange i mit liv har hørt ytre tvivl af almindelige folk udover landet, om overhovedet denne ret existerede».²⁶¹ Bech hevdet derfor at det var bortkastet å bruke tid på denne loven. Ifølge han var det ingen som brukte den og derfor ble den heller ikke misbrukt. Derimot hevdet Bech at den hadde sin nytte i blant annet tvangsanstalter. Bech hevdet at tukten der kunne fungere som en trussel mot de innsatte, noe jeg vil komme tilbake til senere i analysen.

Skipsføreren Ole Nikolai Danielsen²⁶² ønsket hustukten avskaffet. Han var også enig i Bechs påstand om at mange ikke visste at hustukten var en rett de hadde hjemlet i lov. Danielsen hevdet at hustukten ble brukt som et resultat av sinne og hevnløst; «men det er som oftest hævnfølelsen som stiger op i dem og som faar sit udslag i at bruge 'knytnæven' eller en anden ting».²⁶³ Altså ble hustukten ifølge Danielsen brukt av foreldre som ikke klarte å kontrollere aggresjonen sin. Dette argumentet støtter også Getz' argument i lovforslaget om at den gjeldende hustuktretten kun kom dårlige husbonder til gode.

Også representanten Peder Eilertsen Rinde delte dette synet. Han hevdet at hustukten ville bli brukt uansett, enten det var lov eller ikke; «...naar folk er sinte, spørger de ikke efter lovens bestemmelser».²⁶⁴ Altså mente Rinde i likhet med Danielsen og Getz at problemet først og fremst lå hos temperamentsfulle husbonder. Rinde påpekte at opphevelsen av Christian Vs 6-5-5 ikke kunne hindre hissige husbonder i å bli sinte. Derimot kunne det forhindre at noen skulle kunne bruke sin hustuktrett hjemlet i lov for å mishandle sine underordnede. Dette kan tolkes som at Rinde oppfattet den gjeldende lovgivningen som at den «inviterte» til å bruke hustukten som straffemiddel. Derfor hevdet han at en lovendring var nødvendig for å unngå dette; «naar denne her foreslaaede bestemmelse bliver lov, saa skal det ogsaa meget snart gaa ind i bevidstheden, at de ingen ret har til at tugte sine underordnede paa den gamle maade».²⁶⁵ Ifølge Rinde hadde denne oppfatningen allerede spredd seg til skolene der mange lærere ikke

²⁶¹ Stortingsforhandlinger. 1891 Vol. 40 Nr. 8. 398.

²⁶² Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 189.

²⁶³ Stortingsforhandlinger. 1891 Vol. 40 Nr. 8. 411.

²⁶⁴ *Ibid.*, 413.

²⁶⁵ *Ibid.*

anså den som nødvendig lengre. Rinde uttalte ikke hvilken bakgrunn han hadde for å uttale dette, men som vi så i kapittel tre var det flere lærere som også hevdet dette.

Sofus Arctander var svært kritisk til Bechs påstand om at nesten ingen visste om hustukten og at den derfor ikke ble brukt. Arctander pekte på at Bech var lagmann i Agder lagdømme, der man for et par år siden hadde sett et av de mest hårreisende eksemplene på misbruk av hustuktretten.²⁶⁶ Der hadde en husmor overdrevet hustukten og ble senere dømt for dette. Han fant det svært merkelig at Bech ikke hadde fått med seg denne saken. Arctander viste til at hustuksaken hadde først vært oppe til debatt på Stortinget i 1866. Han hevdet at det nå, nesten en mannsalder senere var på tide å avskaffe hustukten en gang for alle.

Dette synet delte Arctander med Ole Larsen Skattebøl. Skattebøl anså hustukten som en tilstand som ikke lengre kunne opprettholdes. Mens det i justiskomiteen rådet en enighet om at det var ytterst sjeldent at en husbond trengte en slik rett i praksis, ville Skattebøl gå enda lengre og påstod at en husbond aldri trengte den.²⁶⁷ Dersom en husbond brukte den var dette et misbruk fordi det ikke skulle være nødvendig å fysisk straffe sine underordnede. Når en husbonde brukte hustukten overfor voksne tjenere, så skjedde dette i «øieblikkets opbrusning og hidsighed».²⁶⁸ Det hadde tidligere blitt uttalt at hustukten virket brutaliserende på den som ble straffet. Skattebøl mente at det også virket brutaliserende på den som utøvde tukten. Han uttalte at det var ufattelig hvordan en husbonde i normal sinnsstemning kunne bruke et slikt middel. For bare ti år siden hadde det forekommet et særdeles stygt tilfelle av misbruk av hustukten. Hvordan kunne da Bech påstå at den aldri ble brukt og at det ikke var nødvendig med lovendringer? Skattebøl fastslo at hustukten fortsatt ble brukt. Dette var riktignok trolig i mindre grad enn tidligere, men dette gjorde bare forargelsen hos offeret større. Altså hadde Skattebøl og Bech ulike virkelighetsforståelser av bruken av hustuktretten. Ifølge Skattebøl kunne ikke hustukten virke til noen forbedring, men heller fremkalle hat og hevnløst i de fleste tilfeller. At hustukten ble brukt i mindre grad enn tidligere hadde ifølge han trolig ført til en oppfatning om at hustukten ikke var et problem. Ifølge Skattebøl hadde dette ført til at en reform ikke var blitt gjennomført tidligere.²⁶⁹ Det kan også tenkes at hustukten ble ansett som et mer kontroversielt fenomen da den ble brukt i mindre grad enn tidligere.

²⁶⁶ Ibid., 405.

²⁶⁷ Ibid., 402.

²⁶⁸ Ibid., 403.

²⁶⁹ Ibid., 402.

Ut i fra representantenes uttalelser om bruken av hustukt kan det virke som at hustukten i hjemmet hadde blitt mer brukt i de foregående tiårene enn i 1891. Den ble trolig fortsatt brukt av enkelte som en irettesettende straff i oppdragelsen, men det er tydelig at det ofte var de mest brutale eksemplene som ble trukket frem i debatten. Det kan også virke som det var disse man ville prøve å forhindre, fremfor at en husmor skulle kunne straffe barnet sitt med en ørefik. Argumentene for å avskaffe den var heller ikke rettet mot at tukten ble ofte brukt. De var i større grad rettet mot at straffen hadde en brutaliserende effekt overfor offeret. Det var ingen representanter som egentlig argumenterte for å opprettholde tukten i hjemmet for å at den skulle brukes. Bech argumenterte ikke her for at den skulle brukes, men i større grad for at det ville være bortkastet tid å utarbeide nye lover. Denne «enigheten» om at hustukten sjeldent ble brukt gjaldt for øvrig ikke hustukt overfor andre grupper som matroser og innsatte ved ulike anstalter.

5.5.2 Begrepene tidsånden, skamplett og humanitet:

« ...Tiden kræver en forandring, og jeg tør ikke modsætte mig den».²⁷⁰

Også i 1891 ble begrepene *tidsånden*, *humaniteten* og *sivilisasjonen* brukt for å argumentere for at hustukten var i utakt med tiden. I tillegg til disse begrepene ble også loven omtalt som en *skamplett* gjentatte ganger. Dette uttrykket ble trolig brukt for å vise til at loven stakk seg negativt ut i forhold til resten av lovgivningen på 1890-tallet. I likhet med debatten i 1866 ble også Sverige og Danmarks lovgivning brukt for å vise at Norges lovgivning var i utakt med tiden.

Ole Larsen Skattebøl var først og fremst forundret over at en reform som denne ikke var vedtatt for lenge siden. Han brukte kraftige språklige uttrykk for å vise til at hustukten var utdatert; «Alle maa vel være enige om, at den ting, at en privatmand i rent private forhold kan give voxne folk prygl, bank, det betegner, at vi endnu staar paa et meget lavt trinn paa sivilisationens stige, for saa vidt vaar lovgivning angaar».²⁷¹ Hustukten var ifølge Skattebøl en levning fra en tid der man manglet forskrifter for «om hvorledes man i livets forhold skulde innrette sig».²⁷² At hustuktretten var tillatt i så stor utstrekning blant privatpersoner tydet ifølge Skattebøl på at «vi i den henseende ligger temmelig langt tilbage for de fleste andre civiliserede nationer. De fleste andre nationer har virkelig gaaet os forbi, og jeg mener, det er paa tide at vi

²⁷⁰ Ibid., 61.

²⁷¹ Ibid., 402.

²⁷² Ibid.

her kommer efter».²⁷³ Skattebøl hevdet med dette at Norge som nasjon var i utakt med den humaniserende utviklingen andre land hadde vært gjennom. Denne argumentasjonen viser også tydelig at Skattebøl hadde et prinsipielt syn på hustukten.

Skattebøl hevdet at landets lover burde i så stor grad som mulig være et uttrykk for hva gjennomsnittsbefolkningen i landet anså som legitimt. Hustukten ble ifølge han ikke ansett som legitim av folk flest lengre. Derfor burde en slik skamplott fjernes selv om brudd på loven ikke var hyppige eller lot seg lett påvise. Også representanten Sofus Arctander omtalte hustukten som en skamplott; «En saadan skamplott paa sig, som disse bestemmelser maa ansees for at være, saa skriver det sig fra, at opinionen endnu ikke er vaagnet, at almenheden endnu ikke har seet, at det er en skamplott».²⁷⁴ Han viste videre til en demonstrasjon på begynnelsen av 1860-tallet i Kristiania. Der hadde folk fra alle samfunnslag reist seg i misnøye og protestert fordi «kjæppen var misbrukt ligeoverfor en norsk soldat».²⁷⁵ Bare noen få etter dette hadde hustuktretten i militæret blitt avskaffet. Et par år senere hadde det oppstått en ny demonstrasjon i Karl Johans gate på grunn av en far som hadde misbrukt hustukten overfor sin sønn i nabolaget til stortingsbygningen. På tross av demonstrasjoner, flere lovforslag og gjentatte misbruk hadde Christian Vs norske lovs 6-5-5 vært uendret siden 1687.

Mens Arctander hevdet at opinionen ikke hadde våknet enda, hevdet læreren Paul Steestrup Koht det motsatte. Han hevdet at «opinionen ude blandt folket angaaende anvendelsen af legemlig tugt er nu saa stærk og udbredt, at lovgivningen i sandhed snarest mulig bør se at komme efter opinionen».²⁷⁶ Altså hevdet Koht både at det fantes en opinion mot hustuktretten, men samtidig at lovgivningen ikke samsvarte med befolkningens oppfatning av legitime straffemidler. Det ble altså hevdet at det både fantes en opinion mot hustukten i samfunnet og at folk tidligere hadde gått i demonstrasjonstog. Om dette er riktig, må mange ha kjent til hustuktretten. Dette svekker Bech og Danielsens påstander om at den for folk flest var ukjent.

Både Arctander og Skattebøl argumenterte også for å innskrenke hustuktretten i Norge ved å vise til Sverige og Danmark. Skattebøl viste til at begge disse landene hadde avskaffet hustukten til en viss grad i 1866 – da man i Norge debatterte innskrenkning av hustuktretten for første gang. Dersom både Sverige og Danmark hadde klart seg uten den i 25 år, burde det ikke

²⁷³ Ibid.

²⁷⁴ Ibid., 405.

²⁷⁵ Ibid.

²⁷⁶ Ibid., 409.

være noen grunn til å tviholde på hustukten i Norge.²⁷⁷ Arctander pekte på at hustukten til sjøs nettopp hadde blitt avskaffet i Sverige; «...erklærer de nu, at tampen behøves ikke tilsøs heller».²⁷⁸ Å vise til nabolandenes mer humane lovgivning var en konkret måte å vise at den norske lovgivningen var i utakt med tidsånden.

Den radikale juristen og justisministeren Ole Anton Qvam pekte på to klare eksempler på misbruk de siste årene. Det første eksemplet var en sak fra 1890 der en husmor i Sandefjord hadde mishandlet tjenestepiken sin grovt. Den andre var en sak fra 1881 der en husbond lot en «dertil leiet person»²⁷⁹ piske en voksen tjenestepike. Med bakgrunn i disse sakene hevdet Qvam at det var på tide å endre en «forældet lovgivning» og få en «skamplet ud af vor lovgivning saa snart som mulig».²⁸⁰ Qvam argumenterte altså for å innskrenke hustuktretten på grunnlag av to grove tilfeller av overdreven tukt. Trolig kritiserte Qvam med dette den nåværende lovgivningen som la for få føringer for skillet mellom lovlig og overdreven tukt. Representanten Sivert Andreas Nielsen ønsket at hustukten skulle avskaffes og at det heller skulle innføres mer tidsmessige midler. Han hadde blitt fortalt at glotang kunne brukes som redskap i tukten dersom kjepp ikke var tilgjengelig.²⁸¹ Han hevdet at dette var grunn nok alene til å oppheve loven. Det ville ifølge han være mer fruktbart å innføre mer humane straffemidler som ikke hadde den samme nedbrytende virkningen på offeret som hustukten hadde. Nielsen kom ikke med forslag til alternative straffemidler selv. Han hevdet at mange jurister anså hustukten som et nyttig straffemiddel, noe som ifølge han var ødeleggende for avskaffelsen av fysisk straff.²⁸²

Axel Bech hadde forventet at motstanderne av hustukten kom til å argumentere med sivilisasjon og humanitet. Det var ifølge han; «Saa let at spille paa disse humane strenge i et spøragsmaal som dette».²⁸³ Han kritiserte representantene som brukte humane argumenter for å ønske å fremstå for befolkningen som en forkjemper for sivilisasjonen og humaniteten. Disse representantene burde derimot tenke over hvilke store praktiske konsekvenser loven ville ha om den ble vedtatt. Dette måtte derfor ikke gjennomføres i hastverk, men man måtte ta seg tid til å reflektere over saken.²⁸⁴ Dette er for øvrig et interessant utsagn fra Bech som tidligere hadde hevdet at hele saken var bortkastet tid. At han var kanskje den mest aktive representanten

²⁷⁷ Ibid., 402.

²⁷⁸ Ibid., 405.

²⁷⁹ Ibid., 408.

²⁸⁰ Ibid.

²⁸¹ Ibid., 410.

²⁸² Ibid., 439-40.

²⁸³ Ibid., 412.

²⁸⁴ Ibid.

i debatten peker mot at han var tydelig politisk motivert i saken. Som vi skal se senere i kapitlet brukte han også sin egen fritid på å besøke tvangsarbeidsanstalten i Kristiania. Dette viser at han hadde et stort politisk engasjement i saken og at tidsbruken i stortingsalen var mindre viktig. Trolig hadde debatten vært betydelig kortere uten hans deltakelse.

5.6 Hvilke typer hustukt ble diskutert og ble de diskutert på ulike måter?

Selv om flere ulike typer hustukt ble diskutert i 1891, var det hustukt i hjemmet, på skip og overfor kvinner som ble mest diskutert. Refselsesretten i skolen ble i mindre grad tatt opp. Dette var trolig fordi Getz ikke ønsket å gjøre endringer i skolelovene som nettopp hadde innskrenket lærerens refselsesrett. Utenom dette ble også hustukt av lærlinger lite diskutert. Dette gjelder for øvrig også de tre foregående debattene. En grunn til dette kan være fordi aldersgrensen for hustukt av lærlinger ble satt til 18 år i 1881. Det er derfor grunn til å tro at tjenere og matroser som ikke hadde noen aldersgrense ble ansett som av høyere prioritet.

5.6.1 Matroser:

Skipperens hustukttrett av matroser ble et omdiskutert tema også i 1891. Igjen skilte denne typen hustukt seg fra de andre på grunn av faren for mytteri med tap av menneskeliv og skip. Som tidligere nevnt hadde den skandinaviske sjøfartskommisjonen foreslått å avskaffe hustukt på matroser over 18 år. Dette førte til usikkerhet i stortingsdebatten om det var nødvendig å bruke tid på å diskutere det dersom den nye sjøloven uansett ville regulere hustukten om bord.

Ole Larsen Skattebøl ønsket å la spørsmålet om hustukt av matroser stå åpent frem til den skandinaviske sjøfartskommisjonens utkast eventuelt var vedtatt. Ifølge han ville det være nyttig å ha felles regler landene imellom. Men dersom saken skulle avgjøres nå, ønsket Skattebøl likevel å avskaffe hustukten overfor matroser. Grunnen til dette var at matrosene ikke skulle ha en særstilling i forhold til andre grupper. Dessuten var det ifølge Skattebøl om bord hustukten oftest ble misbrukt.²⁸⁵ Det samme hevdet skipsrederen Peder Eilertsen Rinde.²⁸⁶ Han hevdet at omfanget av misbruk av hustukten var betydelig større til sjøs; «som jeg sagde igaar, har hustugtsretten været misbrugt 10 gange paa søen for hver 1 gang paa land».²⁸⁷ Rinde hevdet at en mer human oppfatning hadde blitt mer utbredt de siste årene. Det hindret riktignok ikke

²⁸⁵ Ibid., 402.

²⁸⁶ Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 715.

²⁸⁷ Stortingsforhandlinger. 1891 Vol. 40 Nr. 8. 413.

at hustukten ble misbrukt; «... og det ikke saa ganske sjelden. Det er, som det flere gange er sagt, en skamlet paa vor sømandsstand, at saadant skal kunne ske». ²⁸⁸ Rinde omtalte representantene som hevdet at hustukten var nødvendig til sjøs for «Indlandsrepræsentanter». ²⁸⁹ Med dette pekte han på at representantene fra innlandet trodde at hustukten var nødvendig om bord uten å vite noe om de faktiske forholdene. Rinde som selv var reder kunne betrygge dem om at skipsfarten ikke ville lide av at hustukten ble avskaffet om bord.

Sivert Andreas Nilsen var også av den mening at matrosene ikke måtte stå i særstilling i forhold til andre grupper. Hvorfor skulle man fortsatt beholde hustukt av matroser når man skulle verne alle andre? «Tænk, hvilket indtryk det vilde gjøre paa dem, der har bragt vort land saa megen hæder og saa megen velstand, at medens for de andre borgerne kjæppen nu afskaffes, skulde de fremdeles være under tugt af kjæp og vond!». ²⁹⁰ Han trodde at norske matroser tvert imot ville bli bedre matroser «naar ikke tampen hang over dem». ²⁹¹ Representanten Ole Nikolai Danielsen hadde bakgrunn som både sjømann og skipper i årene 1855-1878. ²⁹² Hustukten til sjøs kunne ifølge han forsvares for 30-40 år siden, men ikke nå lengre. Han kunne ikke erindre at tukten ble brukt da han var til sjøs. Han hadde selv bare brukt den en eneste gang og var usikker på om det egentlig hadde vært til noen nytte. ²⁹³

Også matrosenes alder ble trukket frem som problematisk. Ifølge Peder Rinde var det problematisk at det ikke var de gamle og erfarne sjøfolkene som ble straffet med tukt. Det var nesten alltid de unge dekksguttene som hadde mønstret på for første gang. Disse unge dekksguttene ble ofte straffet for feil de gjorde nettopp fordi det var første gangen deres på et skip. ²⁹⁴ Sivert Andreas Nielsen viste til et hypotetisk scenario der en ung mann med gode evner og fordelaktige familieforhold gjorde at han ble skipper i ung alder. Denne unge skipperen kunne for eksempel ha en båtsmann i 50-60-årene om bord. Skulle den unge skipperen da kunne tukte båtsmannen? Dersom båtsmannen var i 20-årene kunne man risikere at han rømte skipet straks de var i havn. Scenarier som dette viste ifølge Nielsen at hustukten om bord ikke kunne føre til forbedring, og derfor måtte den også avskaffes. ²⁹⁵ Nielsens problematisering av matrosenes alder har mye til felles med diskusjonene om tjenernes alder i 1865 og 1884. Det

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Ibid., 438.

²⁹⁰ Ibid., 435.

²⁹¹ Ibid., 439.

²⁹² Lindstøl, (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*, 189.

²⁹³ *Stortingsforhandlinger*. 1891 Vol. 40 Nr. 8. 411.

²⁹⁴ Ibid., 438.

²⁹⁵ Ibid., 430.

tydelige fellestrekket er at muligheten for at en matros eller tjener kunne tuktes av en person yngre enn seg selv ble oppfattet som problematisk av mange. Mens ingen påstod at dette var et problem i praksis, var mange opprørt over at det teoretisk sett var mulig.

5.6.2 Hustukt av kvinner:

Diskusjonen om hustukt av kvinner var delt mellom hustukt av kvinnelige innsatte og av yngre kvinner. Axel Bech var en ivrig taler også om dette temaet med flere lange innlegg, men fikk lite respons av de andre representantene. I likhet med hustukt av matroser var det også et sikkerhetsaspekt knyttet til de innsatte i anstalter.

Axel Bech var kritisk til at Getz ville avskaffe hustukt overfor kvinner i tvangsarbeidsanstalter. Bech ble mistenksom etter å ha hørt Getz' påstand om at hustukten ikke ble brukt i tvangsarbeidsanstalten i Kristiania og at den derfor heller ikke var nødvendig i resten av landets anstalter. Han synes det var merkelig at tvangsarbeidsanstalten i Kristiania som i stor grad var fylt opp av prostituerte, ikke behøvde hustuktretten som straffemiddel. Bech hadde tidligere hørt fra ansatte ved anstalter at prostituerte var de verste av alle typer mennesker å disiplinere.²⁹⁶ Han hadde også fått høre historier om de kvinnelige innsattes opptreden overfor både andre innsatte og betjeningen som var så hårreisende at de ikke kunne gjenfortelles i stortingssalen.²⁹⁷

Bech valgte derfor å besøke tvangsarbeidsanstalten i Kristiania for å forhøre seg om saken. Der fortalte han om Getz' påstand om at tukten ikke ble brukt overfor kvinnelige ansatte til forstanderen ved anstalten. Forstanderen kunne bekrefte at de ikke hadde brukt hustukten på kvinner de siste fem årene. Han ville riktignok påpeke at straffetrusselen fortsatt var tilstede. Da Bech senere forhørte seg med forstanderen i anstalten noen dager senere hadde ryktene om Getz' lovforslag om å avskaffe hustukten hadde spredd seg raskt blant de innsatte ved anstalten. De innsatte hadde oppfattet det som at hustuktretten allerede var avskaffet.²⁹⁸ Dette hadde ifølge forstanderen ført til at disiplinen øyeblikkelig hadde blitt svekket. Kvinnene hadde begynt å si «Pyt! Forstanderen kan nu ikke give os andet en 3 dages kachot, og det blæser vi af!».²⁹⁹ Bech hadde fått se i straffejournalen som viste at hustukten allerede i mai hadde blitt brukt like mange ganger som i hele 1890. Bech brukte tydelig opplevelsene sine fra anstalten for å argumentere

²⁹⁶ Ibid., 399.

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Ibid.

²⁹⁹ Ibid.

for at hustukten her måtte opprettholdes. Med besøkene sine forsøkte han å vise hvilke praktiske konsekvenser loven ville få dersom den ble vedtatt.

Sofus Arctander ville påpeke at selv om hustukt ble forbudt overfor kvinner i anstaltene, var man ikke uten straffemidler for å opprettholde ro og orden. Tanken i lovforslaget var ikke å avskaffe all tukt. Det var ifølge han kun tukt i form av korporlig refselse man ville ha satt bestemte grenser for.³⁰⁰ Bech responderte med å vise til en bekjent som var funksjonær i justisdepartementet. Den bekjente hadde derfor vært med på å utvikle reglementer som avskaffet hustukt på tukthuset. Da han senere ble inspektør ved tukthuset uttalte han at det var en ting på sitte på et kontor og teoretisere, men en helt annen ting når man så hva som var nødvendig i praksis.³⁰¹

Videre stilte Bech spørsmålsteget ved Getz' bruk av begrepet *legemlig revselse*. I utvidet forstand ville begrepet ifølge Bech inkludere enhver straff som medfører et legemlig onde. Dersom Getz ville avskaffe all straff som påførte fysisk smerte for kvinner over ti år, ville da også dødsstraff avskaffes? Bech hevdet at dette ville være et faktum dersom loven ble vedtatt. Han kunne med stor sikkerhet si at det å miste hodet ville påføre offeret fysisk smerte, og på denne måten ville dødsstraff for kvinner over ti år avskaffes.³⁰²

5.6.3 Hustukt i hjemmet og på skolen:

Som tidligere nevnt ville Getz' lovforslag gjøre endringer for hustuktretten i hjemmet. For det første ville hustuktretten overfor tjenere bli avskaffet. For det andre ville hustuktretten overfor barn og unge innskrenkes til *maadeholden revselse i opdragelsens øiemed*. Den øvre aldersgrensen for hustukt overfor jenter på ti år ville ikke gjelde foreldres hustukt i hjemmet.

Refselsesretten i skolen ble lite diskutert utenom et innlegg av Paul Steestrup Koht. Han ønsket refselsesretten i skolen avskaffet. Han hadde jobbet som lærer i over 20 år. Anvendelsen av legemlig refselse i skolen førte mye mer vondt enn godt med seg. Koht hadde brukt refselsen flere ganger da han var ung og uerfaren lærer, men hadde etter hvert sluttet med dette fordi det ikke hadde noen nytte. Det var som oftest lærerens egen feil at tukten måtte brukes uansett.³⁰³ Som vist i kapittel 3 var dette også et sentralt argument i debatten i 1881-83.

³⁰⁰ Ibid., 406.

³⁰¹ Ibid., 412.

³⁰² Ibid., 400.

³⁰³ Ibid., 409.

Ole Anton Qvam viste til debatten om avskaffelsen av hustukten i militæret i 1866. Der hadde flere hevdet at håndhevelsen av disiplin i militæret ville være umulig uten hustukten. Men nå 25 år senere, hadde det vist seg at avskaffelsen utvilsomt hadde vært et gode.³⁰⁴ Qvam hevdet at det var for lett for husbonden å ty til hustukten for å straffe sin egne tjenere. Ifølge han var det mange som kanskje ikke klar over at husbonden hadde rett til å for eksempel gi tjeneren mindre mat (uten å sulte) eller å gi han annen mat enn de andre tjenerne fikk.³⁰⁵

Axel Bech kritiserte Getz' lovforslag for valget av begreper. Ifølge Bech ble saken betydelig mer diffus da Getz valgte å bruke *maadeholden legemlig revselse* fremfor *hustukt* om hustukt i hjemmet. Bech pekte i likhet med justiskomiteen på at begrepene *hustukt* og *legemlig revselse* var så vage og uklare at de kunne innebefatte alt fra en ubetydelig straff til en grusom avstraffelse.³⁰⁶ I tillegg til dette hevdet han at ordet *maadeholden* ikke gjorde saken mindre diffus. Den *maadeholdne legemlige revselsen* ville kun gjelde foreldre eller noen i deres sted sin hustukt av barn. På skoler og straffeanstalter vil det ikke være krav om måteholden refselse slik lovforslaget var nå. Skulle ikke tukten her være måteholden? Bech mente at det hadde vært mer passende å bruke begrepet *hustukt* som var langt mer innarbeidet.

5.7 Konklusjon:

Lovforslaget og den påfølgende debatten om innskrenkning av hustuktretten i 1891 skiller seg fra de tidligere på flere punkter. For det første ble loven vedtatt og sanksjonert. For det andre var det en sentral forskjell at initiativet til lovforslaget kom fra den ledende straffepolitiske ideologien. Getz var riksadvokat og skilte seg med dette fra de mer perifere og faglige politiske aktører som tidligere hadde forsøkt å innskrenke hustuktretten. Dette ga forslaget langt større tyngde og mest sannsynlig legitimitet på høyresiden politisk. I tillegg til dette har kapitlet vist at hustuktsaken i 1891 i mindre grad var en partisak enn den var i 1884. Motstanden var riktignok fortsatt forankret i en konservativ høyreside.

Diskusjonen om hvorvidt hustukten ble brukt/misbrukt eller ikke viste at det var ulike oppfatninger om dette. Mens det var ingen som hevdet at hustukten ofte ble brukt, mente blant annet Axel Bech og Ole Nikolai Danielsen at den sporadisk ble brukt av uvitende husbonder og husmødre. At mange ville innskrenke eller avskaffe hustukten på tross av at den sjeldent ble

³⁰⁴ Ibid., 433.

³⁰⁵ Ibid., 432.

³⁰⁶ Ibid., 423.

brukt kan peke mot flere av forkjemperne for lovforslaget hadde en prinsipiell tilnærming til hustukten. At argumentene om *humaniteten*, *sivilisasjonen* og at hustukten var en *skamplett* spilte en viktig rolle i debatten i 1891 kan også peke i retning av dette. Alle tre begrepene viste til at hustukten var i utakt med hva som ble ansett som legitimt på 1890-tallet. I tillegg til disse ble også Danmark og Sveriges hustuktlovgivning brukt for å stemple den norske lovgivningen som utdatert.

Mens flere ulike typer hustukt ble diskutert i 1891, var det spesielt matroser og kvinnelige innsatte ved ulike institusjoner som ble mest debattert. Matroser var også i de tidligere debattene et sentralt diskusjonstema, mens hustukt av kvinner i anstalter ble et diskusjonstema for første gang i 1891. Av de aktive representantene i debatten var det kun Axel Bech som ønsket å opprettholde denne formen for hustukt.

Loven av 20.juni 1891 var gyldig frem til den ble opphevet i 1972. Det ble riktignok ikke innført en ny lov som uttrykkelig forbød hustukt før i 1987. Dette førte ifølge juristen Anders Bratholm til en utbredt usikkerhet om hvorvidt hustukt fortsatt var lovlig eller ikke etter opphevingen i 1972.³⁰⁷ Justisdepartementet påpekte i sin proposisjon om å fjerne loven at «det etter opphevelse av Lov av 20. juni 1891 ikke lenger vil finnes noen positiv lovhjemmel for legemlig refselse av barn, og at dette nettopp er formålet med lovendringen».³⁰⁸ Dette har blitt tolket som at en «forsiktig» hustukt fortsatt var lovlig, men at man ikke ønsket å oppfordre foreldre til å bruke den. Refselsesretten i skolen ble for øvrig avskaffet i 1936.³⁰⁹ Av de nordiske landene var det bare Finland som avskaffet fysisk straff før Norge.³¹⁰

³⁰⁷ Bratholm, Anders. (1980) *Strafferett Og Samfunn: Alminnelig Del*. Oslo: Universitetsforlaget. 205.

³⁰⁸ Ot. Prp. Nr. 17 (1971—72) Om Lov Om Oppheving Av Lov Av 20.Juni 1891 Nr. 1 Om Indskrænking I Anvendelsen Af Legemlig Revselse, M.M.

³⁰⁹ Thuen, Harald og Sommerschild, Hilchen. (1997) *Foreldre - Til Barns Beste: Om Barneoppdragelse Før Og Nå*. Oslo: Pedagogisk forum. 40.

³¹⁰ Ellehammer Andersen, Svend og Brun, Mogens. (1988) *Skoletugt : Træk Af Skoleopdragelsens Historie*. København: Dansk psykologisk forlag. 78.

Kapittel 6: Konklusjon

Formålet med denne studien har vært å undersøke hvorfor og på hvilken måte hustukt ble et diskusjonstema på andre halvdel av 1800-tallet. Hustuktretten hadde i hovedsak vært uendret siden 1687, men ble foreslått innskrenket fire ganger mellom 1865 og 1891. En innskrenkning ble først vedtatt i 1884, men nektet sanksjon av den avtroppende Schweigaaard-regjeringen. Hadde saken blitt oversendt regjeringen et par uker senere ville den mest sannsynlig blitt sanksjonert. Med andre ord var det en ren tilfeldighet at hustukten ikke ble innskrenket allerede i 1884.

Hustuktsaken i 1884 viste også at motstanden mot å innskrenke hustuktretten var forankret på den konservative høyresiden, tett koplet opp til «embetsmannsstaten». Dette ble tydelig etter sammenfallet mellom voteringene i riksrettssaken og hustuktsaken. Høyresiden sluttet derimot i større grad opp om saken i 1891. Denne gangen kom da også lovforslaget fra høyremannen og riksadvokaten Bernhard Getz. Det er ikke urimelig å anta at Getz sine synspunkter om saken kan ha bidratt til den store tverrpolitiske oppslutningen om vedtaket.

Gjennom fire debatter og 26 år ble hustuktsaken diskutert på en rekke ulike måter. Hustuktretten ble diskutert i lys av sivilisering, humanisering, modernisering, disiplinering, religion og pedagogikk for å nevne noen. Flere av disse diskursene var knyttet opp mot spesifikke typer hustukt. I denne konklusjonen vil jeg se på de gjennomgående trekkene ved hele debatten og drøfte debatten i en mer samfunnsmessig kontekst.

Hvorfor og på hvilken måte ble hustukt et diskusjonstema på andre halvdel av 1800-tallet?

Det ser ut til at det overordnede svaret på hvorfor hustuktretten ble et diskusjonstema på andre halvdel av 1800-tallet var at mange anså den for å være i utakt med tiden. Hustuktdebatten var delt mellom representanter som kan plasseres på en radikal-konservativ akse. Hustuktsaken ble på denne måten en ideologisk debatt mellom en radikal venstreside og en konservativ høyreside. Venstresiden anså seg selv som en autoritetskritisk og demokratisk folkebevegelse som ønsket å avskaffe det de oppfattet som patriarkalske og inhumane ordninger fra det gamle standssamfunnet. Dette var blant annet fordi den representerte en umyndiggjøring av tjenere. Ut i fra stortingsrepresentantenes uttalelser virker det også som at hustukten ble mindre brukt

på andre halvdel av 1800-tallet enn tidligere. At den ble brukt i mindre grad enn tidligere førte trolig til at den nå fremsto som mindre i takt med tidsånden.

Derimot forsvarte høyresiden hustukten som et uttrykk for tradisjonelle strukturer og verdier forbundet med embetsmannsstaten. Selv om den konservative høyresiden på denne tiden ble forbundet med det gamle standssamfunnet, ble den også etter hvert mer reformvennlig. Blant annet var Høyre tidlig ute med arbeider- og sosialpolitiske saker i sine partiprogrammer på 1880 og 90-tallet. At det var høyremannen Bernhard Getz som tok initiativ til å innskrenke hustuktretten i 1891 er et godt eksempel på dette.

I debatten om hustukt representerte venstrebevegelsen et prinsipielt syn på hustukten og høyresiden et funksjonelt syn. Det prinsipielle synet anså hustukten for å være galt sett ut i fra en pågående humaniseringsprosess i samfunnet. Dette synet argumenterte også for å avskaffe hustukten selv om den ikke ble brukt. Hustukten var inhuman så lenge muligheten til å bruke den var tilstede. På den andre siden fremhevet det funksjonelle synet hustuktens praktiske funksjon som sanksjonsmiddel. Representantene med dette synet argumenterte for at hustukten hadde en viktig funksjon som straffemiddel det var nødvendig å ivareta. Dette kunne for eksempel være en oppdragende funksjon overfor barn og en disiplinerende funksjon overfor matroser. Det funksjonelle synets argumentasjon kom særlig til uttrykk i debatten om hustukt av matroser og skoleelever. Et viktig aspekt ved dette synet var også at hustukten ikke nødvendigvis skulle brukes. Hustukten hadde derfor en viktig funksjon som trussel. Ifølge det funksjonelle synet ville disiplinen svekkes om ikke trusselen om hustukt hang over barna eller matrosene til enhver tid.

På den andre siden kom det prinsipielle synet klart til uttrykk gjennom argumentene om at hustukten var i utakt med *tidsånden* og *humaniteten*. Med *i utakt med tidsånden* menes det at hustukten var gammeldags og ikke var i overensstemmelse med forestillinger om tiden og samfunnet. Disse uttrykkene hadde stor retorisk kraft gjennom å stemple motstanderne som bakstreverske og gammeldagse. Samtidig gjorde det at venstresiden fremsto som moderne. Gjennom bruken av dette retoriske grepet mobiliserte representantene med dette synet positivt ladede uttrykk som mange ønsket å assosiere seg med. Mange representanter ønsket å bli assosiert med positivt ladede uttrykk som *utvikling*, *modernitet* og *fremskritt*. På den andre siden ble høyresiden i større grad assosiert med negativt ladede begreper som å være gammeldags og utdatert. Dette kan også være en del av forklaringen på hvorfor mange representanter på høyresiden støttet Bernhard Getz sitt forslag i 1891. Dersom de støttet hans forslag ville de bli assosiert med uttrykk som *fremskritt* og *modernitet* og ikke som gammeldags og konservativ.

I tillegg til *tidsånden* ble også andre begreper som at hustuktretten var et *inhumant fenomen i et sivilisert samfunn* brukt. Også med dette retoriske grepet ble de som var mot endringen stemplet som inhumane og representative for en tid som ikke lengre ble vurdert som positivt. Flere representanter på venstresiden brukte også henvisninger til andre land for å vise at den norske lovgivningen var i utakt med tiden. Allerede i 1865 ble det påpekt at Norge hadde den mest «romslige» hustuktretten i Europa med unntak av Russland. Ellers var det oftest Sverige og Danmark det ble vist til i debattene. Begge disse landene hadde innskrenket hustuktretten på midten av 1800-tallet. Ved å sammenligne den norske lovgivningen med nabolandene ble *tidsånden* konkretisert ved å vise at Norge var i utakt med nabolandene.

Hvilke typer hustukt ble diskutert og ble de diskutert på ulike måter?

Hustuktsaken ble også en debatt om hvem som skulle kunne tuktes og ikke. I løpet av fire Stortingsdebatter over 26 år ble alle grupper som var underlagt hustuktretten diskutert. Det var store forskjeller i hvordan og hvor mye de ulike typene hustukt ble debattert. Grunnen til dette var de ulike aspektene knyttet til de ulike formene for hustukt. I 1865-debatten var tjenere helt tydelig det sentrale temaet. I debatten om refselsesretten i skolen i 1881-84 var skoleelever det sentrale, men også hustukt av barn generelt ble debattert til en viss grad. Det var i de to siste debattene at de resterende formene for hustukt ble diskutert. Da ble blant annet hustukt av matroser, tjenere, barn, fanger og innsatte i anstalter debattert. Som tidligere nevnt var det i disse debattene en enighet om at hustukten skulle innskrenkes. Det var derimot uenighet om hvilke grupper hustukten skulle innskrenkes overfor.

Av de ulike typene hustukt skilte hustukt av matroser og innsatte ved ulike anstalter seg tydelig ut. Grunnen til dette var sikkerhetshensynene knyttet til hustukt disse gruppene. Til sjøs var faren for mytteri overhengende og man risikerte tap av både menneskeliv og skip med last. I anstaltene var det fare for opprør, rømninger og sikkerheten til de ansatte. Derfor ble disse to formene for hustukt ofte omtalt i en disiplineringdiskurs.

Hustukt av matroser var et gjennomgående omdiskutert tema i 1865, 1884 og 1891. Mange representanter hevdet at en streng disiplin om bord måtte kunne opprettholdes til enhver tid med fysisk straff. Motstanden mot å innskrenke eller avskaffe hustukten overfor matroser var størst i 1865, da ingen ønsket endringer. Denne motstanden var mindre i 1884 og betydelig mindre i 1891. Det var riktignok sprikende meninger om hvorvidt hustukten om bord ble brukt eller ikke. Flere representanter hadde bakgrunn som skippere. Disse uttrykte at de hadde brukt

hustuktretten et par ganger tidlig i karrieren, men ikke senere. Samtidig hevdet en rekke representanter i 1884 og 1891 at skipperens hustuktrett var den formen for hustukt som oftest ble misbrukt. På en annen side uttrykte de norske motivene til den skandinaviske sjøfartskommisjonen fra 1890 at hustuktretten ikke ble misbrukt om bord på norske skip.

Legemlig refselse straffanger og innsatte ved tvangsarbeidsanstalter ble diskutert i betydelig mindre grad enn hustukt av matroser, men også i en disiplineringsdiskurs. Det var også en betydelig motstand mot å innskrenke hustukten overfor disse gruppene. Mange fryktet en svekket disiplin som følge av en innskrenkning. Som med hustukt av matroser var det ingen enighet om i hvilken grad hustukten ble brukt. Flere representanter hadde også personlige erfaringer fra diverse anstalter, men var dypt uenige om hustukten var en nødvendighet der eller ikke.

Utenom hustukt av matroser og innsatte ved anstalter var det særlig hustukt av tjenere som ble problematisert. Det sentrale her var alderen deres. Fordi husbonden og hustruen hadde hustuktrett overfor tjenerne sine uansett alder, ble dette av mange sett på som problematisk. At en ung husbond teoretisk sett kunne tukte en eldre tjener ser ut til å ha vært oppfattet som kontroversielt. Et av de sentrale argumentene for å innskrenke hustuktretten overfor tjenere var at slike nedverdigelser måtte unngås.

Hustukt av lærlinger ble problematisert i betydelig mindre grad enn hustukt av tjenere. Lærlinger er nevnt flere ganger i stortingsforhandlingene, men ingen argumenterte aktivt for å endre hustuktretten overfor dem. I 1881 ble det innført en øvre aldersgrense på 18 år for å tukte lærlinger. Dette kan ha ført til at lærlinger ble mindre aktuelt å diskutere enn for eksempel tjenere som ikke hadde noen aldersgrense for å kunne tuktes. Det er viktig å påpeke her at det heller ikke fantes en aldersgrense for hustukt av matroser. Riktignok hadde lærlinger og matroser til felles at de ofte var under myndighetsalder. Dette var trolig grunnen til at alderen deres ikke ble problematisert i samme grad som tjenernes. Derimot var tjenere trolig oftere over myndighetsalder.

Refselsesretten i skolen og i hjemmet ble særlig debattert i 1881-83, men også i 1884 og i 1891. Generelt sett ble det rettet større oppmerksomhet mot å forhindre grove misbruk av hustukt i hjemmet fremfor å avskaffe den. Flere representanter argumenterte for en innskrenkning ved å vise til grove overtredelser av hustuktretten. Det var totalt sett få stortingsrepresentanter som argumenterte for at hustukt var et nødvendig verktøy i barneoppdragelsen. Det var derimot flere lærere som forsvarte refselsesretten både i skole og

hjem. Debatten i *Norsk Skoletidende* viste at lærerne vektla ulike aspekter ved refselsen enn stortingsrepresentantene. Lærerne som ønsket å avskaffe refselsesretten i skolen argumenterte riktignok i likhet med stortingsrepresentantene ved å peke på de inhumane og usiviliserte aspektene ved hustukten. Derimot hadde lærerne som ønsket å opprettholde fysisk straff i skolen en langt mer nyansert argumentasjon. Disse lærerne argumenterte for å opprettholde legemlig refselse ut i fra både et religiøst, sosialt og pedagogisk perspektiv.

Totalt sett var hustuktsaken mellom 1865 og 1891 en debatt mellom to sider med et motstridende syn på hustukt. I en større samfunnsmessig kontekst foregikk det på andre halvdel av 1800-tallet en kamp mellom en autoritetskritisk og demokratiseringsorientert venstrebevegelse og en mer konservativ og tradisjonsorientert høyreside som forsvarte etablerte normer. Hustuktsaken ble mellom 1865 og 1891 en del av denne kampen. Dette kom til uttrykk gjennom en venstreside som ønsket å fremstå som moderne og høyreside som ønsket å beholde hustukten som en gammel, patriarkalsk rett. Disse konfliktlinjene kom til uttrykk i debatten gjennom det prinsipielle og det funksjonelle synet.

Det er likevel viktig å påpeke at høyresiden ble mer reformvennlig på 1880 og -90-tallet. Det var derfor ikke tilfeldig at det var høyremannen Bernhard Getz som fikk innskrenket hustuktretten i 1891. Han spilte en helt sentral rolle i sosialpolitiske reformer i denne perioden. Selv om han kanskje er mest kjent for innføringen av vergerådsloven og straffeloven av 1902, ble Getz også viktig for hustuktsaken. Ved å innlemme hustuktretten i sitt reformprosjekt ble den en del av den kriminalpolitiske moderniteten på slutten av 1800-tallet.

Kilder og litteratur:

Litteratur:

Bratholm, Anders. (1980) *Strafferett Og Samfunn: Alminnelig Del*. Oslo: Universitetsforlaget.

Brodersen, Randi Benedikte, Bråten, Fredrik, Reiersgaard, Anders, Slethei, Kolbjørn, og Ågotnes, Knut. (2007) *Tekstens Autoritet : Tekstanalyse Og Skrivning I Akademia*. Oslo: Universitetsforl.

Collett, P. J. (1859) *Den Norske Familieret*. 3. Udg. ed. Christiania: Chr. Tønsberg.

Dahl, Tove Stang. (1992) *Barnevern Og Samfunnsvern: Om Stat, Vitenskap Og Profesjoner under Barnevernets Oppkomst I Norge*. Oslo: Pax.

Daidsen, Øyvin. (1975) *Opprinnelsen*. Drammen: Drammens tidende og Buskeruds blad.

Dokka, Hans-Jørgen. (1967) *Fra Allmueskole Til Folkeskole: Studier I Den Norske Folkeskoles Historie I Det 19. Hundreåret*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ellehammer Andersen, Svend, og Brun, Mogens. (1988) *Skoletugt : Træk Af Skoleopdragelsens Historie*. København: Dansk psykologisk forlag.

Halland, Bente. (2007) *"Du Har Vel Ogsaa Selv Engang Været Et Ubehjælpeligt, Svagt Og Uforstandigt Barn"*. Avskaffelse Av Fysisk Straff Av Barn I Norge 1889-1936., (Masteroppgave, Universitetet i Bergen).

Halvorsen, J. B., og Koht, Halvdan. (1901) *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880: Paa Grundlag Af J.E. Krafts Og Chr. Langes "Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1856"*. Kristiania: Den Norske Forlagsforening.

Hødnebo, Finn. (1962) *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder Fra Vikingtid Til Reformasjonstid*. Oslo: Gyldendal.

Kullerud, Erik. (1989) *Barn På Skolevei: Historiske Trekk Fra Almueskolen, Folkeskolen, Grunnskolen I Gjerpen, Solum, Skien*. Skien: Selskapet for Skien bys vel.

- Lasson, P. C., Tønsberg, Chr, og Fabritius, W. C. (1848) *Haandbog I Criminalretten*. Christiania: Trykt hos W.C. Fabritius.
- Lindstøl, Tallak. (1914) *Stortinget Og Statsraadet: 1814-1914*. Kristiania: Steenske bogtrykkeri.
- Lovund, Johannes, og Eilertsen, Turid Følling. (1996) *Skolesentrum I Snart to Hundre År: Skolestedet Nesna*. Bodø: Nordland fylkeskommune.
- Nygaard, Anders Danielsen. (2008) *Forvaltningen Av De Forsømte: Idehistoriske Betingelser for Hevingen Av Den Kriminelle Lavalderen I Straffeloven Av 1902*. (Masteroppgave, Universitetet i Oslo).
- Rudvin, Ola. (1947) *Den Kristelige Presse I Norge: En Historisk Oversikt : Utgitt I Anledning Av Norges Kristelige Presselags 10 Års Jubileum*. Oslo: Lutherstiftelsen.
- Seip, Anne-Lise. (1994) *Sosialhjelpstaten Blir Til: Norsk Sosialpolitikk 1740-1920*. Oslo: Gyldendal.
- Sigvaldsen, Silje. (2014) *Fanger Ere Som Børn” - Bruken Av Disiplinærstraff I Norges Straffanstalter Ca. 1850-1900*. (Masteroppgave, Universitetet i Bergen).
- Slagstad, Rune. (2015) *De Nasjonale Strateger*. 3. utg. ed. Oslo: Pax.
- Sogner, Sølvi. (1990) *Far Sjøl I Stua Og Familien Hans: Trekk Fra Norsk Familiehistorie Før Og Nå*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thuen, Harald, og Sommerschild, Hilchen. (1997) *Foreldre - Til Barns Beste: Om Barneoppdragelse Før Og Nå*. Oslo: Pedagogisk forum.
- Ulvund, Frode. (2002) *“Byens Udskud”? Ein Studie Av Karrierar Som Innsett I Tvangsarbeids- Og Straffanstaltar I Bergen Ca 1850-75.*, (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Bergen).

Trykte kilder:

Stortinget:

Departements-Tidende. 1884 Vol. 56.

Dokument No. 15. 1884. Forslag Til Lov Om Ophævelse Af Hustugtsretten.

Dokument No. 32. 1881: Forslag Til Lov Om Anvendelse Af Legemlig Revselse I Offentlige Skoler.

Dokument Nr. 4. 1865 Forslag Til Lov, Hvorved Den I Norske Lovs 6-5-5 Omhandlede Revselsesret Indskrænkes.

Dokument Nr. 47: 1891 Forslag Til Lov Om Indskrænkning I Anvendelsen Af Legemlig Straf Og Revselse.

Erklæringer; Bilag Til Oth. Prp. No. 6. 1884.

Indstilling Fra Justitskomiteen Angaaende Det Af Repræsentanten Sørensen Fremsatte Forslag Til Lov Om Ophævelse Af Hustugtsretten.

Indstilling Fra Justitskomiteen No.2 I anledning Af Et Af Candidatus Theologiae Tischendorf Forfattet Og Af Repræsentanten Wiig Fremsat Forslag Til Lov Om Indskrænkning I Den Norske Lovs 6-5-5 Indeholdte Revselsesret.

Indstilling Fra Kirkekomiteen Angaaende Et Af Cand. Theol. O. Vollan Fremsat, Af Repræsentanten Jak. Sverdrup Vedtaget, Forslag Til Lov Om Anvendelse Af Legemlig Revselse I Offentlige Skoler.

Innstilling Fra Justitskomiteen Angaaende Det Af Rigsadvokat Getz Fremsatte Og Af Repræsentanten Arctander Vedtagne Forslag Til Lov Om Indskrænkning I Anvendelsen Af Legemlig Straf Og Revselse.

Ot. Prp. Nr. 17 (1971—72) Om Lov Om Oppheving Av Lov Av 20.Juni 1891 Nr. 1 Om Indskrænkning I Anvendelsen Af Legemlig Revselse, M.M.

Oth. Prp. No. 6. 1884. Ang. Forslag Til Lov Om Anvendelse Af Legemlig Revselse I Offentlige Skoler.

Stortingsforhandlinger. 1884 Vol. 33 Nr. 8.

Stortingsforhandlinger. 1889 Vol. 38 Nr. 8.

Stortingsforhandlinger. 1891 Vol. 40 Nr. 8.

Stortingstidende. 1865/66 Vol. Odels- Og Nr. Lagtinget.

Lover:

Kong Christian Den Femtes Norske Lov, 15de April 1687

Lov Angaaende Fattigvæsenet I Kjøbstæderne Av 20de September 1845.

Lov Angaaende Forbrydelser Af 20de August 1842.

Lov for Offentlige Skoler for Den Høiere Almendannelse Av 22.Mai 1869.

Lov Om Almueskolevæsenet I Kjøbstæderne Av 12de Juli 1848.

Lov Om Folkeskolen I Kjøbstæderne Av 26de Juni 1889.

Lov Om Haandværksdriften Av 15de Juli 1839.

Lov Om Indskrænkning I Anvendelsen Af Legemlig Revselse Av 20. Juni 1891 Nr.1,.

Lov Om Oppheving Av Lov Av 20. Juni 1891 Nr.1 Om

Indskrænkning I Anvendelsen Af Legemlig Revselse, M.M. Av 25. Februar 1972 Nr. 3.

Lov Om Søfarten Av 24de Marts 1860.

Udkast Til Søløvd Udarbeidet Af De Norsk-Svensk-Danske Søløvdkommissioner: Norske Motiver : Indstilling Fra Den Ved Kongelig Resolution Af 9de December 1882 Nedsatte Norske Kommission. (1890) Christiania: [s.n.].

Tidsskrift:

Norsk Skoletidende. 1881 Nr. 1-52 Vol. 13. Hamar.

Norsk Skoletidende. 1882 Nr. 1-52 Vol. 14. Hamar.

Norsk Skoletidende. 1883 Nr. 1-52 Vol. 15. Hamar.

Internett:

Dørum, Knut (2015). Ole Gabriel Ueland. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 24. november 2017 fra https://snl.no/Ole_Gabriel_Ueland.

- Dørum, Knut (2017). Stortingvalgenes Historie. I *Store Norske Leksikon* Hentet 27. november 2017 fra https://snl.no/Stortingvalgenes_historie.
- Garbo, Gunnar (2009). Johannes Steen. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 15. november 2017 fra https://nbl.snl.no/Johannes_Steen.
- Gisle, Jon (2018). Myndig. I *Store norske leksikon*. Hentet 5. april 2018. fra <https://snl.no/myndig>.
- Hovland, Edgard (2009). Ole Vollan. I *Norsk Biografisk Leksikon*. Hentet 15. oktober 2017 fra https://nbl.snl.no/Ole_Vollan.
- Lønnå, Elisabeth (2017). Stemmerett for Kvinner I Norge. I *Store Norske Leksikon*. Hentet 25. mars 2018 fra https://snl.no/Ole_Gabriel_Ueland.
- Mardal, Magnus A. (2014). Aprilministeriet. I *Store norske leksikon*. Hentet 29. januar 2018 fra <https://snl.no/Aprilministeriet>.
- Mardal, Magnus A. (2015). Statsrådssaken. I *Store norske leksikon*. Hentet 26. januar 2018 fra <https://snl.no/statsrådssaken>.
- Oftestad, Bernt (2009). Jakob Sverdrup. I *Norsk Biografisk Leksikon*. Hentet 10. november 2017 fra https://nbl.snl.no/Jakob_Sverdrup.
- Representanter Og Suppleanter 1883-85. I *Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste*. Hentet 14. februar 2018 fra http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlname=storting&lan=&MenuItem=N1_1&ChildItem=&State=collapse&UttakNr=104&periodetekst=32.
- Rieber-Mohn, Georg Fredrik (2009). Bernhard Getz. I *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 06. april 2018 fra https://nbl.snl.no/Bernhard_Getz.
- Sandmo, Erling (2015). Patriarkatets Tidsalder. I *Norgeshistorie.no*. Hentet 26. april 2018 fra <https://www.norgeshistorie.no/kirkestat/hus-og-hjem/1103-patriarkatets-tidsalder.html>.

Storingsvalg. (2017). I *Stortinget.no*. Hentet 28. januar 2018 fra

<https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Valg-og-konstituering/Storingsvalg/>.

Radioprogrammer:

Bjerke, Alfred, og Gimmingsrud, Oddmund. *Historien Om Olai Pedersen Wiig*. NRK, 1991.